

## TARTALOM

<b>Jankovics László:</b> Inflációs célkitűzés rendszere: az első másfél évtized tanulságai	4
<b>Szakolczai György:</b> A washingtoni konszenzus és ami utána következik	26
<b>Fertő Imre:</b> Dinamikus ágazaton belüli kereskedelem és alkalmazkodási költségek – a magyar élelmiszeripar esete	47

## TUDOMÁNYOS TÁJÉKOZTATÓ

Az európai foglalkoztatási stratégia – A foglalkoztatáspolitikai koordinációs folyamat reformja	66
--	----

<b>Brief Summary of the Articles</b>	77
--------------------------------------	----

## JOGI MELLÉKLET

<b>Dr. Fribiczter Gabriella:</b> A közbeszerzések szabályozása Magyarországon – II. rész	109
---	-----

## Októberi számunk

első cikke a monetáris politikának az árstabilitást középpontba állító rezsimjével, az inflációs célkitűzés rendszerével foglalkozik, amely nemzetközi szinten az elmúlt tizenöt évben rendkívül elterjedté vált. Szerzőnk a rendszer alkalmazásával kapcsolatos tapasztalatokat összegzi. Sorra veszi az empirikus vizsgálatok eredményeit, és külön tárgyalja a felzárkózó országokra, különösen a hazánkra vonatkozó tanulságokat. – A gazdasági növekedés és a stabilitás együttes érvényesülésének feltételeivel foglalkozó, alapvető, a nemzetközi tudományos viták keresztjében álló manifesztumokat, tanulmányokat elemez következő cikkünk. Az első közülük a washingtoni konszenzus, amely valójában egy 1989 novemberében tartott konferencia bevezető előadása. Szerzőnk a konszenzus tartalmát, a kötetben kiadott akkori vitát mutatja be. Ezután egy újabb konferenciáról készült kötet következik, amely Latin-Amerika gazdasági problémáit középpontba állítva kísérelte meg a növekedéshez szükséges gazdaságpolitika, gazdasági reformok tartalmát megfogalmazni. Végül egy újabb, az OECD által készített, 2005-ben megjelent, a gazdasági növekedés és a szükséges reformok összefüggéséről szóló tanulmánykötet elemző bemutatását adja cikkünk. – Következő cikkünk szerzője az ipari fejlődésben egyre meghatározóbb szerepet játszó ágazaton belüli kereskedelem elméletével, az eredményeknek és nyitott kérdéseknek a hazai gyakorlati fejleményekkel való összevetésével lapunkban már egy cikksorozatnyi írásban foglalkozott. Ez alkalommal a sima alkalmazkodás hipotézisét teszteli a magyar élelmiszeripar példáján. – Végül részletes beszámolót adunk a Kopint-Datorg Konjunktúra Kutatási Alapítvány és a Foglalkoztatáspolitikai és Munkügyi Minisztérium konferenciasorozatának második rendezvényéről, amelyre „Az európai foglalkoztatási stratégia – a foglalkoztatáspolitikai koordinációs folyamat reformja” címmel szeptemberben került sor. A konferencia vitafórum volt, amelynek keretében a kormányzati szervek képviselőinek a helyzetről, az elképzelésekről, a kialakított programokról, a tapasztalatokról szóló előadásai alapján folyt eszmecsere a munkáltatók és munkavállalók érdekképviselői vezetőinek és tudományos szakértőknek a részvételével.

A szerkesztő

## Inflációs célkitűzés rendszere: az első másfél évtized tanulságai

JANKOVICS LÁSZLÓ

*A pénzügy-politikai stratégia megtervezésének közgazdaság-tudományi háttere radikális metamorfózison esett át az elmúlt két-három évtizedben. Ennek az elméleti átalakulásnak egyik gazdaságpolitikai következménye az inflációs célkitűzéses (inflation targeting, IT) rendszer megjelenése és viharos elterjedése az elmúlt 15 évben. Az IT egy viszonylag újnak számító monetáris politikai rezsim, de az 1990-es megjelenése óta már több mint 20 fejlett és felzárkózó gazdaság választotta pénzügypolitikájának vezérfonalául, köztük hazánk is 2001-ben. Vonzerejét növelte, hogy a globalizált tőke- és pénzpiacok kialakulása és a hozzájuk kapcsolódó pénzügyi válságok jelentkezésének idején is sikeres teljesítményt mutatott fel. Az írás áttekinti az inflációs célkitűzés bevezetésével, megtervezésével és működtetésével kapcsolatban az elmúlt másfél évtizedben felgyülemlett nemzetközi tapasztalatokat, külön kitérve a felzárkózó gazdaságok sajátosságaira, valamint összegzi a témaközben született empirikus vizsgálatok eredményeit. A tanulmány a nemzetközi „best practice” alapján megfogalmazott normatív ajánlásokkal zárul a magyar monetáris politika javítása és finomítása érdekében.\**

Journal of Economic Literature (JEL) kód: E52, E58, P44.

Túlzás nélkül állítható, hogy a monetáris politikában az elmúlt két évtizedben világszerte revolutív mértékű változások következtek be mind az intézményi szabályozás, mind az alkalmazott stratégiák területén. Ennek kiindulópontja az az elméleti megújulás volt,<sup>1</sup> amelynek következményeképpen az árstabilitás a monetáris politika kitüntetett céljává vált. A monetarista és az újklasszikus közgazdászok tudományos alapokon igazolták azt az empirikusan is kézzelfogható tényt, hogy már középtávon sem létezik a negatív meredekségű, ereszkedő Phillips-görbe, vagyis a nominális változók (például egy monetáris expanzió) révén nem lehet befolyásolni egy viszonylag rövid időhorizonton túl a reálmutatókat.<sup>2</sup> A klasszikus közgazdaságtan egyik fundamentuma, a klasszikus

\* Köszönetet mondok Csaba Lászlónak a folyamatos biztatásért, valamint a tanulmány egy korábbi változatához fűzött értékes kommentárjaiért és ötleteiért. A fennmaradó hibák természetesen kizárólag a szerzőt terhelik.

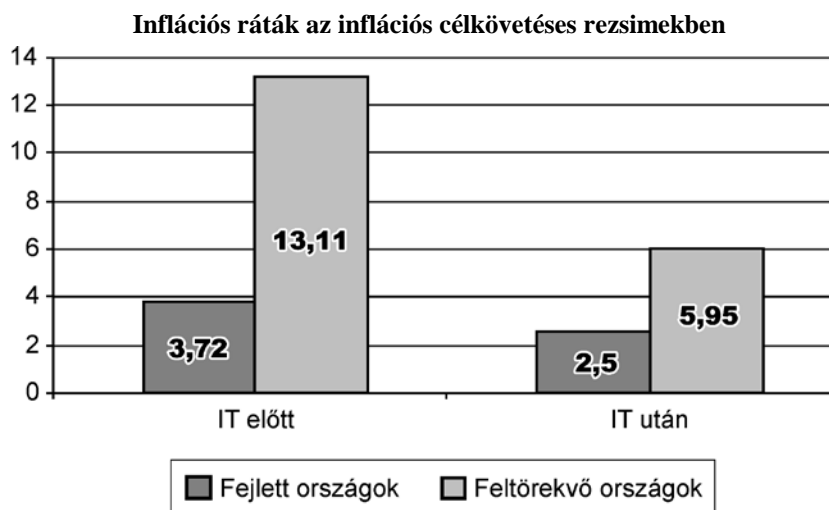
<sup>1</sup> A makroökonómiai iskolák elméleti csatározásainak viharos évtizedeivel és ezzel összefüggésben a tudományterület fejlődési logikájával egy korábbi írásomban foglalkoztam részletesen (Jankovics, 2004), emellett szellemes időutazásra ad lehetőséget ezekben az elmélettörténeti kérdésekben Horváth – Szilágyi [2004] tanulmánya is.

<sup>2</sup> Kis túlzással szólva elég egy pillantást vetni az empirikus irodalomban a pénzmenyiségi aggregátumok és a makroökonómiai változók hosszú távú viszonyát ábrázoló diagramokra, és azonnal szembetűnik a monetáris semlegesség törvényének érvényesülése. Az eredmény egyértelmű akár 100-nál több ország II. világháború utáni évtizedeit vizsgáljuk (McCandless – Weber, 1995), akár a makroadatok rendszeres gyűjtését a legrégebbi idő óta folytató néhány fejlett állam 120 évre visszatekintő idősorát elemezzük (Haug – Dewald, 2004).

Jankovics László, egyetemi adjunktus a Debreceni Egyetem Közgazdaságtudományi Karán. E-mail: laszlo.jankovics@econ.unideb.hu

dichotómia tehát meggyőző módon újrafogalmazásra került. Az ebben az elméleti vizs-  
szakanyarodásban meghatározó szerepet játszó egyik közgazdász, *Robert Lucas* az  
1995-ös Nobel-díj átvételekor tartott előadásában úgy értékelte, hogy végül is sikerült  
formális eszközökkel, konzisztens logikai rendszerben gondolkodva bizonyítani a pénz  
semlegességének elvét, amelyet a skót felvilágosodás kiemelkedő alakja, *David Hume*  
még intuitív módon fogalmazott meg a XVIII. század közepén (*Lucas, 1996*). Tökéletes  
racionális várakozásokkal jellemezhető gazdasági alanyokat feltételezve csak a nem  
anticipált monetáris sokkok (váratlan intézkedések, meglepetések) esetén van viszonylag  
rövid távon átváltás a munkanélküliség és az infláció között, amire azért semmiképpen  
nem szerencsés gazdaságpolitikát alapozni egy modern piacgazdaságban. Az infláció és  
a kibocsátás közötti időlegesen megfigyelhető pozitív korrelációt (a pozitív  
meredekségű rövid távú aggregált kínálati görbét) pedig az újklasszikus iskola szerint a  
szereplők aszimmetrikus informáltságából fakadó piaci súrlódások magyarázzák, vagyis  
az árak növekedésekor a termelő vállalatok nem tudják azonnal megállapítani, hogy a  
jelenség mögött a pénzkínálat bővülése vagy a termékek és szolgáltatásaik iránti reálke-  
reslet növekedése húzódik-e meg.<sup>3</sup> A gazdaságot folyamatosan érő reál- és nominális  
sokkok hatásai nem különíthetők el könnyen, így aztán egy monetáris expanzióra is  
reagálhatnak rövid távon a téves helyzetértékelésükből következően a kibocsátásuk  
fokozásával az üzleti szervezetek. Ugyanakkor fontos leszögezni, hogy ez a modell sem  
teremt a kormányzatok számára kiaknázható lehetőséget a gazdasági változók szándé-  
kolt finomhangolására, és nem kínálja fel a munkanélküliség és az infláció szintje közöt-  
ti függvényszerű átváltási kapcsolatot.

1. ábra



Forrás: *Fraga – Goldfajn – Minella [2004]*, 4. o.

<sup>3</sup> A közölt okfejtés *Lucas-féle* szigetmodellként (*Lucas, 1972*) vagy az aggregált kínálati görbét magya-  
rázó elméleti konstrukciók közül az információhiány modelljeként is ismert a makroökonómiai szakiroda-  
lomban.

Ehhez az elméleti forradalomhoz jól illeszkedik az inflációs célkitűzés<sup>4</sup> gyakorlata, amely immár közel másfél évtizedes múltra tekinthet vissza. Az úttörő ország Új-Zéland volt, ahol 1990-ben vezették be a rendszert egy átfogó liberalizációs-deregulációs gazdaságpolitikai reformhullám záróakkordjaként. Mind a fejlett, mind a feltörekvő országok viszonylag sikeresen alkalmazták az IT-t az árstabilitás megteremtésére, illetve fenntartására. Az is árulkodik a rezsím előnyös fogadtatásáról, hogy ez idáig csak abban a két országban (Finnország és Spanyolország) hagytak fel kényszerűen 1998 végén vele, ahol az európai Gazdasági és Monetáris Unióhoz való csatlakozás miatt egyébként is megszűnt a pénzügy-politikai szuverenitás. A következő ábra országcsoportonként mutatja a rezsím bevezetése előtti és utáni inflációs trendeket.

A stilizált tények alapján képet alkothatunk az inflációs célkövetés kedvező teljesítményéről. Az első időszakban jellemzően fejlett és stabil gazdasági fundamentumokkal jellemezhető országok választották az IT-t,<sup>5</sup> míg főleg 1998-tól kezdődően feltörekvő (*emerging countries*), volatilibb makromutatókkal rendelkező államok adaptálták a rendszert. A bevezetésének okai eléggé eltérőek voltak, amit jól szemléltethet az alábbi néhány példa. Az Egyesült Királyság és Svédország az Európai Monetáris Rendszer árfolyam-mechanizmusa elleni 1992. őszi sikeres spekulatív támadások után fordult az IT felé, amikor a rögzített rendszer összeomlása után szükségük volt egy másik nominális horgonyra monetáris politikájuk hitelességének megőrzése érdekében. A visegrádi országok is az árfolyamra alapozott dezinflációs gazdaságpolitika ellehetetlenülése után váltottak sorra az árszintjük emelkedésének direkt célzására.<sup>6</sup> A térségben (így köztünk hazánkban) az 1990-es évek második feléig gyakorolt puha rögzítéses (*soft peg*) árfolyamrendszerek megritkulása az úgynevezett nemzetközi trilemmára vezethető vissza. A szakirodalomban Mundell-féle lehetetlenségi tételként is szereplő összefüggés a liberalizált tőkepiacok, a fix árfolyamrendszer és a monetáris autonómia (önálló kamatpolitika) egy célrendszeren (*policy mix*) belüli összeegyeztethetlenségét hirdeti. A jelen sajátossága, hogy a dereguláció párti elméleti iskolák hatására a tőkeáramlás akadályai leomlottak, így az országok előtt álló különféle opciók meglehetősen korlátozottakká váltak. Az állami gazdaságirányítás számára jól érzékelhetően elveszett az átmeneti árfolyamrendszerek (kiigazíthatóan rögzített, illetve csúszó rendszerek) választási lehetősége, és vagy az árfolyamukat engedik szabadon lebegni a monetáris politika önállóságának megőrzése mellett, vagy egy keményen rögzített pénzügyi rezsímet vezetnek be, mintegy automatikusan importálva a horgonyvaluta kamatlábát és inflációs rátáját.

Más országok (például Kanada, illetve Svájc) a mennyiségi célkövetéses (*money targeting*, MT) rezsimek ellehetetlenülése folyományaképpen léptek be a közvetlen inflációs célkitűzéssel operáló gazdaságok közé. A mennyiségi célkövetésen alapuló monetáris stratégia alkalmazhatóságával kapcsolatban *Estrella* és *Mishkin* [1997] igazolta, hogy az 1979 és 1995 között a mennyiségi aggregátumok (M2, M3) és az inflációs ráta dinamikája között nem volt egyértelmű kapcsolat sem az Egyesült Államokban, sem Németországban. Ennek megfelelően a pénzaggregátumok mozgása nem biztosítja azt

<sup>4</sup> A magyar szakirodalomban két elnevezés is meghonosodott az IT rezsimekre: hívják inflációs célkitűzésnek és inflációs célkövetésnek. Mivel megítélésem szerint mindkét változat jól érzékelteti a rendszer lényegét, ezért a továbbiakban a tanulmányban szinonimaként használom a szóban forgó kifejezéseket.

<sup>5</sup> *Bernanke és társai* [1999] kötetében szereplő esettanulmányok részletes leírást adnak azon országok motivációiról és a rezsímváltások közgazdasági háttéréről, amelyek az 1990–1994-es időszakban az elsők között vezették be az IT-rendszert.

<sup>6</sup> A visegrádi országcsoportban most már „teljes a kép” ebben a vonatkozásban, ugyanis 2005-től kezdődően, az eurózónás felkészülés végső szakaszában Szlovákia is átállt az inflációs célkövetéses stratégiára (SZNB, 2004). A tágabb értelemben vett térségben Románia is úgy döntött hosszas előkészületek után, hogy bevezeti a rendszert 2005. második felében. (Ezen friss IT-országok releváns adatok hiányában értelemszerűen még hiányoznak a cikkben később szerepeltetett áttekintő táblázatokból.)

az információs szignált, ami pedig egy mennyiségi célzásra építő világos szabálykövető rendszerben elengedhetetlen lenne. A szerzők hipotézise szerint magas és volatilis inflációs környezetben sokkal determinisztikusabb statisztikai kapcsolat lenne az érintett változók között, de alacsony mértékű pénzromlás esetén a mennyiségi célkitűzés legfontosabb alapkövetelménye – a pénzkínálat és az áremelkedési dinamika közötti függvény-szerű viszony – nem teljesül.

A feltörekvő latin-amerikai,<sup>7</sup> illetve posztszocialista államok jellemzően az árstabilitás eléréséhez kerestek olyan elfogadott intézményi megoldást, amely segít a piaci szereplők inflációs várakozásainak letörésében. *Lewin – Natalucci – Piger* [2004, 31–42. o.] esettanulmányaiból kiderül, hogy a felzárkózó gazdaságok többsége szintén a mennyiségi aggregátumokra és az árfolyamra épített monetáris politika kudarcai után fordult az explicit középtávú inflációs cél kijelölése felé. Az alábbiakban bemutatjuk a jelenleg inflációs célkövetést alkalmazó gazdaságoknak (12 feltörekvő és 8 fejlett ország) a rezsim bevezetéséhez kapcsolódó fontosabb adatait.

1. táblázat

**Az inflációs célkövetést bevezető országok főbb jellemzői**

Ország	IT bevezetése	Első célkitűzés (%)	Infláció az IT előtt közvetlenül (%)	Infláció az IT bevezetése után egy évvel (%)
Ausztrália	1993. április	2-3	1,22	1,74
Brazília	1999. június	8 (±2)	3,15	6,51
Csehország	1998. január	5,5-6,5	9,98	3,5
Chile	1991. január	15-20	27,31	19,47
Dél-Afrika	2000. február	3-6	2,65	7,77
Dél-Korea	1998. január	9 (±1)	6,57	1,46
Egyesült Királyság	1992. október	1-4	3,57	1,35
Izland	2001. március	2,5 (-1,5, +3,5)	4,05	8,72
Izrael	1992. január	14-15	18,03	10,74
Kanada	1991. február	3-5	6,83	1,68
Kolumbia	1999. szeptember	15	9,22	9,35
Lengyelország	1998. október	≤9,5	10,44	8,82
Magyarország	2001. június	7 (±1)	10,78	4,87
Mexikó	1999. január	≤13	18,61	11,03
Norvégia	2001. március	2,50	3,64	1,1
Peru	1994. január	15-20	39,49	13,71
Thaiföld	2000. április	0-3,5	1,04	2,47
Svájc	2000. január	≤2	1,63	0,9
Svédország	1993. január	2 (±1)	1,76	1,7
Új-Zéland	1990. március	3-5	7,03	4,52

*Forrás: Fraga – Goldfajn – Minella, 2004. 7. o.*

<sup>7</sup> Sajátos szempontként jelent meg Chile, az egyik legelső IT-rezsimit működtető feltörekvő piac esetében, hogy az ország gazdaságtörténete számon tart két korábbi, csúfosan megbukott átfogó stabilizációs kísérletet (1959–62 és 1979–82), amelyek mindegyike árfolyamra alapozott dezinflációs program volt. Emiatt aztán az 1980-as évek végén az inflációs célkövetés választását megelőző vitákban döntő érveként jelent meg, hogy a keserű tapasztalatokból következően a gazdaságpolitikai hitelesség könnyebben megteremthető egy másik nominális horgony kijelölésével (*Morandé – Schmidt-Hebbel, 2000. 63–65. o.*).

## A rendszer bevezetésének feltételei és az IT típusai

Az IT bevezetésének feltételeit érdemes és szokásos elkülöníteni intézményi és gazdasági változókra (Abel – Siklos, 2002. 311–315. o.). Az első kategóriába tartozó tényezők közül kiemelendő a jegybanki függetlenség törvényi garantálása, amelynek biztosításához, követve *Debelle – Fischer* [1994] klasszikus kategorizálását, elegendő az eszközfüggetlenség elérése. Ennek megfelelően a monetáris hatóság önállóan, semmilyen más politikai entitástól sem befolyásoltan dönthet az irányítása alatt álló eszköztár alkalmazásáról (refinanszírozási kamatlábak, devizapiaci intervenciók, sterilizáló tranzakciók stb.). A célfüggetlenség törvénybe iktatása, vagyis annak megengedése, hogy a központi bank maga határozhassa meg a követni rendelt inflációs pályát, túlzottan próbára tenné a demokratikus intézményrendszer kényes egyensúlyát. Ez a dilemma jellemzően úgy kerül feloldásra az IT rendszerekben, hogy a numerikus cél meghatározásánál a kormányzatnak egyetértési vagy konzultációs joga van.<sup>8</sup> A függetlenség intézményi biztosításának gyakorlati fontosságára jó illusztrációval szolgál *King* [2004, 6–7. o.], aki az 1990-es évek angol tapasztalatait ismerteti tanulmányában. Mint korábban említettük, a Bank of England az 1992-es „fekete szeptember” után vezette be az inflációs célkövetés rendszerét, amely már 1993-tól sikeresen biztosította a 2,5 százalékos hivatalos célkitűzéshez közeli szinten a szigetország inflációs rátáját. Az államkötvények másodpiaci hozamaiból származtatott inflációs várakozások ugyanakkor csak 1997 májusa után csökkentek erre a nagyságrendre, amikor a frissen hatalomra került munkáspárti kormány pénzügyminisztere, *Gordon Brown* négy évtized múltán helyreállította a jegybank függetlenségét. A lépés azt jelentette a piaci szereplőknek, hogy széles politikai konszenzus és elkötelezettség van az alacsony inflációs környezet mellett az Egyesült Királyságban.

Az intézményi előfeltételek közé sorolható még a jegybank elszámoltathatóságának és átláthatóságának biztosítása, amely alapvető a lakosság támogatásának megnyeréséhez, az alacsony inflációt preferáló stabilitási kultúra meggyökereztetéséhez. További kikötés lehet a hatékony monetáris transzmisszió megléte, vagyis, hogy a hatóságoknak legyen olyan eszköz a kezükben, amellyel eredményesen tudják szabályozni a pénzügyi változókat.

A gazdasági feltételek az inflációs cél adekvát kitűzésének körülményeihez kapcsolódnak. Ide tartozik a megfelelő árindex kiválasztása célparaméternek, valamint a szám szerű meghatározása során az aktuális környezethez illeszkedő időhorizont, toleranciasáv, illetve középpérték kijelölése.<sup>9</sup> Elengedhetetlen, hogy mind a jegybank, mind a gazdasági szereplők előrettekintő várakozásokat fogalmazzanak meg, és érzékenyen reagáljanak az inflációs prognózisokra. Az elmúlt évtized tapasztalatai megerősítik azt a tényt, hogy ide sorolható a döntéshozók megfelelő informáltsága a monetáris transzmisszió sebességéről és korlátairól, ezzel elkerülhető lehet egy túlfeszítettnek bizonyuló dezinflációs pálya erőltetése.

A feltételek szerepét ugyanakkor nem célszerű kizárólagosan értelmeznünk, vagyis az említett intézményi és gazdasági tényezők részleges teljesítése esetén is vannak példák az IT sikeres alkalmazására. Svédország például 1992-ben úgy döntött az inflációs célkövetés bevezetése mellett, hogy ezt megelőzőleg közel 60 évig a rögzített árfolyam-

<sup>8</sup> Egy IT-rezsim megtervezésének és működtetésének dilemmáival (például döntési kompetenciák megosztása, árindex kiválasztása) a tanulmány a későbbiekben részletesen foglalkozik.

<sup>9</sup> A *Hornok – Jakab* [2002] szerkesztésében közölt esettanulmányokból jól nyomon követhető, hogy a jegybanki inflációs előrejelzések módszertani mintázata, az eljárások kialakítása, a prognózisok publikálási gyakorisága miként tér el a kelet-közép-európai régió központi bankjainál, attól függően, hogy az elemzett időszakban inflációs célkitűzéses vagy más rezsim alapján határozták meg a monetáris politikát.

ra építő monetáris rezsimmel voltak csak tapasztalatai. A célok meghatározásánál és a monetáris eszköztár kialakításánál tehát nem tudtak egy kiforrott ökonometriai modellre támaszkodni a jegybanki szakemberek. Ugyanakkor az egyik legkomolyabb hatással bíró újklasszikus nézet, a *Lucas-kritika*<sup>10</sup> alapján elméletileg is megkérdőjelezhető, hogy egy radikális, a várakozásokat alapvetően befolyásoló rezsinváltás után mennyire lehet egyáltalán megbízni a jelenlegitől eltérő gazdaságpolitikai konstelláció adatait tükröző idősorok bármilyen jellegű extrapolálásában. Emellett *Amato – Gerlach* [2002] felhívja a figyelmet arra, hogy az IT bevezetéséhez a szakirodalomban rendszerint hangsúlyozott előfeltételek szinte mindegyike (különös tekintettel a jegybanki függetlenségre és a hatékony transzmisszióra) bármely más monetáris rezsím (például: mennyiségi célkövetés vagy az árfolyamra mint nominális horgonyra alapozott politika) alkalmazása esetén is teljes joggal felsorolható lenne, következésképpen ezek nem specifikusan ennek a konkrét rendszernek a sikerkritériumait határozzák meg.

Az inflációs célkitűzéses rendszerek egyik klasszikus csoportosítása a témakör talán legismertebb teoretikusa, *Lars Svensson* (többek között [1999a] és [1999b]) nevéhez fűződik. A svéd kutató a minimalizálandó jegybanki veszteségfüggvény paraméterei alapján szigorú (*strict*) és rugalmas (*flexible*) típusok megkülönböztetését javasolja. A rugalmatlan megközelítésben a monetáris hatóság döntéseit nem befolyásolják a növekedési szempontok, vagyis az aktuális és potenciális teljesítmény közötti kibocsátási rés (*output gap*) zérus súllyal szerepel a változók között.<sup>11</sup> A flexibilis változat pozitív paraméterrel tünteti fel mind a kibocsátási rést, mind a tényleges és a megcélzott inflációs ráta közötti különbséget, de értelemszerűen amíg az output relatív elmaradásának és változékonyságának növekedése a monetáris kondíciók lazítását, addig az áremelkedési ütem elszaladása a szigorítását vonja maga után. A gazdaságpolitikai gyakorlatban csak a rugalmas IT-nek van relevanciája, hiszen nincs a világon olyan központi bank, amely ne venné figyelembe munkája során a reálgazdasági változókat.<sup>12</sup> A monetáris politikai döntésekben ez úgy jelenik meg, hogy a jegybank csak fokozatosan, és nem egy azonnali rohammal tereli vissza az inflációt az előzetesen megjelölt céltartományba, valamint ennek megfelelően tágabb időhorizontot választ az inflációs célértékek teljesítését illetően. A publikált pálya szigorú és minden körülmények közötti betartatása nyilvánvalóan csak vállalhatatlan magas áldozati ráta mellett lenne kivitelezhető egy gazdaságban.

Egy tágabb szemléletű megközelítést alkalmazva *Carare – Stone* [2003] a korábban is elemzett kiteljesedett inflációs célkövetéses rezsimek mellett (*full-fledged inflation targeting*, FFIT) megkülönböztet eklektikus és úgynevezett „diétás” változatokat is. Az eklektikus inflációs célkövetés (*eclectic inflation targeting*, EIT) csoportjába sorolják azokat a fejlett országokat (például az Egyesült Államok vagy Japán), amelyek képesek az árstabilitás fenntartására a monetáris politika teljes átláthatóságának és elszámoltathatóságának biztosítása nélkül is. Az alacsony inflációs múlt és a pénzügyi közvetítő rendszer szilárdsága megengedi, hogy ezek a központi bankok rugalmasabb

<sup>10</sup> A *Lucas-kritika* szerint a gazdaságpolitikai akciók kvantitatív értékeléséhez hagyományosan használt makroökonometriai modellek egy alapvető konstrukciós hibával rendelkeznek, ami aláássa a belőlük nyert információk megalapozottságát és megbízhatóságát. A tévedés forrása az, hogy a döntések hatásainak számszerűsítésénél változatlanok tételezik a gazdasági szereplők várakozásait, holott azok éppen a változó kormányzati magatartás miatt már maguk is átalakultak (*Lucas*, 1976).

<sup>11</sup> Ebben az esetben *King* [1997, 89–90. o.] klasszikus kifejezésével élve a központi bank kormányzója rögeszmésen inflációellenes („*inflation nutter*”).

<sup>12</sup> Még a kiemelten az árstabilitás fenntartását mandátumul kapó Európai Központi Banknak a maast-richti szerződésben szabályozása is úgy rendelkezik, hogy az elsődleges cél veszélyeztetése nélkül az intézménynek támogatni kell az EU általános gazdaságpolitikáját és integrációs célkitűzéseit, többek között a kiegyensúlyozott és harmonikus gazdasági növekedést, a magas foglalkoztatottságot és az életszínvonal javulását.



célrendszert alkalmazzanak, és nagyobb súllyal szerepeljen döntéseik hátterében a kibocsátás stabilizálása is.

A kifejlett IT-től más irányban térnek el a „diétás” (könnyített) rendszerek (*inflation targeting lite*,<sup>13</sup> ITL). Ezt olyan rugalmas árfolyam-politikát gyakorló feltörekvő országok alkalmazták, amelyben a jegybankok a hitelességi deficit miatt nem merik az inflációs célt elődleges érvényű stratégiai jelzőszámként meghirdetni. Egy IT-rezsim felvételéhez ráadásul jellemzően nem teljesítik az intézményrendszer kiépültségére, illetve a pénzügyi szféra fejlettségére, stabilitására vonatkozó korábban tárgyalt feltételeket. Az ITL egy átmeneti rendszerként értelmezhető (Stone, 2003), amely folyamán az adott ország strukturális reformokkal felkészül valamilyen egyértelműen meghatározott nominális horgony követésére, ami értelemszerűen vagy továbblépés lehet a teljes IT adaptálása felé, vagy akár a másik irányba, az árfolyam rögzítése – szélsőséges esetben a pénzügy-politikai szuverenitás feladása – felé való elmozdulás. A következő összehasonlító táblázat csokorba gyűjti az említett három változat főbb jellemzőit.

2. táblázat

**Az IT rezsim különféle változatainak jellemzői**

Jellemzők	Teljes inflációs célkitűzés (FFIT)	Eklektikus inflációs célkitűzés (EIT)	Könnyített inflációs célkitűzés (ITL)
Alkalmazó országcsoport(ok)	Fejlett és feltörekvő országok	Csak nagyon fejlett országok	Csak felzárkózó országok
Monetáris hatóság hitelessége	Közepes és magas	Kiemelkedően magas	Alacsony
Monetáris cél egyértelműsége	Világosan kijelölt	Nem kínál állandó igazodási pontot	Kevés igazodási pontot kínál
Rugalmasság az árstabilitástól eltérő célok felé (például növekedés)	Kicsi	Nagy	Nagy
Néhány országpélda	Kanada, Kolumbia, Mexikó, Svédország	Egyesült Államok, eurózóna (EKB), Japán, Szingapúr	Algéria, Guatemala, Horvátország, Venezuela

Forrás: Carare – Stone [2003, 21. o.], a szerző kiegészítéseivel.

Átjárhatóság is van a fent jellemzett rezsimek között, igaz, csak bizonyos irányokban lehetséges még elviekben is a mozgás, hiszen az ITL és az EIT között például értelemszerűen nem teremthető közvetlen kapcsolat. Ugyanakkor az ITL-t üzemeltető országok egy jelentős része éppen a teljes inflációs célkövetés átvételét jelöli ki magának közép-, illetve hosszú távú stratégiai gazdaságpolitikai törekvésként.<sup>14</sup> Másrészt az eklektikus monetáris politikát követő fejlett államok esetében is egyre gyakrabban felmerül, hogy intézményesítsék, hivatalosan is rögzítsék az alacsony inflációra vonatkozó elkötelezettségüket, és vezessék be formálisan is az IT rendszert. Ehhez kapcsolódik, hogy az EKB monetáris stratégiájában az elmúlt években folyamatos elmozdulás történt a 2 százalékos alatti meghatározott inflációs céltartomány meghatározóvá válása felé,

<sup>13</sup> A szellemes szójáték nyilvánvalóan a globálisan népszerű üdítőital-családok cukormentes tagjaira utal, amelyek könnyített kalóriáikkal csak majdnem olyanok, mint az igaziak.

<sup>14</sup> Az ITL rendszer névadójaként szolgáló Carare – Stone [2003] tanulmány Szlovákiát és Romániát még értelemszerűen a könnyített verzióhoz sorolja, de – ahogy már korábban is említettük – azóta mindkét ország megtette a szükséges intézkedéseket a csorbítatlan inflációs célkövetés bevezetésére.

amelyről a későbbi fejezetekben még részletesebben szólni fogunk. Az Egyesült Államokban az akadémiai szférából érkező ajánlások nyomán már a döntéshozókat is élesen foglalkoztatja<sup>15</sup> a közvetlen IT rezsim bevezetésének a perspektívája. Japán kapcsán pedig *Krugman* [1998] szerint az inflációs célkövetés alkalmas lenne az egyre súlyosabb növekedési áldozatokat okozó deflációs spirál megtörésére, hitelesen az enyhe pozitív tartományba átterelni a gazdasági szereplők várakozásait.<sup>16</sup> A jelenlegi trendek alapján a közeljövőben arra számíthatunk, hogy a fejlett és a felzárkózó országok csoportjából is egyre többen csatlakozhatnak a teljes inflációs célkövetést (FFIT) alkalmazó piacokhoz. A tanulmány további részében már csak az IT kifejlett, minden, vagy majdnem minden elemet tartalmazó változatával foglalkozunk.

#### *Az inflációs célkövetés rendszerének jellemzői*

A szakirodalomban elfogadott álláspont szerint az inflációs célkövetés rendszere jóval többet jelent, mint pusztán a következő évi inflációs cél nyilvános meghirdetését. Az ismérvek *Mishkin* [2000, 105. o.] alapján a következőképpen foglalhatók össze:

- a) Publikus numerikus célérték a középtávú inflációs számra.
- b) Intézményi elkötelezettség az árstabilitási cél elsődlegessége mellett, amelyhez képest a többi gazdaságpolitikai cél csak kiegészítő szerepkörrel bírhat.
- c) A makrováltozók és pénzügyi adatok kiterjedt vizsgálata a gazdaságpolitikai döntésekhez, amely nem csak a monetáris aggregátumok és a devizaárfolyam alakulásának figyelemmel kísérését követeli meg.
- d) Transzparens jegybanki működés a piacok és a közvélemény felé érvényesített aktív kommunikációs stratégiával, amely kiterjed a monetáris hatóság terveire, döntéseire és eszközeire is.
- e) A jegybank fokozott elszámoltathatósága az inflációs cél elérésével kapcsolatban.

Az IT rendszert a fejlett országokban gyakran egy aktussal, az összes jellemző egyidejű felvonultatásával vezetik be, ugyanakkor a feltörekvő gazdaságokban, különösen Latin-Amerikában gyakori a fokozatos, lépésenkénti meghonosítása a stratégiának. Ennek megfelelően Chilében, Kolumbiában és Peruban 7-9 év is eltelt, amíg a rendszer összes jellemzője a helyére került az IT stratégiának. Ugyanakkor az is megfigyelhető trend, hogy 1990-es évek végétől jellemzőbbé vált a revolutív, „egylépéses” megoldás választása az evolutív opcióval szemben, ami annak köszönhető, hogy a rendszerrel kapcsolatban addigra már kialakult egy viszonylag széles körű nemzetközi tapasztalat és gyakorlat. Így például Brazília az 1999-es pénzügyi válság után néhány hónappal egy átfogó intézkedéssorozattal egy időben vezette be az IT fentebb ismertetett összes ele-

<sup>15</sup> Az amerikai központi bank legfontosabb testülete, a Szövetségi Nyíltpiaci Bizottság már hivatalos ülésen is tárgyalta az IT rendszer átvétele melletti potenciális érveket és ellenérveket, egyelőre további tanulmányozásra utalva a kérdést (Federal Reserve, 2005). Az elemzők egy része mindenesetre érdekes fejleményként értékeli a kialakult vitában, hogy 2005-től kezdődően a FED már kétéves időhorizonton publikálja az inflációs előrejelzését a korábbi egy év helyett (*Balls*, 2005). Az inflációs célkövetés amerikai adaptálásának releváns ellenérveiről jó összefoglalót ad *Meyer* [2004].

<sup>16</sup> A gazdaságpolitikai javaslat hasznosíthatóságát illetően ugyanakkor *Ozsvald – Pete* [2003, 588–589. o.] írása rámutat arra, hogy egy hitelesen inflációs várakozásokat gerjesztő és hosszú távon magasabb áremelkedési ütemet ígérő jegybanki politika szinte minden elemében ellentmond az utóbbi időben a fejlett országokban a monetáris politikai gyakorlatot vezérlő paradigmáknak.

mét. Az évtized elején már csak azért is indokoltabb volt a felzárkózó gazdaságok óvatosabb megközelítése, mert akkor még szinte csak a saját kárukon, illetve néhány sorsársuktól tanulhattak az országok a rendszer jellemzőiről, illetve még a dezinflációs potenciálja is kipróbálatlanak számított.

*Bernanke – Mishkin* [1997] klasszikus szemleciikkükben amellett érvelnek, hogy az IT nem egy ortodox szabályalapú megoldás, sokkal célszerűbb keretrendszerként interpretálnunk. Gondolatmenetük szerint az IT mint monetáris stratégia „szabályszerű” (*rule-like*) csak, vagyis nem merev kényszerzubbony. Annyiban köti a monetáris hatóságot, hogy előretekintő módon megakadályozza, hogy a gazdaságpolitika a pillanatnyi előnyökért feláldozza a hosszú távú optimumot, de megadja a kellő mozgásteret a különféle sokkok és előre nem látható körülmények fellépése esetén. A „rules versus discretion” dichotómia bináris logikájában gondolkodva az IT egyfajta köztes helyzetet foglal el, korlátozottan diszkrecionális („*constrained discretion*”) rezsimnek nevezhető. *Mishkin* [1999] áttekinti a napjainkban lehetséges monetáris politikai rezsimekkel kapcsolatos nemzetközi tapasztalatokat, és az IT ezen hibrid jellegét, egyensúlyozó képességét a merev és rugalmas rendszerek között a korábban említett kedvező eredmények egyik kulcstényezőjének tartja.<sup>17</sup>

A sikeresség egy másik alapvető forrása, hogy az IT hatékonyan választja szét a múlt és a jövő inflációs tendenciáit (*Csermely*, 1997). A makacssá váló tehetetlenségi elemek több esetben gyorsan elpárologtak az inflációs dinamikából, továbbá az IT eredményesen volt alkalmazható kínálatoldali sokkhatások vagy nagy devizapiaci leértékelődések árszintemelő hatásának csillapítására. Az azonnali inflációs ugrás persze nem volt ilyenkor megelőzhető, és tegyük hozzá, nem is lett volna közgazdaságilag ésszerű vállalni az ehhez szükséges növekedési veszteséget. De még a kevésbé stabil rendszerekben is hatásosan akadályozták meg, hogy ezek az egyszeri sokkok beépüljenek a várakozásokba, ezzel megerősítsék az inflációs inerciát.<sup>18</sup>

A fentiekén túlmenően *Bokor* [2003] azt hangsúlyozza a rendszer jellemzése kapcsán, hogy a hiteles inflációs célkitűzés megfelelő nominális horgonyt biztosít a gazdasági szereplőknek várakozásaik kialakításakor, amelynek segítségével kisebb áldozati rátával érhető el a dezinfláció egy országban. Másrésztől a publikált inflációs pálya védelmet jelenthet a jegybanki vezetésnek a kormányzat felől érkező nyomásgyakorlással szemben, ugyanis hivatkozási alapot nyújthat a gazdaságpolitika felpuhítását célzó szándékok elhárítására, az infláció növekedését is vállaló expanzív lépések megakadályozására.

A korábban ismertetett összefoglaló adatok mellett az utóbbi években komoly vita bontakozott ki az IT rezsimek empirikus eredményeit illetően. A témakörben az egyik markánsan szkeptikus álláspontot megfogalmazó *Ball – Sheridan* [2003] szerzőpáros regresszióanalízise nem talált szignifikáns kapcsolatot az IT üzemeltetése és az alacsonyabb inflációs ráta között. A bekövetkezett inflációcsökkenést nem az IT választása magyarázza álláspontjuk szerint, hanem két olyan tényező, amely a monetáris politikai vonalvezetéstől függetlenül a javulási folyamat háttérében áll. Egyrészt az 1990-es évek egy

<sup>17</sup> A feltörekvő piacokon bevezetett IT-k esetében az intézményi gyengeség és az inflációs múlt miatt a jegybankok érhetően hitelességi problémákkal küszködnek, ami *Eichengreen* [2005] szerint rugalmatlanabb magatartásra, merevebb szabálykövetésre készíti őket. Az amerikai szakértő részben erre alapozza szkepticismusát az inflációs célkövetés széles körű elterjedésének kívánatosságával kapcsolatban. A feltörekvő piacokon tapasztalható specifikumokkal részletesen foglalkozunk még.

<sup>18</sup> A jelentős devizaárfolyam-gyengülés kezelésének illusztrálására *Fraga – Goldfajn – Minella* [2004] részletesen ismerteti a 2001–2003 közötti impresszív brazil példát. Magyarországon is sikerrel szabott határt az IT-rendszerrel a monetáris politika a 2004. év elején életbe lépett áfaemelés inflatorikus hatásainak, így az elkerülhetetlen egyszeri árszintugrás után nem tapasztalható az érintett éven túlmutató továbbgyűrűzés.

szinte mindenütt érvényesülő általános dezinflációt hoztak magukkal a fejlett és fejlődő országokban, függetlenül a követett monetáris politikai stratégiától. Másrészt az IT választására hajlamosabbak azok az országok, amelyek éppen a kellenél-elvárhatónál magasabb inflációval rendelkeznek, de ezek valószínűleg a váltástól függetlenül csökkenő inflációval szembesülnének, ha szembenéznek a problémával. Vagyis a felfelé kilógó adatok amúgy is visszatérnének az átlagos értékekhez (*regression to the mean*), és ebben a folyamatban nincs specifikus szerepe a választott monetáris politikának.

Ezzel szemben Wu [2004] 22 OECD-ország monetáris kondícióit ökonometriailag elemezve egy 1985–2002 közötti időszoron statisztikailag robusztus kapcsolatot talált az inflációs célkövetés alkalmazása és a fenntarthatóan alacsony inflációs ráta között. Cáfolta azt a hipotézist, amelynek értelmében a szembetűnően meglévő oksági viszonyt a monetáris politika túlzott keménysége magyarázná. Az érvelés szerint az IT rezsimben a központi bankok agresszívabb magatartást tanúsítanak, vagyis akár nagyobb áldozati rátát is vállalnak a dezinfláció érdekében. Ugyanakkor a vizsgált időszakban nem volt szisztematikus különbség a kérdéses monetáris politikát követő és nem követő országok között a reálkamatlábak szintjében, ami elfogadottan jól közelíti a monetáris politika szigorát. Továbbá, ha a reálkamatláb-tényezővel is kalkulálunk a regressziószámítás során, az sem magyarázza a bekövetkezett inflációcsökkenést. Hu [2003] egy kicsivel nagyobb minta (8 IT-t üzemeltető állam és egy 29 gazdaságot tartalmazó kontrollcsoport) 1985 és 2000 közötti makroadatai alapján nemcsak az inflációcsökkenést hozza oksági kapcsolatba a direkt célkövetéses stratégiával, hanem további kedvező hatásokat is kimutat empirikus tanulmányában. Nevezetesen a gazdasági növekedés is kedvezőbben alakult a rendszer üzemeltetése alatt, illetve mind az inflációs ráta, mind a reál GDP változékonysága csökkent a rendszer alkalmazásának időszakában. Összességében a rezsim bevezetésével a makromutatók konvergálása elindult a legjobban teljesítő piacok teljesítményéhez.

Ugyanakkor a témakörben jeleskedő közgazdász-ökonómétek közül kivétel nélkül mindenki kiemelten hangsúlyozza, hogy az idősorok rövidege a legtöbb IT rendszert üzemeltető országban jelenleg még megakadályozza, hogy végérvényes ítélet alkossunk a fiatal rezsim makromutatókban is mérhető eredményességéről. Az elmúlt másfél évtizedben jellemző alacsony inflációs környezet pedig még nem is tesztelte igazán a rendszer alappilléreit. Egy globálisan jelentkező hosszabb inflatorikus periódus után valószínűleg egyértelműbb eredmények állapíthatók majd meg az IT kihatásairól más alternatív rezsimekkel összevetésben.

#### *Az IT rezsim működési kérdései*

Az inflációs célkitűzéses rendszer megtervezése és hosszabb időszakon keresztüli üzemeltetése során több olyan problémával kell megküzdeni a döntéshozóknak, amelyek alapjaiban befolyásolhatják az alkalmazott monetáris politika sikerességét. A szakirodalomban rendszeresen kiemelten elemzett tényezőkről ad egyfajta áttekintést a következő táblázat, néhány kiválasztott ország sajátos jellemzői alapján.

Mint már említettük az IT gazdasági előfeltételei között, az egyik legsarkalatosabb kérdés a rezsim kialakítása során a megfelelő árindex kiválasztása a célparaméter szerepére. A lényegi dilemma ebben az esetben az, hogy a monetáris politika közvetlenebb kontrollja alatt álló maginflációs mutatót, vagy a volatilisabb, kiszámíthatatlanabb áralakulású termékcsoportokat is tartalmazó fogyasztói árindexet (CPI) válasszák-e ki erre a funkcióra. Nyilván érvényesül egyfajta trade-off a két alternatíva között: ugyan a maginfláció jövőbeli pályáját hatékonyabban tudja befolyásolni a jegybank, de ez a mutatószám kevésbé átlátható és kommunikálható a szélesebben vett közvélemény felé. Az

esetek többségében a várakozások alakításának a kulcsszerepe miatt ezért a CPI-re<sup>19</sup> fogalmazza meg a gazdaságpolitika a célértékeket. Ezt a választást különösen indokolhatja, ha az ágazati és szakszervezeti kollektív tárgyalások szerepe jelentős a béremelések mértékének meghatározásában, mert ezek a korporatív jellegű egyeztetések rendszerint a fogyasztói árindexből kiindulva fogalmazzák meg a bruttó ajánlásaikat. A KKE országok esetében még egy további fontos szempont a CPI-alapú IT rezsim felé mutat: a maastrichti kritériumok teljesítéséhez is a fogyasztói árakat kell megzabolázni, ezért a rendszer megtervezésekor praktikusnak adódik, hogy erre a mutatóra írják elő a középtávú inflációs pályát.

3. táblázat

### Az IT rezsim működési jellemzői néhány kiválasztott országban

Országnev	Célzott árindex	Kimentési klauzulák	Elszámoltathatóság a cél elvételével kapcsolatban	Cél kitűzése
Brazília	Fogyasztói árindex	Nincs	Nyílt levél kiadása a pénzügyminiszternek magyarázatul az inflációs céltartománytól való eltérésre	A kormány a jegybank véleményének kikérésével
Csehország	Fogyasztói árindex (korábban a nettó infláció)	Természeti katasztrófák, mezőgazdasági termelési sokkok, globális nyersanyagpiaci ársokkok, exogén árfolyamsokkok	Nincs	Jegybank
Egyesült Királyság	Kiskereskedelmi árindex (jelzálog költségek nélkül)	Nincs	Nyílt levél kiadása a pénzügyminiszternek magyarázatul az inflációs céltartománytól való eltérésre	Kormány
Izrael	Fogyasztói árindex	Nincs	Az 1 százaléknál nagyobb eltérések nyilvános magyarázata	A kormány a jegybank véleményének kikérésével
Magyarország	Fogyasztói árindex	Nincs	Nincs	Közös döntés a kormány és a jegybank részéről
Lengyelország	Fogyasztói árindex	Nincs	Nincs	Jegybank
Új-Zéland	Fogyasztói árindex (hitelezési költségek nélkül számolt érték)	Tartós inflációs nyomással nem járó egyedi sokkok	Az eltérés nyilvános magyarázata. A pénzügyminiszter kezdeményezheti a jegybanki kormányzó leváltását.	Közös döntés a kormány és a jegybank részéről

Forrás: Jegybanki honlapok alapján saját összeállítás.

<sup>19</sup> A fogyasztói árindex alakulása sokkal nagyobb figyelmet kap a médiában a többi inflációs mutatónál, ezért az angol szakirodalomban a CPI-re gyakran „headline inflation rate”-ként utalnak, ami kifejezi, hogy csak ennek a számnak a mozgása képes a különféle sajtótermékekben címdalton megjelenve elérni a tömegnyilvánosság ingerküszöbét.

A hivatalos inflációs előrejelzés módszertanának lefektetése bár szimpla technikai kérdésnek tűnik, mégis komoly és a statisztikai-ökonometria részleteken messze túlmutató megfontolásokat magában foglaló döntést igényel a gazdaságpolitikai vezetés részéről. Elterjedt megoldás, hogy a monetáris kondíciókat az előrejelzési horizonton változatlanul tekintő szimulációt alkalmaznak,<sup>20</sup> vagyis nem törekednek a legvalószínűbb jövőbeli inflációs pálya felrajzolására a jegybanki szakemberek, hiszen elhanyagolhatóan kicsiny csak annak az esélye, hogy mind a nominális árfolyam, mind a kamatszínvonal konstans marad egy másfél-két éves időszakban. A változatlan paramétereket tételező szimulációs prognózist ugyanakkor nehéz kommunikálni a közvélemény számára, ráadásul rendszerint egyívásúként kezelik és folyamatosan összevetik a nyilvánosságban a gazdaságkutató műhelyek és a piaci elemzők eltérő módszertannal készülő előrejelzéseivel, ami könnyen félreértésekhez és értelmezési zavarokhoz vezethet.<sup>21</sup>

A másik lehetséges megoldás, a nem szabályalapú előrejelzések esetén is adódhatnak ugyanakkor problémák, amelyek abból fakadnak, hogy ekkor a hivatalos inflációs prognózissal együtt a publikálnia kell a jegybanki számításokhoz felhasznált középtávú árfolyam- és kamatpályát (*Skorepa – Kotlán*, 2003). Egyrészt a piaci szereplők szemében ez egyfajta nem túl szerencsés elköteleződést jelenthet meg a jövőre nézve a pusztán elemzési céllal előállított értékek mellett. Rosszabb esetben a valószínűsített pálya megköti a monetáris hatóság kezét, így később nehezebben tér el az időközben felmerült új fejlemények által egyébként indokolt irányba. Másrészt, ha a jegybank nagyfokú szakmai elismerésnek örvend, akkor a nominális makrováltozók alakulásáról publikált előrejelzési pályák azonnal elmozdíthatják a piaci várakozásokat egyfajta önbeteljesítő jóslatként működve, ami viszont túlzott ingadozást okozva destabilizálhatja a fontosabb pénzügyi piacokat. Némileg ironikus módon, minél nagyobb reputációval bír a központi bank, annál nagyobb az esély az ilyen nemkívánatos rángatózások előidézésének.

Sok vita övezi az úgynevezett kimentési klauzula (*escape clause*) explicit meghirdetésének lehetőségét is. Ez olyan tényezők előzetes megjelölését jelenti, amelyek a monetáris politika hatókörén kívül állnak, és egyfajta *vis maior* külső sokként eltérítik az inflációt a korábban valószínűsített pályájától. A kivételek felsorolásának az a logikája, hogy egy ilyen háttérű céltévesztés esetén a jegybank már nem vállal kötelezettséget az inflációs ráta befolyásolására, ugyanis nem képes ezeket a tényezőket korrigálni, és nincs is alkalmas eszköze erre a feladatra. Gondoljunk csak arra az esetre, ha egy országban a szélsőséges időjárási körülmények élelmiszerhiányt idéznek elő, és drasztikusan felhajtják a termékárakat. Egy ilyen inflációs ugrás esetén nyilvánvalóan nem lenne szerencsés monetáris restriktiót alkalmazva mindenáron a kijelölt tartományba visszatelelni az áremelkedési ütemet, hiszen feleslegesnek és túlzottnak ítélni a növekedési áldozatokat okozna a gazdaságnak. A monetáris politikának csak arra kell ügyelnie, hogy az árszint egyszeri megemelkedése ne épüljön be a gazdasági szereplők várakozásaiba, vagyis ne adódjon hozzá az infláció tehetetlenségi elemeihez.

<sup>20</sup> Ilyen úgynevezett feltételes (*conditional*) előrejelzési metodikát alkalmaz inflációs jelentéseiben például Ausztrália, Norvégia és Magyarország központi bankja, valamint részlegesen – csak a jegybanki kamatlábra vonatkozóan – Chile, Svédország és az Egyesült Királyság is.

<sup>21</sup> Sajnos ebben a tekintetben nem kell a szomszédokba mennünk rossz példáért. Hazánkban hosszú évekkel az inflációs célkitűzés meghirdetése után is elő-előfordul, hogy szakmai fórumokon úgy tárgyalják a jegybanki inflációs prognózist, hogy egyáltalán nem vesznek tudomást annak feltételes jellegéről. Az is megesik a nyomtatott sajtótermékek gazdasági rovataiban, hogy kritizálják az előrejelzéshez „választott” árfolyamszintet, holott a szimuláció sajátos módszertanát követve ez az érték egy előzetesen meghirdetett szabályból mechanikusan adódik (jellemzően valamely múltbeli időszak átlaga).

A mentő körülmények kijelölésénél is egy keskeny pallón kell egyensúlyoznia a gazdaságpolitikának, hiszen egy túl sok elemet tartalmazó, nagyon részletes lista publikálása megkérdőjelezheti a monetáris hatóság antiinflációs elkötelezettségét is. A legtöbb országban nem is specifikálnak ilyen mentő körülményeket, ugyanis ezzel sérülhet az IT egyik legvonzóbb tulajdonsága, az egyszerűségéből fakadó átláthatóság elve (Mishkin – Schmidt-Hebbel, 2001).

A cél esetleges nem teljesítéséhez kapcsolódik a jegybanki vezetés elszámoltathatóságának kérdésköre is, vagyis annak kialakítása, hogy milyen eljárások lépnek életbe, ha a jegybank nem tudja az előre számszerűsített tartományba kormányozni az inflációt. A kétségkívül legismertebb példa az egyébként eddig még soha tényleges alkalmazásra nem kerülő új-zélandi visszahívhatósági szabály: a törvény lehetőséget ad arra, hogy a cél elvétele esetén a kormány azonnal, egyetlen tollvonással menesztthesse a jegybank elnökét. Svensson [2001] értékelése szerint ez rendkívül drasztikus megoldás, ami ráadásul meglehetősen kockázatos is, mert minden felelősséget és döntési kompetenciát egy konkrét szakemberhez delegál, ami túlzottan személyfüggővé teszi a monetáris politikát.<sup>22</sup> A korábban közölt táblázatban szereplő egyéb megoldások az eltérések publikus magyarázatára ugyanakkor mindenképpen helyeselhetők, ugyanis egyrészt informálják a közvéleményt a jegybank hivatalos álláspontjáról, másrészt kedvező esetben a nyilvánosságban vitát, eszmecsere-t kiváltva javítják a rendszer átláthatóságát. Mindkét említett hatás az IT-vel szembeni közbizalom erősítésére alkalmas tényező lehet.

Ezen a ponton felmerül az inflációs célkitűzések szimmetriájának vagy aszimmetriájának kérdésköre is. Ez alatt azt értik a szakirodalomban, hogy ugyanolyan érzékenyen reagál-e a központi bank a cél esetleges alullövésére, mint a túllövésére. Vagyis, amennyiben az inflációs ráta várhatóan beesik a kijelölt értéktartomány alsó szélé alá, akkor tapasztalható-e egy agresszív lazítási periódus, amellyel a jegybank jelzi a gazdasági szereplőknek, hogy nem tartja kívánatosnak a hosszú távú inflációs célok radikálisan gyors teljesülését. Természetesen eltérő reakciók lehetnek indokoltak attól függően, hogy milyen eredetű sokk miatt gyorsul fel látványosan a dezinfláció üteme (Jonás, 2000, 32–34. o.). Ha utólagosan visszatekintve az inflációs pálya bizonyul közgazdaságilag rosszul megtervezettnek (például azért, mert alábecsülték a jegybanki szakemberek a dereguláció és a kereskedelmi liberalizáció versenyélénkítő és árhűtő hatásait), akkor a központi banknak célszerű felülvizsgálnia a stratégiáját, és a megváltozott körülményekhez igazítani a dezinfláció sebességét. Ha átmeneti külső sokkok (például a nyersanyagok világpiaci árának mélyrepülése) hatására csökken le váratlanul az áremelkedési ütem, akkor könnyen elképzelhető, hogy nem tanácsos erre reagálnia a monetáris eszköztárral a döntéshozóknak, tekintve, hogy hónapokon belül akár ellentétes előjelű, inflatorikus hatású folyamatok is kibontakozhatnak a világgazdaságban.

A tartósnak ígérkező exogén sokkok esetén ugyanakkor lényegessé válik, hogy mennyire szimmetrikusan értelmezi a gazdaságpolitika a céltartomány két szélét. Bár ilyen esetben első megközelítésben attraktívnak tűnhet a jegybank számára, hogy alkalmazkodva az új helyzethez passzívan fogadja el az „ölébe eső”, növekedési áldozatok nélkül elért inflációs csökkenést (*opportunistic disinflation*), de a teljes képhez hozzátartozik, hogy egy ilyen aszimmetrikus reakciónak vannak komoly hátulütői is. Egyrészt várhatóan kiélezi a hatalmon lévő politikai erőkkal a viszonyt az, ha ilyen helyzetben a jegybank nem használja ki a kamatcsökkentési mozgásteret, ami gyengítheti az IT rezsim közösségi elfogadottságát, a monetáris stratégia mögötti társadalmi konszenzust.

<sup>22</sup> Az eseményeket meglehetősen távolról szemlélve sem könnyű elhessegetni magunktól azt a gondolatot, hogy az új-zélandi szabályozást 1989-ben akaratlanul is a karizmatikus monetáris politikai szakember, a kormányzói posztot 14 éven át (1988–2002 között) folyamatosan betöltő Donald Brash személyére szabták.

Másrészt hitelességromboló hatása is lehet, hiszen a gazdasági szereplők egy része rosszul jár a váratlan dezinflációval, ha korábban a magasabb hivatalos előrejelzésekhez igazították hozzá a magatartásukat. A munkaadók például a szándékoltnál és termelékenység-növekedéssel alátámasztott szintnél magasabb reálbéreket fizetnek ki, a hitelfeltevők a kalkuláltnál nagyobb reálkamatterhekkel szembesülnek az adósságtörlesztés során. A gazdasági szereplők a későbbiekben érhetően sokkal hajlamosabbak lesznek szkeptikusan kezelni a meghirdetett inflációs célértékeket, ami alááshatja – a rendszer immanens lényegét jelentő – az előrettekintő várakozások hatékony befolyásolását.

Utoljára, de messze nem utolsósorban, a működési kérdések egyik sarkalatos pontja a jogkörök meghatározása az inflációs cél kijelölésével kapcsolatban. *Ceteris paribus* a kormányzat és a jegybank együttdöntési eljárása a legszerencsésebb megoldás, hiszen a megosztott kompetencia mindkét gazdaságpolitikai döntéshozó centrumot érdekeltté és felelőssé teszi a kijelölt inflációs dinamika elérésében. A felzárkózó gazdaságokban még két további sajátos érv is szól a közös döntési megoldás mellett. Egyrészt a kevésbé stabil piacokon még gyakran csorbát szenvedhet a jegybank de facto függetlensége és gazdasági autonómiája, ezért az árstabilitás eléréséhez szükséges lehet a kormányzat tevékeny bevonása monetáris politika céljainak a kijelölésébe, ami intézményesítheti a két főhatóság közötti partnerségi viszonyt. Másrészt a kedvezőtlenebb kiinduló helyzet miatt ezekben az országokban elsőként a dezinfláció ütemét és sebességét is meg kell határozni, ami szintén indokoltabbá teszi az inflációs célok terén a nagyobb kormányzati befolyás biztosítását.

#### *Dilemmák az IT körül a feltörekvő gazdaságokban*

A korábban jelzetteknek megfelelően az IT a közelmúltban több felzárkózó gazdaságban is bevezetésre került, így a kelet-közép-európai térség országaiban is. *Ettl – Krzak* [1999] álláspontja szerint a rendszer viharos terjedése logikus következménye annak, hogy az alternatív monetáris politikai megoldások gyakorlatilag ellehetetlenültek a XX. század legvégére. A mennyiségi célkövetés és az árfolyamra alapozott stratégiák alkalmazásának általános nehézségeiről már esett szó az írás korábbi részében, a feltörekvő piacokon néhány sajátos tényező még tovább bonyolítja a helyzetüket. Egyrészt a gyakori külső sokkok, valamint a gazdaság és ezen belül kiemelten a pénzügyi közvetítő rendszer strukturális átalakulása nagyban akadályozzák az említett rezsimek működtetéséhez elengedhetetlen célpáraméterek (egyensúlyi reálárfolyam, a pénzmennyiség és az infláció dinamikája közötti átváltás) helyes beállítását. Ráadásul a tőkeszámla folyamatos liberalizálása, párosulva a globális pénzpiaci hatásokra masszívan hullámzó tőkeforgalommal könnyen spekulatív támadások célpontjává tehetik az érintett országot. A közvetlen inflációs célkövetés instabil környezetben, turbulens gazdasági változások közepette alkalmasabb eszköz a monetáris politika vezérlésére.<sup>23</sup>

A feltörekvő gazdaságok ugyanakkor a fejlett országoktól valamelyest eltérő, karakterisztikus problémákkal szembesülnek a rendszer üzemeltetése során. Az egyik legfontosabb feszültségforrássá az válhat inflációs célkövetés esetén, ha a gazdaságpolitika más nominális célokat is követ párhuzamosan. Leggyakrabban a nominális árfolyamra vállalt kötelezettség kerülhet konfliktusba az inflációs célértékkel, vagyis azok a kombinációk, amikor az IT rezsimekhez valamilyen sávosan fix vagy csúszó árfolyam-politika

<sup>23</sup> A régió „állatorvosi lovának” ebben a tekintetben mindenképpen Lengyelország bizonyult. A lengyel gazdaságpolitika az IT 1998 végi bevezetése előtt szinte minden létező monetáris politikai alternatívát kipróbált a tranzíciós folyamat során: árfolyamra alapozott dezinfláció, szűk sávú csúszó árfolyamrezsimek mellett óvatos kamatpolitika, pénzmennyiségi célértékek követése, illetve a bankrendszer belföldi hitelkihelyezéseinek számszerű szabályozása.



kapcsolódik. Ennek egyik formája lehet, ha a meghirdetett inflációs pálya elérése más kamatszínvonalat követel meg, mint az árfolyamrendszer fenntartása. Az infláció leszorítása érdekében magasra emelt kamatok mágnesként vonzzák a spekulatív portfóliótőkét a hazai valutában denominált pénzügyi instrumentumokba, amely folyamat könnyen elvezethet az erős sávszél határáig is. Ekkor a hitelesség fenntartása érdekében masszív devizapiaci intervenciók alkalmazására kényszerülnek a hatóságok. *Bufman – Leiderman* [2000] precízen dokumentálja Izrael esetét, ahol az 1990-es évek közepén több alkalommal, összesen hozzávetőleg 16 milliárd dollár mértékű beavatkozással tudták csak kezelni az így kialakult feszültséget. A devizapiaci intervenció kiváltotta szándékatlan többletlikviditás sterilizálása pedig nem elhanyagolható kvázifiskális költségeket okoz a gazdaságpolitika számára.

Egy másik potenciális ütközési pontja lehet a nominális horgonyoknak, ha a piaci szereplők megítélése szerint az inflációs cél teljesüléséhez a deklarált árfolyamsávnál erősebb árfolyamra van szükség. Ekkor spekuláció indulhat be az intézményi befektetők részéről, ha azt feltételezik, hogy a központi bank az inflációs cél primátusa érvényesítésére hajlandó lesz változtatni az árfolyamrendszer paraméterein (*Jonás – Mishkin*, 2003). Erre az eshetőségre a klasszikus példát 2002–2003 fordulóján a magyar gazdaságpolitika szolgáltatta, amikor a forint árfolyamsávjának eltolása, a sávközép felértékelése mellett indult be – részben irracionálisnak minősíthető – erőteljes spekuláció, amelynek kezelése több hónapra át tartó zavarokat okozott a pénzügyi közvetítő rendszerben. Bár az intervenciók rohamot és utána a többletlikviditás lecsapolását a Magyar Nemzeti Bank végül is sikeresen levezényelte, több tízmilliárdos realizált árfolyamnyereséget elkönyvelve,<sup>24</sup> azonban az árfolyamrendszer megvédésének az ára az adott év végére vonatkozó inflációs cél feladása, vagyis az IT rezsimhez kapcsolódó hitelességcsökkenés lett.

Ugyanakkor az is igaz, hogy egy kis nyitott, feltörekvő gazdaságban mindenféleképpen meghatározó az infláció dinamikájában a deviza értékének alakulása, tudniillik a kamatcsatorna szerepe sokkal szerényebb a transzmissziós mechanizmusban, mint az árfolyamcsatornáé. A külkereskedelem relatíve nagy súlya a bruttó hazai termékhez képest magas árfolyam-áttételi fokot (*pass-through*) eredményez, vagyis bár tartózkodni célszerű egy IT rezsimben a jegybanknak a többes célok potenciális inkonzisztenciája miatt egy konkrét – akár formális, akár informális – árfolyam-tartomány kijelölésétől, a devizapiaci folyamatokat mindenképpen figyelembe kell vennie az eszköztára alkalmazásakor. Ezt ugyanakkor semmiképpen sem szabad egyfajta mechanikus szabályként értelmezni, hiszen eltérő reakció lehet indokolt egy ugyanolyan mértékű leértékelődésre, attól függően, hogy milyen természetű sokk érte a gazdaságot. Ha az árfolyam gyengülése mögött a globális befektetési alapok portfólió-átrendezése húzódik meg, vagyis a hazai tőkepiacokon elfoglalt pozíciók részbeni felszámolása (nominális sokk), akkor adekvát lépés lehet a restriktív célú kamatemelés, ami ráadásul jól szolgálhatja a tőkekivonási folyamat megállítást az inflatorikus hatások megfékezésével. Ha ellenben a valuta értékének csökkenését reálgazdasági sokk váltja ki, akkor hibás reakció lesz a monetáris kondíciók szigorítása. Tegyük fel például, hogy a leértékelődés háttérben a világpiacon cserearányok romlása húzódik meg, ami nyilvánvalóan negatívan érinti az export értékét, és ezáltal csökkenti az aggregált keresletet. A külkereskedelmi feltételek változása másrészt növeli az importárakat, ami csökkenti a hazai gazdasági szereplők rendelkezésre álló jövedelmét, szintén depressziós következményekkel az árupiacon. Ebben a helyzetben az árfolyam gyengülésére egy azonnali kamatemelés elkapkodott intézkedés lehet, mert az előbbieken jelzett gazdasági folyamatok deflációs hatásúak, ami már középtávon is ellensúlyozhatja a devizapiaci történések inflatorikus hatásait.

<sup>24</sup> A spekulatív támadás kezelésének hivatalos jegybanki értékeléséhez lásd *Barabás* [2003].

Sőt adott esetben még az is előfordulhat, hogy gondos mérlegelés után a jegybanknak a monetáris lazítás mellett kell letennie a voksát, elkerülve az inflációs cél alullövését.<sup>25</sup>

Az árfolyam és az inflációs cél IT melletti komplex viszonyrendszeréhez kapcsolódik az adósságdollarizáció (*liability dollarization*) problémaköre is. A feltörekvő országok relatív fejletlen pénzügyi szektora és magasabb kamatterhei is arra ösztönzik a magánszektort, hogy devizaalapon adósodjon el. Ez a törekvés érvényesül a devizabevétellel (természetes fedezettséggel) nem rendelkező szereplők körében is, akár a kis- és középvállalatok fejlesztésének finanszírozását, akár a háztartások fogyasztási célú hiteleit tekintjük. Ráadásul az említett gazdasági alanyok körében egyáltalán nem jellemző, hogy határidős ügyleteket kötve lefedezzék az adósságpozíciójuk nyitott árfolyamkockázatát. Az adósságdollarizáció egy kritikus szintje felett a hazai valuta leértékelődése súlyos recessziós hatásokkal járhat, ugyanis a hirtelen megnövekvő törlesztőrészek bedöntik a hiteleket. Gyorsan romló minőségű banki portfóliókkal, csődbe menő üzleti szervezetekkel és fogyasztásukat drasztikusan visszafogó háztartásokkal jellemezhető az így meginduló recessziós hatású folyamat. Egy devizahiteleket nagymértékben felhalmozó gazdaságban a monetáris hatóság tudatában van ezeknek a potenciális problémáknak, és emiatt nem fogja engedni az árfolyamot szabadon mozogni, intervenciókkal és a monetáris eszköztár más elemeinek alkalmazásával (például kamatemelések az árfolyamcsökkentés megállítására) korlátozni igyekszik a devizapiaci fluktuációkat. *Eichengreen* [2005] a feltörekvő gazdaságok árfolyam-politikai választásai kapcsán sokat elemzett „lebegtetési félelemhez” (*fear of floating*) hasonlítja ezt a jelenséget, és felhívja a figyelmet arra, hogy az adósságdollarizáció túlzott szintje esetén nem szerencsés az inflációs célkövetéses rezsim követése. Érvéleése szerint ekkor az árfolyammozgások szabadságának korlátozása lesz szükségképpen a pénzügyipolitika fókuszában, ami valószínűleg lehetetlenné teszi az IT rezsim sikeres működtetését.

*Mishkin* [2004] felhívja a figyelmet néhány további olyan tényezőre, amelyek kedvezőtlen alakulása természetesen fejlett gazdaságban is problémát okoz, de különösen feltörekvő országokban járhat súlyos következményekkel alapjaiban veszélyeztetve az inflációs célkövetéses rezsimek sikerét. Az egyik ilyen veszélyforrás a pénzügyi közvetítő rendszer törekenysége. A talán legplauzibilisebb probléma az lehet emiatt, hogy előfordulhat olyan helyzet, amikor az inflációs cél teljesülése érdekében kamatemelést fontolgató jegybank éppen a hitelintézetek gyenge fundamentumai miatt nem tud szigorítani a monetáris kondíciókon. Nemcsak gazdaságpolitikai hitelességvesztés, hanem ennek folyamánaképpen pénzügyi válsághelyzet is könnyen előállhat egy ilyen konstellációból.

Egy másik gócpont a feltörekvő piacokon hagyományosan jelentkező fiskális fegyelmezetlenség lehet, amely gyakran választási szempontokat követő populista politikával társul. Komoly nehézséget okozhat egyrészt a költségvetési túlköltekezés kereslet-növelő hatása, amely természetesen pótlólagos inflációs nyomást gyakorol az árupiacokon. Másrészt az adósságspirál elindulása valószínűbbé teszi, hogy – mint 2001-ben Argentínában történt – a kormány a bankrendszer eszközeit kisajátítsa (például a devizabetétek befagyasztása), amely eshetőség megint csak pénzügyi krízis szélére sodorhatja a kérdéses országot. Ugyanakkor fontosnak tartjuk ezen a ponton hangsú-

<sup>25</sup> Erre a stratégiai hibára némileg ironikus módon, az inflációs célkövetéses rezsim úttörő országa, Új-Zéland szolgáltatott negatív példát 1997–1998-ban, amikor a délkelet-ázsiai pénzügyi válság kiváltotta árfolyam-leértékelődés potenciális inflatorikus hatását ellensúlyozandó a jegybank agresszív kamatemelési ciklusba kezdett, ami aztán recesszióba fordította a gazdaságot. Az új-zélandi jegybank nem vette figyelembe, hogy az ázsiai válság elsősorban a külgazdasági cserearányokat rendezte át a helyi gazdaság számára kedvezőtlen irányba. A folyamat végén aztán szomorúan konstatálhatta, hogy a monetáris szigorítással együtt már olyannyira lecsökkent a makrokereslet, hogy nyílt defláció lépett fel az országban, vagyis jelentősen alullőtték a tervezett inflációs tartományt.

lyozni, hogy nem csak a kormányzó elit felelőtlen magatartásának a veszélye nehezítheti meg az előzetesen publikált inflációs pálya elérését. Ha a makrogazdasági koordinációban az elsőként *Sargent – Wallace* [1981] klasszikus tanulmányában felvázolt fiskális dominancia (*fiscal dominance*) érvényesül, akkor a monetáris politika elveszti a kontrollt az árak emelkedési ütemének meghatározása körül. Ekkor ugyanis a költségvetés a saját, autonóm szempontjait követve meghatározza a deficit nagyságát, egyszersmind kényszerhelyzetbe hozva a monetáris politikát, hogy mennyi bevételt kell biztosítania seigniorage révén. A kötvénypiacokon finanszírozási korlátokba ütköző monetáris hatóság előbb-utóbb kénytelen lesz a monetáris bázis felpumpálását választani, ami könnyen meghiúsíthatja a korábban meghirdetett inflációs célok realizálását.<sup>26</sup>

A fejezetben elemzett problémák és dilemmák után kézenfekvőnek tűnik az a megalapítás, hogy sokkal nehezebb az IT rezsimet egy feltörekvő, netán tranzíciós országban működtetni, mint egy érett piacgazdaságban. Ugyanakkor az intézményi gyengeségek és a külső reál- és nominálsokkoknak való fokozott kitettség minden szóba jöhető monetáris politikai stratégia követését beárménykolná, vagyis a dezinfláció biztosítására nem szolgálnak csodaszerként egyéb módszerek sem. Sőt, az instabil környezetben talán még a legalkalmazhatóbb a közvetlen inflációs célkitűzés filozófiája, ugyanis a végső célra koncentrálna a gazdaságpolitika figyelmét, nem valamely közbenső nominális változó (pénzkínálat, árfolyam) felügyeletére. Bár az inflációs célok elérése jóval bonyolultabb feladat, mint a fejlett országokban, és ebből következően sokkal nagyobb az esélye az infláció felül- vagy alullövésének, ugyanakkor még az eltérések világos és nyilvános kommunikálása is segíthet a gazdasági szereplők inflációs várakozásainak lehorgonyzásában. Az IT rezsím végül is nem egy gazdaságpolitikai céllövőverseny, ezért még a feltörekvő piacok rövid távon megszokottnál nagyobb hibahatárral működő rendszerei is sikeresek lehetnek hosszabb távon az antiinflációs hitelesség megteremtésében, valamint az áremelkedési dinamika ütemes csökkentésében, feltéve, ha direkt hatalmi-kormányzati befolyásolástól mentesen, átlátható és szakmailag megalapozott módon képesek üzemeltetni monetáris politikájukat.<sup>27</sup>

#### *Következtetések a magyar monetáris politika számára*

A közvetlen inflációs célkitűzés eddigi viszonylag rövid története is szolgálhat néhány olyan tanulsággal, amelyet célszerű megfogadni a magyar döntéshozóknak a teljesítmény javítása érdekében. A hazánkban 2001 júniusában meghirdetett új monetáris politikai keretrendszer (MNB, 2001) működési jellemzői az elmúlt években is fokozatosan finomodtak, érzékelhető volt a törekvés a hazai jegybanki vezetés részéről a nemzetközi gyakorlatban bevált elemek lépésenkénti meghonosítására. A legvalószínűbb forgatókönyv szerint Finnország és Spanyolország korábban említett példájához hasonlóan hazánk is a monetáris uniós csatlakozás bekövetkezéséig az IT stratégiát fogja fenntartani, ezért a rendszer további korrigálása, a többi ország tapasztalatainak beépítése a közeljövőben is aktuális feladat marad a gazdaságpolitika számára. Már csak amiatt is, mert ahogy *Csaba* [2005, 201–206. o.] meggyőzően bizonyítja, sem elméleti, sem empirikus érvek alapján nem indokolt a kelet-közép-európai tranzíciós országokban, így

<sup>26</sup> A fiskális dominancia szakirodalmáról és a jelenségnek a feltörekvő piacokon játszott szerepéről lásd bővebben *Zoli* [2005] kitűnő írását.

<sup>27</sup> Ismét Lengyelországot lehet illusztratív példaként említeni, tekintve, hogy az IT rezsím 1998-as bevezetése óta ez idáig még nem volt olyan év, amikor formálisan teljesültek volna a meghirdetett inflációs célok. Ennek dacára nem túlzás azt állítani, hogy a rendszer sikeresnek bizonyult a közép- és hosszú távú inflációs várakozások számottevő csökkentésében, a lengyel jegybank hitelességének megteremtésében és erősítésében és a fogyasztói árindex növekedési ütemének kontroll alatt tartásában.

házánkban sem a fejlett gazdaságokhoz képest számottevően magasabb szinten kijelölni az árstabilitásnak megfelelő inflációs tartományt. Közgazdaságilag megalapozottan a sajtósági tényezők (Balassa–Samuelson-hatás, torzult árszerkezet, hatósági árak nagyobb szerepe stb.) összességének beszámítása mellett is csak egy enyhe, maximum 1-2 százalékpontos relatív különbség támasztható alá.

Amint az az IT rezsím bemutatásánál is kiderült, a gazdasági szereplők várakozásainak előretékintő jellegűvé formálása kulcsszereppel bír az inflációs inercia megtörésében, amit nagyban segíthet a jegybank és a kormányzat aktív és összehangolt kommunikációja, valamint a monetáris politika átlátható működése. A két gazdaságpolitikai alapintézmény közötti összhang és a közösen vállalt elkötelezettség alapvető kritériuma a minimális áldozati ráta melletti dezinflációnak. Ennek az együttműködésnek az erősítésére Magyarországon törvényi előírásokba kellene foglalni és átláthatóan szabályozni az inflációs célok kijelölése kapcsán az együttdöntési jogot, amely jelenleg eseti jelleggel, csak egyfajta szokásjog alapján működik. Célszerű lenne az MNB-nek és a kormányzatnak egy részletes és teljes terjedelmében nyilvános szerződés formájában megállapodni a középtávú inflációs pályáról, amit parlamenti határozat is szentesíthetne, ezzel mentesítve az esetleges kormányváltások keltette természetes bizonytalanságtól a dezinflációs terveket. Az így megteremtett konszenzus társadalmi léptékűvé is növelhető, ha a szerződésben lefektetett számokat használnák kiindulópontul a kollektív bértárgyalásokon és a gazdasági döntéseiknél a szociális partnerek, ami ráadásul komolyan növelné a rendszer hitelességét. Ezen túlmenően *Békés – Rátvai* [2003] írásukban azt sürgetik, hogy a jegybank elszámoltathatóságában is lépjen előrébb a magyar rezsím: egyik javaslatuk szerint az inflációs cél elvételése esetén a jegybanknak nyilvános magyarázatot kellene adnia a felmerült eltérésre, és a nem teljesítéshez kapcsolódóan különböző súlyú szankciók (például: a központi banki vezetők javadalmazásának csökkentése) kiszabására is lehetőséget teremtenének.

Az IT rezsím sikere szempontjából fontosnak bizonyulhat az alternatív nominális horgonyok kiiktatása a gazdaságpolitika horizontjából, ahogy azt a feltörekvő piacok korábban ismertett példái és közvetlenül a 2003. januári hazai devizapiaci történések is alátámasztják. Bár a Magyar Nemzeti Bank az utóbbi időben előrébb lépett ebben az ügyben, tekintve, hogy már nem helyez súlyt kommunikációjában az árfolyamcélra, a potenciális feszültségek megelőzése érdekében az ideális helyzet jelenleg is az lenne, ha egy menedzselt lebegtetérendszer egészítené ki az inflációs célkövetés monetáris stratégiát. A széles sávú fix árfolyamrezsím 2001-es meghirdetése egyértelműen hibás döntésnek minősíthető, amelyből fakadó kétértelműségek hozzájárultak az elmúlt évek tőke- és devizapiaci zavaraihoz.

Nem hallgatható el, hogy az árfolyamrezsím megváltoztatásának lehetőségeit erőteljesen behatárolja – látszólag talán teljesen meg is kérdőjelezi –, hogy a hivatalos konvergenciaprogramban szereplő 2010-es eurózónás csatlakozási céldátum eléréséhez a forintot legkésőbb 2007 első félévében be kell vinni a jelenlegi árfolyamrendszerünkhöz a legtöbb paraméterében hasonló ERM II árfolyam-mechanizmusába, vagyis az esetleges megszüntetése után újra vissza kellene állítani a most érvényben lévő  $\pm 15$  százalékos sávhatárokat a forint-euró középárfolyam körül. Ugyanakkor szeretnék arra emlékeztetni, hogy az ERM II-be mint a monetáris unió előszobájába való belépés *de facto* feltételezi az államháztartási folyamatok konszolidálását és a valutaunióra vonatkozó tervek fenntarthatóságának biztosítását, különben a jelenlegi tagállamok és az EKB nem fog várhatóan beleegyezni a lépésbe.<sup>28</sup> Ha a piaci szereplők kritikus tömege hite-

<sup>28</sup> Az ERM II-ben az EKB-t is – bár nem feltétlen – intervenció kötelezettség terheli a részt vevő valuták vonatkozásában, ezért semmiképpen nem érdekelt olyan országok felvételében, amelyek a makroökonómiai egyensúlytalanságaik miatt folyamatos devizapiaci kilengésekkel lennének kénytelenek szembesülni az árfolyam-mechanizmusban eltöltött időszak során.

lesnek fogadja el az euró átvételére publikált stratégiát és reálisnak (egyensúly közeledek) ítéli meg a visszavonhatatlan rögzítésre kerülő paritást, akkor az árfolyamvárakozások centrumába azonnal a deklarált középárfolyam kerül, minimális fluktuációt kiváltva a devizapiacra. Egy ilyen helyzetben minimális annak az esélye, hogy összeütközésbe kerüljön az árfolyamcél az inflációs céllal, vagyis nincs ellentmondás abban az elgondolásban, hogy a most eltörlésre javasolt sávhatárok néhány év múlva újra bevezetésre kerülhetnek. Az eurózónás csatlakozás és vele együtt az ERM II-be való belépés jelenleg egyáltalán nem kizárható, és mindenképpen sajnálatos fejleménynek minősítendő években mérhető kitolódása pedig egyértelműen racionálissá teszi az árfolyam-politika átalakítására vonatkozó felvetést.

Az árfolyammozgások szabadsági fokához kapcsolódóan egyre feszítőbb dilemmát okoz Magyarországon is a devizahitelezés előretörése.<sup>29</sup> Az adósságdollarizáció lendületes növekedésének megállítására persze csak csekély ráhatása van egy szabad piacgazdaságban a központi banknak, de más állami hatóságokkal karöltve a rizikófaktorok tudatosításával és a potenciális veszélyekre való figyelmeztetéssel hozzájárulhat a sok vonatkozásban kockázatos folyamat csillapításához. A devizaalapú hitelkonstrukciók növekvő súlya ugyanis nemcsak az érintett üzleti szervezetek és háztartások fizetőképességét és stabilitását teszi ki az árfolyam ugrálásainak, hanem egyrészt a rendszerkockázatot is megjeleníti a pénzügyi közvetítésben, másrészt behatárolhatja a monetáris politika mozgásterét is a feltörekvő piacokról szóló részben elemzett összefüggések szerint.

Az IT rezsím eddigi 15 éve során egyre nagyobb hangsúly került a széles értelemben vett közvélemény tájékoztatására, a monetáris politika transzparenciájának biztosítására. Ebben a vonatkozásban a legtöbb szóba jöhető elemet más sikerrel adaptálta az MNB, a nemzetközi szokványokkal összhangban kerül publikálásra negyedévente az Inflációs jelentés,<sup>30</sup> és 2004 vége óta néhány hetes késleltetéssel, de még a következő kamatdöntő tanácskozás előtt megjelennek a Monetáris Tanács üléseiről készült szerkesztett jegyzőkönyvek is. Az inflációs célkövetés rendszerében vezető szereppel bíró (Egyesült Királyság, Svédország), valamint más tekintélyes államok (például: Egyesült Államok, Japán) központi bankjai rendszeresen hozzáférhetővé teszik a hivatalos ülések szavazási adatait, és nemcsak az összesített eredményeket, hanem az egyéni voksokat is az egyes alternatívákról. A közeljövőben a kedvező nemzetközi tapasztalatok alapján a magyar jegybanknak is célszerű lenne előrébb lépnie ezen a területen.<sup>31</sup> Bár a szavazatok teljes körű publikálásának szokásos ellenérve, tudniillik a közvélemény előtt megnehezíti a testületi tagok szá-

<sup>29</sup> A Magyar Nemzeti Bank legfrissebb adatai szerint (MNB, 2005) például a természetes fedezettel (külföldi fizetőeszközben érkező rendszeres bevételek) jellemzően nem rendelkező háztartások hitelállományában a devizahitelek részaránya a néhány évvel ezelőtti marginális mértékről közel 30 százalékra ugrott.

<sup>30</sup> *Fracasso és társai* [2003] tanulmányukban értékelték és rangsorolták szakmai minőségi és közérthetőségi szempontok alapján 19 IT jegybank Inflációs jelentését (illetve az Inflációs jelentéssel megegyező funkciójú publikációját, ha más néven adják is ki a dokumentumot). Az Egyesült Királyság és Új-Zéland vezette lista előkelő 6. helyén találjuk a Cseh Köztársaságot, és némileg hátrébb Magyarországot (13.) és Lengyelországot (15.). Mindenképpen figyelemre méltó, hogy a két élvonal mellett az első ötbe feltörekvő gazdaságok jegybankjai verekedtek be magukat: sorrendben Brazília, Thaiföld és Chile.

<sup>31</sup> A közvetlen térségi összevetésben közepesen állunk ezen a területen, ugyanis a lengyel monetáris hatóság a negyedévente megjelenő Inflációs jelentésében utólagosan közli a megelőző időszak szavazási statisztikáit név szerinti bontásban. A cseh központi bank ugyanakkor az MNB gyakorlatához hasonlóan csak az összesített eredményt adja meg az ülések jegyzőkönyveinek végén, ráadásul a cseh verzió jóval rövidebb, vagyis a döntéseket megelőző vita is csak töredékesebben, vázlatosabban olvasható ki a dokumentumból. Az egyéni szavazatok publikálása kapcsán leggyakrabban felhozott ellenpélda az EKB titokzatossága, de megítélesem szerint nem igazán vethető össze a frankfurti intézmény eljárása egy nemzeti bankéval. Az EKB Kormányzótanácsában ugyanis az egyes tagintézmények megszemélyesítőjeként az eurózóna jegybankelnökei ülnek, akik döntései kapcsán óhatatlanul fel fog még hosszú ideig merülni a valós vagy vélt nemzeti érdekek képviselőének a szükségessége, függetlenül attól, hogy az előírások szerint minden tagnak az eurózóna gazdaságának egészét figyelembe véve kell kialakítani az álláspontját.

mára az álláspontjuk megváltoztatását a későbbiek során, komolyan megfontolandó szempont, azonban a módszer fokozatos, előre meghirdetett bevezetésével mindenképpen javítható a rendszer átláthatósága. Ráadásul a közzététel ösztönzi a monetáris politikai grémiumokban az egyéni erőfeszítéseket a jobb minőségű, megalapozott döntések meghozatalára, ugyanis adott esetben a nyilvánosság előtt is meg kell védeni a véleményüket az érintett döntéshozóknak. Továbbá növeli a személyes felelősséget a vita és a szavazás során, ami talán könnyen elsikkadhat még egy ilyen befolyásos testület munkájában is.

A felzárkózó piacok tapasztalatai rávilágítanak arra is, hogy megfelelő intézményi fejlettség szükséges a pénzügyi rendszer stabilitásának biztosításához, valamint a költségvetés fegyelmének helyreállításához. Ezen előfeltételek nélkül könnyen hitelességvesztés alakulhat ki a piaci szereplők körében, vagyis az IT rendszer nem tudja betölteni az egyik legfontosabb funkcióját, tudniillik hogy alacsony szinten horgonyozza le a közép- és hosszú távú inflációs várakozásokat. A magyar rezsím eddigi részleges kudarcaiért (különösen a 2003-as és a 2004-es inflációs cél-túllövések) ugyan nem a monetáris rendszer kialakításához szorosan kapcsolódó tényezők, hanem megítélésem szerint a legnagyobb mértékben az állami túlköltekezés okolható. A fiskális fenntarthatóság helyreállítása ugyanakkor nem az inflációs célkitűzésen alapuló monetáris politika specifikus sikerkritériuma, hiszen a költségvetési konszolidáció bármely pénzügy-politikai stratégia mellett elengedhetetlen gazdaságpolitikai feladat lenne. Ráadásul erre nemcsak a Stabilitási és Növekedési Egyezmény és az euró átvételére meghirdetett Konvergenciaprogram betartása miatt van szükség, hanem ahogy Gyórfy [2005] részletesen bizonyítja, a világpiacon versenyképesség megőrzése és a reálkonvergencia feltételeinek biztosítása érdekében is. Mindemellett a működési jellemzőkre vonatkozó fenti javaslatok adaptálásával, különösen az átláthatósági és elszámoltathatósági megfontolások előtérbe helyezésével meggyőződésem szerint javítható az inflációs célkitűzéses rezsím magyarországi teljesítménye, ami jelentősen hozzájárulhat a nominális maastrichti kritériumok biztonságos eléréséhez, ami vitán felül a közeljövő legfontosabb gazdaságpolitikai kérdése hazánkban.

#### Hivatkozások

- Ábel István – Siklos, Pierre L. [2002]: Is Hungary Ready for Inflation Targeting? *Economic Systems*, 26. évf. 4. sz. 309–333. o.
- Amato, Jeffery D. – Gerlach, Stefan [2002]: Inflation Targeting in Emerging Market and Transition Economies: Lessons after a Decade. *European Economic Review*, 46. évf. 4–5. sz. 781–790. o.
- Ball, Laurence – Sheridan, Niamh [2003]: Does Inflation Targeting Matter? NBER Working Paper, 9577. sz. National Bureau of Economic Research, Washington.
- Balls, Andrew [2005]: Fed Edges Closer to Setting Inflation Targets. *Financial Times*, február 17.
- Barabás Gyula (szerk.) [2003]: A felértékelődési spekuláció kezelése. MNB Hátértanulmányok, 3. sz., Magyar Nemzeti Bank, Budapest.
- Békés Gábor – Rátfai Attila [2003]: Inflációs célt! De hogyan? *Világgazdaság*, április 14. (1. rész), május 8. (2. rész)
- Bernanke, Ben S. – Mishkin, Frederic S. [1997]: Inflation Targeting: A New Framework for Monetary Policy. *Journal of Economic Perspectives*, 11. évf. 2. sz. 97–116. o.
- Bernanke, Ben S. – Laubach, Thomas – Mishkin, Frederic S. – Posen, Adam S. [1999]: Inflation Targeting – Lessons from the International Experience. Princeton University Press, Princeton, 41–85. o.
- Bokor László [2003]: Inflációs célkitűzés: Járható hazai út? ICEG EC Vélemény 4. sz., International Center for Economic Growth European Center, Budapest.
- Bufman, Gil – Leiderman, Leonardo [2000]: Inflation Targeting Under a Crawling Band Exchange Rate Regime: Lessons from Israel. Megjelent: Blejer, Mario I. – Ize, Alain – Leone, Alfredo M. – Werlang, Sérgio (szerk.): Inflation Targeting in Practice: Strategic and Operational Issues and Application to Emerging Market Economies. Nemzetközi Valutaalap, Washington, 70–79. o.
- Carare, Alina – Stone, Mark R. [2003]: Inflation Targeting Regimes. IMF Working Paper 9. sz., Nemzetközi Valutaalap, Washington.

- Czakó Veronika [2004]: Az inflációs célkitűzéses monetáris politikai rendszer működése Braziliában. ICEG Munkafüzet 4. sz., International Center for Economic Growth European Center, Budapest.
- Csaba László [2005]: The New Political Economy of Emerging Europe. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Csermely Ágnes [1997]: Az inflációs célkitűzés rendszere. *Közgazdasági Szemle*, 44. évf. 3. sz. 233–253. o.
- Debelle, Guy – Fischer, Stanley [1994]: How Independent Should a Central Bank Be? Megjelent: Fuhrer, Jeffrey C. (szerk.): Goals, Guidelines and Constraints Facing Monetary Policymakers. Federal Reserve Bank of Boston, Boston, 195–225. o.
- Eichengreen, Barry [2005]: Can Emerging Markets Float? Should They Inflation Target? Megjelent: Driver, Rebecca L. – Sinclair, Peter J. N. – Thoenissen, Christoph (szerk.): Exchange Rates, Capital Flows and Policy. Routledge, London, 10–38. o.
- Estrella, Arturo – Mishkin, Frederic S. [1997]: Is There a Role for Monetary Aggregates in the Conduct of Monetary Policy? *Journal of Monetary Economics*, 40. évf. 2. sz. 279–304. o.
- Ettl, Helmut – Krzak, Maciej [1999]: Is Direct Inflation Targeting an Alternative for Central Europe? The Case of the Czech Republic and Poland. *Oesterreichische Nationalbank Focus On Transition*, 1. sz. 28–59. o., Osztrák Nemzeti Bank, Bécs.
- Federal Reserve [2005]: Minutes of the Federal Open Market Committee, február 1–2. Federal Reserve Bank, Washington.
- Fracasso, Andrea – Genberg, Hans – Wyplosz, Charles [2003]: How do Central Banks Write? An Evaluation of Inflation Reports by Inflation Targeting Central Banks. Geneva Reports on the World Economy Special Report 2. sz., Centre for Economic Policy Research, London.
- Fraga, Arminio – Goldfajn, Ilan – Minella, André [2004]: Inflation Targeting in Emerging Market Economies. Megjelent: Gertler Mark – Rogoff Kenneth (szerk.): NBER Macroeconomics Annual 2003. MIT Press, Cambridge (US) 365–400. o.
- Győrffy Dóra [2005]: Euró, hiány és növekedés az Európai Unió tagállamaiban. *Európai Tükör*, 10. évf. 2. sz. 97–112. o.
- Haug, Alfred A. – Dewald, William G. [2004]: Longer-Term Effects of Monetary Growth on Real and Nominal Variables, Major Industrial Countries, 1880–2001. ECB Working Paper 382. sz., Európai Központi Bank, Frankfurt.
- Hornok Cecília – Jakab M. Zoltán (szerk.) [2002]: Forecasting Inflation. A Case Study on the Czech, Hungarian, Polish, Slovakian and Slovenian Central Banks. MNB Hattértanulmányok, 2. sz., Magyar Nemzeti Bank, Budapest.
- Horváth Áron – Szilágyi Katalin [2004]: Konszenzusból nyugópontra: elméletörténeti áttekintés a makroökómia viharos évtizedeiről. *Közgazdaság*, 48. évf. 11. sz. 4–19. o.
- Hu, Yifan [2003]: Empirical Investigation of Inflation Targeting. IIE Working Papers 6. sz., Institute for International Economics, Washington.
- Jankovics László [2004]: A modern pénzügypolitika elméleti hátteréről. *Competitio*, 3. évf. 3. sz. 139–156. o.
- Jonás, Jiri [2000]: Inflation Targeting in Transition Economies: Some Issues and Experience. Megjelent: Inflation Targeting in Transition Economies: The Case of the Czech Republic. Cseh Nemzeti Bank, Prága, 17–38. o.
- Jonás, Jiri – Mishkin, Frederic S. [2003]: Inflation Targeting in Transition Countries: Experience and Prospects. NBER Working Paper 9667. sz., National Bureau of Economic Research, Washington.
- King, Mervin [1997]: Changes in UK Monetary Policy: Rules and Discretion in Practice. *Journal of Monetary Economics*, 39. évf. 1. sz. 81–97. o.
- King, Mervin [2004]: The Institutions of Monetary Policy. *American Economic Review*, 94. évf. 2. sz. 1–13. o.
- Krugman, Paul [1998]: It's Back: Japan's Slump and the Return of the Liquidity Trap. *Brookings Papers on Economic Activity*, 2. sz., 137–187. o.
- Lewin, Andrew T. – Natalucci, Fabio M. – Piger, Jeremy M. [2004]: Explicit Inflation Objectives and Macroeconomic Outcomes. European Central Bank Working Paper Series, 383. sz., Európai Központi Bank, Frankfurt
- Lucas, Robert E. [1972]: Expectations and the Neutrality of Money. *Journal of Economic Theory*, 4. évf. 2. sz. 103–124. o.
- Lucas, Robert E. [1976]: Econometric Policy Evaluation: A Critique. Carnegie Rochester Conference on Public Policy, North Holland Publishing, Amsterdam, 19–46. o.
- Lucas, Robert E. [1996]: Monetary Neutrality. *Journal of Political Economy*, 104. évf. 4. sz. 661–682. o.
- McCandless, George T. – Weber, Warren E. [1995]: Some Monetary Facts. *Federal Reserve Bank of Minneapolis Quarterly Review*, 19. évf. 3. sz. 2–11. o.
- Meyer, Laurence H. [2004]: Practical Problems and Obstacles to Inflation Targeting. *The Federal Reserve Bank of St. Louis Review*, 86. évf. 4. sz. 151–160. o.
- Mishkin, Frederic S. [1999]: International Experiences with Different Monetary Policy Regimes. *Journal of Monetary Economics*, 43. évf. 3. sz. 579–605. o.

- Mishkin, Frederic S. [2000]: Inflation Targeting in Emerging-Market Countries. *American Economic Review*, 90. évf. 2. sz. 95–99. o.
- Mishkin, Frederic S. [2004]: Can Inflation Targeting Work in Emerging Market Countries? NBER Working Paper 10 646. sz., National Bureau of Economic Research, Washington.
- Mishkin, Frederic S. – Schmidt-Hebbel, Klaus [2001]: One Decade of Inflation Targeting in the World: What Do We Know and What Do We Need to Know? NBER Working Paper 8397. sz., National Bureau of Economic Research, Washington.
- MNB [2001]: Közlemény a monetáris politika új rendszeréről. Magyar Nemzeti Bank, Budapest, Webcím: <http://www.mnb.hu>, letöltve: 2002. 09. 12.
- MNB [2005]: Jelentés a pénzügyi stabilitásról (április). Magyar Nemzeti Bank, Budapest
- Morandé, Felipe – Schmidt-Hebbel, Klaus [2000]: Monetary Policy and Inflation Targeting in Chile. Megjelent: Blejer, Mario I. – Ize, Alain – Leone, Alfredo M. – Werlang, Sérgio (szerk.): Inflation Targeting in Practice: Strategic and Operational Issues and Application to Emerging Market Economies. Nemzetközi Valutaalap, Washington, 60–69. o.
- Ozsvald Éva – Pete Péter [2003]: A japán gazdasági válság – likviditási csapda az új évezredben? *Közgazdasági Szemle*, 50. évf. 7–8. sz. 571–589. o.
- Sargent, Thomas J. – Wallace, Neil [1981]: Some Unpleasant Monetarist Arithmetic. *Federal Reserve Bank of Minneapolis Quarterly Review*, 5. évf. 3. sz. 1–17. o. (Magyarul: Egy kis monetarista számtan. Megjelent: Sargent, Thomas J. [2005]: Infláció és a racionális várakozások. Nemzeti Tankönyvkiadó – Közgazdasági Kiskönyvtár, Budapest, 175–212. o.)
- Skorepa, Michal – Kotlán, Viktor [2003]: Assessing Future Inflation in Inflation Targeting: Forecasts or Simulations? Megjelent: Monetary Policy in a Changing Environment. BIS Papers 19. sz., Nemzetközi Fizetések Bankja, Bázél, 147–157. o.
- Stone, Mark R. [2003]: Inflation Targeting Lite. IMF Working Paper 12. sz., Nemzetközi Valutaalap, Washington.
- Svensson, Lars E. O. [1999a]: Inflation Targeting as a Monetary Policy Rule. *Journal of Monetary Economics*, 43. évf. 3. sz. 607–654. o.
- Svensson, Lars E. O. [1999b]: Inflation Targeting: Some Extensions. *Scandinavian Journal of Economics*, 101. évf. 3. sz. 337–361. o.
- Svensson, Lars E. O. [2001]: Independent Review of the Operation of Monetary Policy in New Zealand: Report to the Minister of Finance. Webcím: <http://www.treasury.govt.nz/monpolreview>, letöltve: 2005. 05. 08.
- SZNB [2004]: Monetary Programme of the National Bank of Slovakia until the Year 2008. Szlovák Nemzeti Bank, Pozsony.
- Wu, Thomas Y. [2004]: Does Inflation Targeting Reduce Inflation? An Analysis for the OECD Industrial Countries. Banco Central do Brasil Working Paper Series, 83. sz., Brazil Nemzeti Bank, Brasília.
- Zoli, Edda [2005]: How Does Fiscal Policy Affect Monetary Policy in Emerging Market Countries? BIS Working Papers 174. sz., Nemzetközi Fizetések Bankja, Bázél.



## A washingtoni konszenzus és ami utána következik

SZAKOLCZAI GYÖRGY

*A cikk első része a washingtoni konszenzust és eredeti megfogalmazásának és bemutatásának körülményeit írja le. Azt a nézetet vallja, amit Williamson, ennek a kifejezésnek eredeti megalkotója és megfogalmazója is képvisel, hogy ez nem az a neoliborális kiáltvány, ahogy általában leírják, sőt aminek akár gúnyolják. A második rész Latin-Amerika elveszett évtizedével, az 1980-as évekkel foglalkozik, valamint a latin-amerikai makroökonómiai közösség legkiemelkedőbb képviselőinek azzal a kísérletével, hogy újraindítsák a növekedési folyamatot, sőt elérjék a 7 százalékos növekedési ütemet. Ez a kísérlet a washingtoni konszenzus eredeti értelmezésénél is szélesebb látókörű eljárást tesz szükségessé, és az arra való törekvést, hogy ne csak gyorsabb növekedést, hanem nagyobb igazságosságot érjenek el. A harmadik rész az OECD egy egészen új keletű kiadványával foglalkozik, amelynek célja részben ugyanez: az OECD-országok növekedési folyamatának újraindítása és a vezető ország, az Egyesült Államok, illetve a többi OECD-ország közti különbség csökkentése. A cikk szerzője azt a nézetét fejt ki, hogy az ebben a publikációban bemutatott javaslatokból hiányzik az a széles látókör, amelyet a második rész latin-amerikai szerzői képviselnek, és hogy az amerikai institutionális rendszer további elemeinek bevezetése nem fog az Egyesült Államok és a többi OECD-ország közti különbség megszüntetésére vezetni.\**

A legutóbbi másfél évtized makroökonómiai és nemzetközi közgazdaságtani irodalmában és az ezekről a kérdésekről folytatott vitákban kevés gyakrabban használt fogalom szerepel, mint a washingtoni konszenzus (a továbbiakban: konszenzus). A konszenzust a magyar közgazdasági irodalomban alaposan ismertette *Lányi Kamilla* két cikke is (*Lányi*, 1997 és 2000). Ugyanakkor, ennek ellenére, közkeletűek a pontatlan, sőt akár téves elképzelések a konszenzus valóságos tartalmáról. Az ilyen téves elképzelések külföldön is általánosak. *C. Fred Bergsten*, az Institute of International Economics, Washington, D.C. igazgatója az ennek az intézetnek a kiadásában megjelent *After the Washington Consensus* c. kötet (*Kuczynski – Williamson*, 2003) előszavában – erre a munkára még visszatérünk – a következőket írja: „Szándékosan adtuk ennek [a kötetnek] az *After the Washington Consensus* címet, hogy hangsúlyozzuk meggyőződésünket: itt a legfőbb ideje annak, hogy a világ felhagyjon azokkal a tendenciózus ideológiá-

\* A szerző ezúton köszöni meg *Farkas Péternek* és *Oblath Gábornak* a kézirat első változatának elolvasását, értékes megjegyzéseiket és a kérdés korábbi hazai irodalmára való utalásaikat. A fennmaradó hibákért csak a szerző a felelős.

*Szakolczai György*, professor emeritus, Általános Vállalkozási Főiskola.

vitákkal, amelyekben a washingtoni konszenzust mint liberális kiáltványt gúnyolják, és áttérjen annak az új reformhullámnak a komoly megvitatására, amelyre ennek a régiónak [Latin-Amerikának] szüksége van ahhoz, hogy újra meginduljon a növekedés, és hogy ez igazságosabb legyen, mint a múltban volt” (i. m., vii–viii. o.). *Lányi* [1997, 10. o.] utal arra, hogy *Greskovits* [1994, 20. o.] eleve neoliberais fogantatásának, *Szamuely* [1955] pedig „szabadpiacosnak és monetaristának” minősíti a konszenzust. Tekintettel arra, hogy ez ellen az értelmezés ellen maga a konszenzus első írásba foglalója, *Williamson* [1990] is határozottan tiltakozik, a már megjelent ismertetések ellenére is célszerű visszatérni a konszenzus valóságos tartalmának és jellegének tárgyalására.

A konszenzus újbóli tárgyalásának különös aktualitást ad a már említett *After the Washington Consensus* című kötet (*Kuczynski – Williamson*, 2003) közelmúltbeli megjelenése, amelyről magyar nyelven eddig még semmi sem jelent meg. Ahogy erre már a Bergstentől vett fenti idézet is rámutatott, és amint ezt rövidesen tárgyalni fogjuk, ez a cikk bemutatja, hogy a konszenzus már eredeti formájában is lényegesen szélesebb látókörű felfogást képviselt, mint ahogy ezt a közgazdaság-tudományi közvélemény feltételezi. Még ennél is sokkal szélesebb látókörű az a 2003-ban megjelent és ismételt idézett kötet, amely még sokkal általánosabban fogalmazza meg a növekedés újraindításának feltételeit, és a növekedés mellé egyenrangú szempontnak állítja oda az igazságosságot. Ez az alapvető fontosságú szemléletváltozás – nyilvánvaló hazai vonatkozásai miatt is – különösképpen indokoltá teszi az erre a kérdésre való visszatérést.

A fenti két kötetnek még frissebb aktualitást ad az OECD *Going for Growth* című, ez évben megjelent kiadványa (OECD, 2005), amelyről ugyancsak itt esik először szó magyar nyelven. Míg *Kuczynski és Williamson* [2003] a világgazdaság egy nagyobb, nem kielégítő gazdasági teljesítményt nyújtó, és ezért viszonylagos értelemben lemaradó régiójával foglalkozik, az OECD [2005] az Egyesült Államokon kívüli szinte valamennyi OECD-ország Egyesült Államokhoz való felzárkózásának elmaradását tárgyalja. A kötet a megoldást – amint címe mutatja – a növekedés újraindításában vagy meggyorsításában látja, és ennyiben a két mű szelleme azonos. Az OECD [2005] kötetben azonban nem mutatkozik meg az általános látókörnek az a kiszélesedése, amely a fenti, Latin-Amerikával foglalkozó kiadványban valósággal központi jelentőségű, és szó sem esik például az igazságosságról. Míg tehát a konszenzus az itt kifejtendők szerint nem minősíthető neoliberais kiáltványnak, az OECD-kötet nagy valószínűséggel igen. Ezeknek a műveknek a párhuzamos tárgyalása és szembeállításuk tehát indokoltnak látszik. A cikk három része ezzel a három kiadvánnyal foglalkozik.

## A WASHINGTONI KONSZENZUS

### A történelmi helyzet és a közvetlen előzmények

Amint erre már a bevezetésben utaltunk, a konszenzust részletesen ismerteti *Lányi* [1997 és 2000]. *Lányi* [1997] részletesen foglalkozik az ugyancsak *Williamsonnak*, a konszenzus első írásba foglalójának szerkesztésében megjelent későbbi fontos gyűjteményes kötettel is (*Williamson*, 1994). Minthogy az ismételtek és főként az ugyanazon a folyóiratban belüli ismételtek feltétlenül kerülendők, ez a cikk a washingtoni konszenzussal kapcsolatban – egészen csekély és teljességgel elkerülhetetlen ismételteken kívül – azzal foglalkozik, ami nem szerepel az addigi magyar irodalomban, és főként azzal, ami az ezzel a témával foglalkozó magyar cikkeket követően jelent meg külföldön.

Ebbe a körbe tartozik a történelmi helyzet és a közvetlen előzmények leírása. Amint ez köztudott, a gazdaságtörténelem legújabb, mindmáig tartó szakasza az olajválságok-

kal, *Thatcherrel* és *Reagannel*, sőt elsősorban talán *Paul Volcker* FED-elnökségével, az általa kezdeményezett restriktív politikával, az ennek folytán kialakult világméretű kamatnövekedéssel és az ezt követő adósságválsággal kezdődött. Ezek az események vezettek a washingtoni konszenzus kialakulására is.

Ezeknek az eseményeknek Latin-Amerikára gyakorolt hatását *Kuczynski* [2003] tekinteti át a legrövidebben. Az ő összefoglalása szerint Latin-Amerika gazdasági növekedése – Argentína kivételével, ahol az aranykor az I. világháború előtt volt – 1940 és 1980 között gyorsabb volt, mint bármikor azelőtt vagy azután. Az átlagos növekedési ütem 1945 és 1981 között évi 5,2 százalékot érte el. Gyorsan javultak a szociális mutatószámok is. Ekkor is voltak azonban már gondok. Elsősorban azoknak a jövedelemeloszlás nagymértékű egyenlőtlensége. Ez a növekedési ütem ugyanakkor még mindig alacsonyabb volt annál, amit ekkor a világ más régióiban értek el, mindenekelőtt Dél-Európában és Kelet-Ázsiában. Emellett egyre nagyobb kétségek merültek fel ennek a növekedési modellnek a fenntarthatóságát illetően, ugyanis nőtt a költségvetés hiánya, gyorsult az infláció, nagy ütemben nőtt a külföldi hitelfelvétel, azaz gyorsabban nőtt ezeknek az országoknak az adósságállománya, mint adósságszolgálati képessége.

Ilyen körülmények között került sor a nemzetközi adósságválság kitörésére 1982 augusztusában, amikor elfogytak Mexikó valutatartalékai, az ország képtelen volt további hitelek felvételére, és kénytelen volt bejelenteni az adósságszolgálati moratóriumot. Aze adósságválság hetek alatt áterjedt egész Latin-Amerikára. Megszűnt a gazdasági növekedés. Megmaradt azonban a népszaporodás, csökkent az egy főre jutó nemzeti jövedelem és az életszínvonal, és újra nőtt a szegénység, amely csökkenni kezdett az azt megelőző évtizedekben. Elkezdődött, amit Latin-Amerika elvesztett évtizedének neveznek. Az 1982–89. évi átlagos növekedési ütem alig évi 1 százalékos volt, nem érte el a népszaporodás ütemét, és így az egy főre jutó jövedelem közel egy évtizeden keresztül folyamatosan csökkent.

A Reagan-adminisztráció helyét átvevő Bush-kormány azonnal felismerte ennek a helyzetnek a tarthatatlanságát, és 1989 elején, nem sokkal hivatalba lépése után előterjesztette a Brady-tervet az adósságválság megoldására. Ez a terv a kongresszus jelentős részének ellenállásába ütközött. A kongresszus nagy része ellenezte a tervet, és nem volt meggyőződve arról, hogy maguk a latin-amerikai országok megtették azt, amit meg kellett tenniük a probléma megoldása érdekében. Ezek a kétségek annak ellenére merültek föl, hogy ezek az országok már a 80-as évek második felében nagymértékben módosították gazdaságpolitikájukat az Egyesült Államok és a nemzetközi pénzügyi intézmények vezető közzgazdászai által kívánatosnak tekintett irányban.

Erre a történelmi helyzetre és szemléletváltásra nagyon határozottan utal *Feinberg* is. (Lásd: *Williamson*, 1990, 21–24. o.) Szerinte mind a latin-amerikai, mind a washingtoni jobboldal addigra már sokat tanult. Akkor, tehát 1989-ben már felismerték, hogy a kiigazításra vonatkozó korábbi javaslatok egyoldalúak voltak, annyiban, hogy csak az adósságtól igényeltek kiigazítást. Az akkori, 1989. évi formula, a „reform és adósságcsökkentés” jobban felelt meg a realitásoknak, mert elismerte, hogy a hitelezők és adósok egyaránt követek el hibákat, és hogy mindkettejüknél indokolt a kiigazítás. Ekkor már mindannyian felismerték azt is, hogy gondot okoz a folyamatos jövedelemkivonás az adós országokból, noha ezt a gondolatot a hitelezők korábban elutasították. Felismerték továbbá a szoros kapcsolatot a külföldi adósságszolgálati teher és a belföldi költségvetési hiány és infláció között.

Ilyen körülmények között került sor 1989 novemberében és az Institute for International Economics szervezésében egy konferencia összehívására. Ez a konferencia tehát határozottan progresszív célt szolgált – amennyiben szabad itt ezt az ideológiai töltetű

szót használni –: a Brady-terv elfogadtatását, ezzel a nemzetközi adósságválság megoldását, és ennek útján Latin-Amerika súlyos gazdasági problémáinak megoldását is. A konferencia öt ülésén – az ezeken előterjesztett előadások töltik ki a konferenciáról kiadott kötet (*Williamson*, 1990) legnagyobb részét – latin-amerikai előadók ismertették országuk helyzetét, a bevezetett reformokat, ezek eredményeit és a várható helyzetet. A konferenciát *Williamson* előadása és ennek vitája vezette be, a latin-amerikai szakértők előadásait panelvita követte, amelyen nagy nemzetközi tekintélyű közgazdászok vettek részt, majd az üléseket *Williamson* összefoglalója zárta le.

*Williamson* bevezető előadása (*Williamson*, 1990a) mutatta be azt, amit – az ő szóhasználatát követve – mindmáig washingtoni konszenzusunak nevezünk. Egyértelmű tehát, hogy a washingtoni konszenzus eredeti célja szerint és eredeti alakjában egyetlen régió, Latin-Amerika körülményeinek ismeretében született meg, és e régió problémáinak megoldását szolgálta. Már a konferencián fölvetődött azonban az az aggodalom, hogy ez a konszenzus ideológiává, még hozzá általános érvényre számot tartó ideológiává merevedhet, és ezt a veszélyt maga *Williamson* is elismerte azzal együtt, hogy talán helyesebb lett volna a washingtoni konszenzus megnevezés helyett az általános konvergencia szavakat használnia. Valóban az történt, hogy ez az eredetileg határozottan progresszív célokat szolgáló gondolatrendszer, ideológiává merevedve, nem teljesen progresszív vagy akár retrográd célok szolgálatába is állítható lett – ismét elnézést kérve az ideologikus jellegű szóhasználatért. Erre a szempontra a későbbiekben térünk vissza, ezt megelőzően ismertetniünk kell magát a konszenzust.

### A konszenzus tíz pontja

A konszenzus tíz pontba foglalja össze a gazdaságpolitikai reform – vagy kiigazítás – feltételeit. Ezt a tíz pontot magyar nyelven már ismertette *Lányi* [1997, 10–11. o. és 2000, 6. o.], továbbá az ő hivatkozása szerint és őt is megelőzve *Csaba* [1995], valamint *Antalóczy és Kinczer* [1995]. Noha a hivatkozott magyar szerzőkénél részletesebb ismertetés voltaképpen indokolt lenne, 15 év elmúltával ezt most már nem tehető meg. Ezért itt – már csak azért is, hogy az olvasót ne kényszerítsük közel 10 évvel ezelőtt megjelent cikkek visszakeresésére – nem az eredeti tíz pontot közöljük, hanem ezek 2003. évi, maga *Williamson* által készített újbóli – de az eredetitől érdemben nem különböző – megfogalmazását (*Williamson*, 2003a). Ez a most újra összefoglalt tíz pont a legalkalmasabb arra, hogy bevezesse azt az e tíz pont értelmezése körüli vitát, amely ennek a cikknek egyik legfontosabb tárgya.

A 2003-ban újrafogalmazott 10 pont tehát a következő:

- (1) *Költségvetési deficit*. „A költségvetési deficitnek ... elég kicsinek [kell lennie] ahhoz, hogy az inflációs adóhoz való folyamodás nélkül finanszírozni lehessen.
- (2) *A közületi kiadások rangsora*. „A közületi kiadásokat át [kell] irányítani azokról a politikailag érzékeny területekről, amelyek több erőforrást kapnak, mint amennyi ezek gazdasági hozadéka alapján megindokolható, ... azokra az elhanyagolt területekre, amelyeknek nagy a gazdasági hozadéka és javíthatják a jövedelemelosztást, mint az elemi oktatás és a közegészségügy, valamint az infrastruktúra.”
- (3) *Adóreform*. „Adóreform ... úgy, hogy szélesíteni [kell] az adózók körét és csökkenteni a marginális adókulcsokat.”
- (4) *Kamatlábak*. „Pénzügyi liberalizáció, ami végső célként magában foglalja a piaci erők által meghatározott kamatlábakat.”

- (5) *Valutaárfolyam.* „Egységes valutaárfolyam olyan szinten, amely kellőképpen versenyképes ahhoz, hogy előmozdítsa a nem tradicionális export gyors növekedését.”
- (6) *Kereskedelempolitika.* „A kvantitatív kereskedelmi [import-] korlátozások helyébe minél előbb vámoknak kell lépniük, és ezeket fokozatosan csökkenteni kell mindaddig, amíg el nem lehet érni az egységes alacsony, 10-20 százalékos nagyságrendű vámszintet.”
- (7) *Közvetlen külföldi beruházás.* „Azoknak a korlátozásoknak a megszüntetése, amelyek akadályozzák a külföldi közvetlen beruházások belépését.”
- (8) *Privatizáció.* „Az állami tulajdonban lévő vállalatok privatizációja.”
- (9) *Dereguláció.* „Az olyan szabályozások megszüntetése, amelyek akadályozzák az új cégek belépését, vagy korlátozzák a versenyt.”
- (10) *A tulajdonjogok.* „Gondoskodás a biztos tulajdonjogokról, különösképpen az informális szektorban.”

Ahogy erre már a bevezetésben közölt *Bergsten*-idézet is utal, és ahogy ezt *Williamson* a későbbiekben ismertető álláspontja szerint nagyon határozottan hangsúlyozza, a washingtoni konszenzus már eredeti változata szerint sem volt annak a liberális kiáltványnak tekinthető, amelynek *Bergsten* szavai szerint gúnyolták. Az ezzel kapcsolatos tárgyalás előkészítésére álljanak itt a következők, amelyekre az eddigi magyar leírások nem utaltak. Az első két kérdés, amellyel foglalkoznunk kell, a következő:

- kiknek a konszenzusáról van is itt szó, és
- mi is a kiigazítás vagy reform tulajdonképpeni célja.

A Washington szó itteni jelentését *Williamson* (1990a) a következőképpen jelöli meg. Ez egyrészt a politikai Washington, tehát a kongresszus és az adminisztráció vezető tisztviselői. Másrészt a technokrata Washington, vagyis a nemzetközi pénzügyi intézmények, az Egyesült Államok kormányának gazdasági jellegű hivatalai, a Federal Reserve Board és a független intézmények formájában megszervezett agytrösztök, mint amilyen maga az ezt a konferenciát szervező és ezt a kötetet kiadó Institute for International Economics. Az itt leírtak egyértelműen mutatják az amerikai kormány, a FED és a nemzetközi pénzügyi intézmények közismerten rendkívül szoros kapcsolatát. Ezen a ponton azonban célszerű azonnal rátérni a vitára, amely még pontosabban mutatja, hogy kinek a konszenzusáról van is itt szó.

Az előbb már említett *Richard E. Feinberg*, *Williamson* bevezetőjének [2000a] első felkért hozzászólója (*Williamson*, 1990, 21–24. o.) rámutatott ugyanis arra, hogy *Williamson* úgy érte el ezt a konszenzust, hogy lenyeste a washingtoni politikai spektrumnak mind a bal-, mind a jobbszárnyát, és így centrista konszenzust adott elő. Ezzel a konszenzussal szerinte nem értene egyet a Valutaalap fele, a Világbank harmada és a kongresszus harmada. Ugyanakkor úgy véli, hogy az e felé a centrum felé való elmozdulás határozottan megfigyelhető mind Latin-Amerikában, mind pedig a washingtoni jobboldalon. Itt tehát valójában centrista konszenzusról van szó, és ez a centrum erősödik.

A végső célt ugyanakkor *Williamson* a következőkben jelöli meg:

- növekedés,
- alacsony infláció,
- elfogadható fizetési mérleg és
- igazságos jövedelemelosztás.

A célok felsorolása megerősíti, hogy ez – a kiigazítás alapvető céljai, tehát az alacsony infláció és az elfogadható fizetési mérleg mellett a növekedés és főként az igazságos jövedelemelosztás ilyen súlyú, kiinduló hangoztatása folytán – centrista gazdaságpolitikai elgondolás.

A kiinduló, tehát az 1989–1990-es elgondolás centrista jellegét igazolják még a konszenzus eredeti, 1989–1990-es változatának következő, az eddigi magyar ismertetésekben nem szereplő elemei. Ezek ismertetése során célszerű nagyrészt szó szerinti idézetekhez folyamodni, hogy a félremagyarázás gondolata még csak felvethető se legyen.

(ad 1) *Költségvetési deficit*. Magát a tételt hosszas elemzés követi arról, hogy mi is a költségvetési deficit megengedhető mértéke, vitatható ugyanis, hogy a pénzügyi feyelem kiegyensúlyozott költségvetést jelent-e. A lehetséges nézetek a következők. „A deficit elfogadható, ha nem vezet az adósság/GDP arány növekedésére.” Elfogadható, „ha megvan a megfelelő ellentétele a közösségi termelőtőke növekedésének formájában”. A szerző szerint elfogadható az a keynesi nézet is, hogy „a kiegyensúlyozott költségvetés csak ... középtávú norma, amely norma körüli rövid távú hiányokat és többleteket helyeselni kell, amennyiben hozzájárulnak a makroökonómiai stabilizációhoz”. Végül „a költségvetés egyensúlyba hozatala során óvatosan kell eljárni, hogy elkerüljük a recessziót”. El kell kerülni a deficit túl- és alábecslését is. Túlbecslésre vezethet, ha az infláció következményét tényleges deficitnek tekintjük, és nem az inflációnak megfelelően korrigált *operatív deficitből* indulunk ki. Alábecslésre vezet, ha nem vesszük figyelembe a garanciákat, a kamattámogatásokat és a jövőre vonatkozóan vállalt társadalombiztosítási kötelezettségeket, továbbá ha „a privatizációs bevételeket költségvetési bevételeknek tekintjük, és nem a deficit finanszírozásának”. Ezeknek a megállapításoknak a magyar vonatkozásai, különösképpen a legutóbbi, figyelemre méltók.

Ezt követően ez a pont a következő bekezdéssel zárul: „A pénzügyi feyelem értelmezését illető lényeges különbségek ellenére úgy vélem, hogy Washingtonban széles körű az egyetértés abban a tekintetben, hogy a nagy és tartós költségvetési hiányok az elsődleges okai az infláció, a fizetési mérleg hiánya és a tőkemenekülés formájában megmutatkozó makroökonómiai zavaroknak. Ezek a hiányok nem a várható gazdasági hasznok racionális felméréseinek, hanem az ahhoz szükséges politikai bátorság és becsület hiányának a következményei, hogy a közületi kiadásokat egybevessük a finanszírozásukhoz rendelkezésre álló forrásokkal. Ha az ezt meghaladó hiányt nem használják fel produktív infrastrukturális beruházásokra, akkor a GDP 1-2 százalékát meghaladó operatív deficit súlyos gazdaságpolitikai hiba *kétségtelen* bizonyítéka. Ennek ellenére az ennél kisebb hiány vagy akár a többlet nem tekinthető a pénzügyi feyelem kétségtelen bizonyítékának: ennek helyességét a kereslet és a magán-megtakarítások mértékének fényében kell megvizsgálni.” Ez kemény beszéd, de alapos közgazdasági elemzés, és semmiképpen sem a költségvetési egyensúly leegyszerűsített abszolutizálása.

(ad 2) *A közületi kiadások rangsora*. Az eredeti első bekezdés: „Ha csökkenteni kell a költségvetési hiányt, akkor felmerül a kérdés, hogy ezt a bevételek növelésével vagy a kiadások csökkentésével kell-e elérni. A *Reagan*-adminisztrációnak és „kínálat-oldali” szövetségeseinek egyik öröksége, hogy Washingtonban olyan közhangulat alakult ki, amely előnyösebbnek tekinti a kiadások csökkentését, mint az adók növelését. Nem világos azonban, hogy ez a gondolkodás elég erős-e a jobboldali politikai körökön kívül (ide értve a jobboldali agytrösztöket is).” A befejező bekezdés: „A közkiadásokat illető gazdaságpolitikai reform ezért úgy értelmezhető, mint a kiadások átcsoportosítása a támogatásoktól a közoktatás és a közegészségügy irányába (különösképpen a hátrányos helyzetben lévők javára), valamint az infrastrukturális beruházásokra. Ezt kiegészíteném azzal, hogy az én ízlésem szerint a támogatásokkal szembeni ellenérzés ezek túlságosan széles körére kiterjedőnek látszik. Teljes mértékben egyetértek a *megkülönböztetés nélkül* nyújtott támogatásokkal szembeni ellenérzéssel, de ugyanakkor azt hiszem, hogy vannak olyan körülmények, amikor a határozottan megválasztott célra irányuló támogatások hasznos eszközök lehetnek. Én tehát nem azt tekinteném egy ország gazdaságpolitikája próbájának, hogy megszüntetett-e minden támogatást, hanem azt, hogy meggyőző explicit indokolást tud-e

adni azokra, amelyeket fenntart: hatékonyabbá teszik-e ezek az erőforrások elosztását, és javítják-e a jövedelemelosztást?” A közoktatás, a közegészségügy, az infrastruktúra és a jövedelemelosztás ilyen mértékű hangoztatása nem fér össze egy liberális kiáltvánnyal.

(ad 3) *Adóreform.* „A költségvetés hiányának megoldására a közkiadások csökkentésének alternatívája az adóbevételek növelése. Ezt tekinti a politikai Washington legnagyobb része a rosszabbik alternatívának. A technokrata Washington legnagyobb része (a jobboldali agytrösztök kivételével) a politikai Washingtonnak az adók növelésével szembeni ellenérzését felelőtlennek és érthetetlennek tartja. Az adóbevételek növelésével kapcsolatos érzületekkel ellentétben széles körű az egyetértés abban, hogy mi a legkívánatosabb módja az adóemelésnek, bármekkora legyen is az adózás helyesnek tartott szintje. Az az [általánosan elfogadott] alapelv, hogy szélesíteni [kell] az adózók körét (tax base), és csökkenteni a marginális adókulcsokat.”

(ad 4) *Kamatlábak.* *Williamson* elemzése szerint azt kell remélni, sőt, az várható, hogy „a piac által meghatározott reálkamatlábak pozitívak és mérsékeltek lesznek, noha a magas nemzetközi kamatlábak megnehezíthetik, hogy ezek olyan alacsonyak legyenek, mint ahogy ez kívánatos.” Ennek célja nyilván a beruházások előmozdítása, ami a latin-amerikai országok növekedése szempontjából alapvető fontosságú cél.

(ad 5) *Valutaárfolyam.* „Annak a próbája, hogy a valutaárfolyam megfelelő-e, és összeegyeztethető-e a középtávú makroökonómiai célkitűzésekkel [kettős. Egyrészt] az, hogy ... kellőképpen kompetitív-e ahhoz, hogy előmozdítsa az export olyan ütemű növekedését, amely lehetővé teszi, hogy a gazdaság abban a maximális ütemben növekedjen, amelyet kínálati oldali potenciálja megenged. [Másrészt az, hogy] egyben azon a szinten tartsa a folyó fizetési mérleg hiányát, amely fenntartható módon finanszírozható.” A kínálati oldali potenciál által meghatározott maximális mértékű növekedés követelése nagyon is „progresszív” követelésnek minősíthető.

(ad 6) *Kereskedelempolitika.* „A szabad kereskedelem ideáljával kapcsolatban általában elismerik (noha talán nem mindenki), hogy ezzel kapcsolatban el kell fogadni két fenntartást. Az egyik az újonnan kialakuló iparágakat (infant industries) érinti. Ezek lényeges mértékű, de szigorúan átmeneti védelmet érdemelnek... A második fenntartás az időzítésre vonatkozik. Nagy védelmet kapott gazdaságtól nem várható, hogy az egyik napról a másikra megszüntesse az egész védelmet. Eltérnek azonban a nézetek, hogy az importliberalizálásnak előre meghatározott ütemterv szerint kell-e végbemennie (ez a Világbank álláspontja, amely megjelenik számos szerkezetkiigazítási kölcsön feltételei között), vagy hogy a liberalizálás üteme endogén módon változhat, attól függően, hogy mit visel el a fizetési mérleg helyzete. ([Ez utóbbi] a saját álláspontom, amely annak emlékezetembe idézésén alapszik, hogy hogyan liberalizált Európa, sikeresen, az 1950-es években.)” Ez a nézet a nemzetközi pénzügyi szervezetek szokványos álláspontjánál sokkal megértőbb a latin-amerikai országok problémáival szemben.

(ad 7) *Közvetlen külföldi beruházás.* „A [...] nemzetközi tőkeforgalom liberalizálása nem tekinthető elsődleges fontosságúnak. Ezzel ellentétben a közvetlen külföldi beruházással szembeni restriktív magatartás ostobaságnak tekinthető. A közvetlen külföldi beruházás korlátozásának fő motívuma a gazdasági nacionalizmus, amit Washington helytelenít, legalábbis akkor, ha más országok követik, és nem az Egyesült Államok.”

(ad 8) *Privatizáció.* „Az állami tulajdonban lévő vállalatok privatizációja.” A privatizáció fő indoka [...] az a hit, hogy a magánvállalatokat hatékonyabban vezetik, mint az államiakat [...] A magánszektor nagyobb hatékonyságába vetett hit sokáig hittétel volt Washingtonban (még ha nem is képviselték akkora buzgósággal, mint az Egyesült Államok más részein). Mégis csupán a *Baker-terv* 1985. évi bejelentésével vált hivatalos amerikai politikává a privatizáció előmozdítása más országokban. A Valutaalap és a

Világbank az óta, annak rendje és módja szerint, támogatja a privatizációt Latin-Amerikában és másutt.”

„Saját véleményem szerint a privatizáció nagyon konstruktív lehet, ha a verseny növekedésére vezet, és hasznos, ha csökkenti a pénzügyi feszültségeket, de nem vagyok meggyőződve arról, hogy a köz szolgálata mindig rosszabb motiváló erő, mint az egyéni nyereségvágy. Bizonyos körülmények között, például amikor a határköltés alacsonyabb az átlagköltésnél (ilyen például a közüzemi szállítás), vagy olyan környezeti hatások esetén, amelyek túl bonyolultak ahhoz, hogy szabályozással kompenzálhatók lennének (ilyen például a vízszolgáltatás), továbbra is azt hiszem, hogy a köztulajdon előnyösebb, mint a magánvállalkozás. Ez a nézet azonban nem tekinthető jellegzetesnek Washingtonban.” E fenntartások hangoztatása figyelemre méltó.

A tíz pontot érdekes kijelentés követi: „Washington nem mindig teszi azt, amit prédikál.” Ezt a kijelentést elég hosszú megjegyzéssorozat követi az amerikai korrupcióról, a költségvetési deficitről és az árfolyam-politikáról. *Williamson* véleménye szerint az Egyesült Államok gyakorlata éppúgy reformra szorul, mint Latin-Amerikáé.

Befejezésül *Williamson* a tíz pont felőli kétségeit foglalja össze.

A legnagyobb kétség, amit *Dornbuschra* hivatkozva ad elő, az, hogy „vajon a teendőknek az a Washington által javasolt listája, amelyet felvázolt, felhasználható-e arra, hogy helyreállítsa a növekedést, ha egyszer sikerült elérni a stabilizációt. [*Dornbusch*] rámutat Bolívia és Mexikó kiábrándító tapasztalataira, ott ugyanis a határozott és hatékony stabilizáció addig [tehát a konferencia időpontjáig] nem vezetett a növekedés újbóli megindulására. ... Ez felveti azt a kérdést, hogy mivel kell kiegészíteni Washington gazdaságpolitikai tanácsait ahhoz, hogy helyre lehessen állítani a növekedést.” Valóban ez a konszenzus felőli legnagyobb kétség, amelyet a történelmi tapasztalatok tökéletesen igazolnak.

A másik legfontosabb megjegyzés szerint „szembeötlő tény, hogy a gazdaságpolitikai intézkedéseknek az a listája, amely felől Washingtonban általános az egyetértés, teljes egészében a klasszikus közgazdasági elmélet főirányzatán alapszik, amennyiben ma már *Keynest* is klasszikusnak lehet tekinteni. A gazdasági fejlődési elmélet irodalmában kialakított egyetlen gondolatnak sincs ... lényeges szerepe a konszenzus kialakításában. Ez felveti azt a kérdést, hogy vajon helyes-e az, hogy a konszenzus implicit módon elutasítja a gazdasági fejlődési elméletet, mint a lehangoló tudomány kemény realitásaitól való eltávolodást? Vagy hiányzik valami a washingtoni konszenzusból, vagy ennek [*Williamson* szerinti] értelmezéséből?” Ez a második kérdés szorosan összefügg az előzővel, és a történelmi tapasztalatok ezt is teljesen megalapozottá teszik. Ezek a gondolatok vezetnek át ennek a cikknek a második részére.

### **Az értékelés, a vita és a kelet-közép-európai összefüggések**

Kétségtelen, hogy *Bergstennek* a bevezetés első bekezdésében idézett megjegyzése megalapozott. Ha van valami, ami ellentéte a (szimplifikált) liberális kiáltványnak, akkor *Williamson* írása az. *Williamson* összes fricskája a washingtoni jobboldal ellen irányul, és ő alkalmasint nem is a washingtoni centrumban, hanem ettől a centrumtól kissé balra áll.

Mi keltette mégis írásának ezt a híret? Nyilván az, amire a vita is rámutatott, és amit *Williamson* is elismert, hogy ez volt ennek a ki nem mondott és le nem írt, de mindenki által érzett konszenzusnak az első és talán mindmáig egyetlen leírása. Egyszerű, világos, könnyen áttekinthető és mindenki által érthető szerkezete és megfogalmazása alkalmassá tette arra, hogy ideológiává merevedjen. Különösen alkalmas volt erre azok számára,



akik csak a címszavakat olvasták el, vagy még inkább azok számára, akik csak ezeket ismerték hallomásból. A címszavak között ott volt sorban a költségvetési fegyelem, a közvetlen külföldi beruházás, a privatizáció és a dereguláció, de nem volt ott a feltételek, problémák és kérdések halmaza, valamint a címszavak szimplifikált értelmezésétől való határozott elhatárolódás. Így lett ennek a munkának a híre a szerző valóságos szándékának ellentéte.

Az ezt az előadást követő vita, valamint a konferencia végén tartott panelvita alapján kétségtelen, hogy a konferencia résztvevőinek gondolkozása hasonló volt a bevezető előadás szerzőjéhez. Terjedelmi okokból csak a legfontosabb megjegyzésekkel lehet foglalkozni.

Az előadást követő vitában *Stanley Fischer*, aki később a Világbank alelnöke, majd a Valutaalap első helyettes igazgatója lett, kisebb súlyú megjegyzések után a Williamson által fölvetett záró problémával, a növekedés kérdésével foglalkozott. Az elmondottak súlya miatt ez esetben is célszerű a szó szerinti idézéshez folyamodni.

„A nagy kérdés a növekedés, és hogy mit tud tenni a kormányzat ennek érdekében ... Az egyik legnehezebb intellektuális kihívás, amellyel a washingtoni konszenzusnak szembe kell néznie, az, hogy hogyan lehet előmozdítani a magánszektor fejlődését, hogyan lehet létrehozni olyan környezetet, amely hatékony magánszektor kialakulására vezet.”...

„A növekedés nem indulhat meg újra a stagnáló országokban, amíg nem növekszik a beruházás. Biztos, hogy ennek szükségszerű előfeltétele a makroökonómiai környezet rendbetétele. Ez után két lehetséges út van. Az egyik a chilei vagy thatcheri eljárás, amely azt kívánja a kormányzattól, hogy alakítsa ki a megfelelő politikai irányvonalakat és ösztönzőket, viselkedjen konzisztens és hihető módon, és ezután álljon félre az útból, abban a reményben, hogy idővel vissza fog térni a növekedés. Úgy látszik, hogy ez az eljárás alkalmasint működik, legalábbis azokban az országokban, amelyekben megvannak az institutionális előfeltételek ahhoz, hogy ezt elviseljék.”

„A másik alternatíva, a kelet-ázsiai eljárás esetén a kormányzat aktívabb és kezdeményező szerepet játszik. Egyes értelmezések szerint ipari politikát folytat. A kelet-ázsiai tapasztalat azt bizonyítja, hogy a kis kormányzati apparátus, a konzisztens gazdaságpolitika, az aláértékelt valuta, az exportfejlesztés és – határozottan korlátozott időre – az importtal szembeni vámvédelem, valamint a jól képzett és fegyelmezett munkaerő, vállalkozói képességekkel együtt, gazdasági növekedésre vezet.”

„Növekedésre vezet-e az aktív iparpolitika? A tapasztalat összességében azt bizonyítja, hogy az iparpolitika segített Kelet-Ázsia egyes részeiben, egyes köztudott nagyobb hibák ellenére, mint amilyen a vegyipar fejlesztésének kísérlete volt Koreában. Ennek ellenére a legtöbb fejlődő országnak nem javasolnék olyan iparpolitikát, amely kiválasztja a nyerteseket (picks the winners), ellentétben azzal a politikával, amely kedvező általános gazdasági körülményeket teremt az ipar és a beruházás számára. Ennek az az oka, hogy sok kormány nem képes arra, hogy a győzteseket előre kiválasztó iparpolitikát folytasson, és a nemzetközi szervezetek sem képesek arra, hogy tanácsokat adjanak nekik. Emellett a fejlesztési politikának, noha meg kell felelnie néhány általános alapelvnek, így a piaci orientációnak és a világgazdaságba való integrációnak, alkalmazkodnia kell az egyes országok történelméhez és struktúrájához.”

A panelvita legjelentősebb résztvevője *Rudiger Dornbusch* volt. Ahogy ez más publikációiból is megállapítható, egyéniségének megfelelően ő foglalta el a legkategorikusabb álláspontot mind a latin-amerikai országok, mind az Egyesült Államok gyakorlatának elítélésében. A latin-amerikai országoktól a leghatározottabban követelte a pénzügyi szigor, a közületi szektor árainak a költségekhez való igazítását, a támogatások megszüntetését és a privatizációt, valamint az inflációra vezető árindexelés megszüntetését. Ugyanilyen kemény szavakkal szólt azonban Washington hibáiról is. Szerinte az IMF

egy évtizedig képtelen volt a tehetetlenségi infláció fogalmának, valamint az államháztartási reform szükségességének a megértésére. Súlyosan helytelenítette az adósság – tulajdon cserét, valamint azt, hogy Washington képtelen volt annak felismerésére, hogy a stabilizáció önmagában véve nem elégséges. Ennek megfelelően hosszasan foglalkozott a növekedés megindításának feltételeivel. Végül azt is kimondta, hogy „Washington még mindig arról vitatkozik, hogy mennyi törlesztést tud beszélni, ahelyett hogy egy Marshall-terv szükségességére koncentrálna”.

Ennek a résznek a befejezéseként röviden a kelet-közép-európai összefüggésekről. A konferencia, amelyen a konszenzust ebben a formában közzétették és megvitatták, és amellyel most foglalkozunk, 1989 novemberében zajlott le, azokban a napokban, amikor a szovjet rendszer összeomlott. Erre a tényre, valamint a latin-amerikai és a kelet-közép-európai helyzet és problémák hasonlóságaira *Williamson* mutat rá a kötet bevezetésében. A konszenzus megfogalmazására tehát éppen a szovjet összeomlás idején került sor, és a konszenzus – a latin-amerikai tapasztalatok alapján – készen állt, amikor a kelet-közép-európai átalakulás megkezdődött. Mi sem természetesebb, mint hogy a konszenzus – vagy inkább ennek leegyszerűsített, eredeti változatánál jobboldalibb, radikálisabb változata lett a kelet-közép-európai átalakulás vezérfonala. Ez tehát az a változat volt, amely – *Feinberg* már ismételt idézett hozzászólása szerint – elfogadható volt a Valutaalap azon fele számára is, amely nem fogadta el *Williamson* változatát. Ez a kérdés természetesen már más, noha nagyon súlyos probléma, amely itt nem tárgyalható, hanem amelyre itt csak ez a rövid utalás tehető.

## A WASHINGTONI KONSZENZUS UTÁN

### Az új történelmi helyzet, a mostani közvetlen előzmények és a könyv szerkezete

A történelem igazolta *Williamson* és az 1989. évi konferencia több más részvevőjének aggodalmait. A konszenzus nem gondoskodott a növekedés újraindításának és fenntartásának feltételeiről, és a latin-amerikai növekedés újból elakadt. A helyzetet *Kuczynski* [2003a] és *Williamson* [2003a] nyomán tekinthetjük át a legrövidebben.

A kora kilencvenes években a latin-amerikai országok legnagyobb része liberalizálta a külkereskedelmet, csökkentette a költségvetési deficitet és privatizált, közszolgálati üzemeket is. Ami valószínűleg talán ennél is fontosabb, 1990–91-ben csökkentek az amerikai kamatlábak. Nagymértékű volt a portfólió-beruházás a latin-amerikai tőzsdéken, és a tőzsdeindex a térség átlagában évi 25 százalékkal nőtt 1989 és 1994 között. Gyorsulni kezdett a gazdasági növekedés is. A növekedési ütem a térség egészében és az 1990–95. évi időszakban évi 4,2 százalék volt az 1982–89. évi időszak 1 százalékával szemben. Ennek folytán az egy főre jutó nemzeti jövedelem ismét nőni kezdett.

Újra visszatért azonban a válság. Mexikó 1992–94-ben fenntarthatatlan folyó fizetésimérleg-hiányt halmozott fel, amely óriási mértékű leértékelésre vezetett. A válságkezelést 50 milliárd dolláros kölcsöncsomaggal kellett alátámasztani. Ez után a kamatlábakat magas szinten kellett tartani a fizetési mérleggel kapcsolatos megfontolások miatt, ami megszüntette a beruházást és a növekedést. A mexikói kormánynak 100 milliárd dollárt kellett fordítania a bankrendszer megmentésére, ami hatszorosa volt a bankrendszer privatizálásából származó bevételnek. A mexikói leértékelés után három évvel hasonló probléma alakult ki Brazíliában, amelyet a Thaiföldön 1997 júliusában megkezdődött pénzügyi válság tett még nehezebben kezelhetővé. A kölcsöncsomag ez esetben 42 milliárd dolláros volt, és a válság kihatásai valamivel kevésbé súlyosak. A térség két legnagyobb államának problémái nyilván egész Latin-Amerikára kihatottak. Az 1990-es évek második felében a régió növekedési üteme csak évi 2,5 százalék volt, sokkal kisebb,

mint az Egyesült Államoké, amely 3,9 százalék volt ugyanebben az időszakban. Ez a rossz teljesítmény nagyrészt a délkelet-ázsiai válság következménye volt, ez ugyanis tovább csökkentette a magánforrásokból származó nemzetközi finanszírozást. Az 1998. évi orosz válság megerősítette ezt a tendenciát, és különösképpen fájdalmas volt a 2000. évi argentin krízis, ugyanis Argentínát általában a reform mintagyerekének tekintették. Ezt 2002-ben újabb argentin és brazil válság követte.

Mindezek folytán az 1990-es évtized ismét rosszul alakult Latin-Amerika számára. Különösen kiábrándító ennek az évtizednek a vége: 2001–2002-ben egyáltalán nem volt növekedés. Joggal vetődik fel tehát a kérdés: egyáltalán lehetséges-e, hogy Latin-Amerika sorsa kedvezőbbre forduljon, és ha igen, milyen gazdaságpolitikával használható ki ez az esetleges növekedési potenciál? Ilyen körülmények között és ennek a problémának a megoldása érdekében került sor arra az új tudományos kezdeményezésre, amelynek ismertetésével most foglalkozunk. Ezúttal nem konferenciát rendeztek, hanem egy 15 tagú kutatócsoportot hívtak össze, amely – más szakértők bevonásával – háromszor ülésezett, 2000-ben és 2002-ben Washingtonban, 2001-ben pedig Montevideóban. Az ennek a munkának a keretében megírt tanulmányokat foglalja össze az a kötet (*Kuczynski – Williamson ed., 2003*), amelyet itt mutatunk be.

A kötet teljesen új szellemet képvisel, és ezt az új szellemet Kuczynski bevezető tanulmánya (*Kuczynski, 2003a*) foglalja össze. Nem a stabilizáció áll a központban – noha ez a tanulmány azt az álláspontot képviseli, hogy „a makroökonómiai politika koherens és realiztikus rendjének fenntartása lényeges [előfeltétele] még a minimális növekedés elérésének is” (i. m., 28. o.) –, hanem a növekedés meggyorsítása és a jövedelemelosztás javítása. Ugyanő – aki időközben pénzügyminiszter is volt Peruban – ugyanitt félreértetlenül leírja, hogy „egyes politikusok szkeptikussá váltak a növekedés lehetőségeit illetően, és az évi 3-4 százalékos, közepes mértékű növekedést már elégedettséggel, sőt önelégültséggel fogadják el. Ha Latin-Amerika azt akarja, hogy lehetősége legyen a munkanélküliség és a szegénység megszüntetésére, akkor félre kell tennie a rezignációnak ezt az attitűdjét, és arra kell koncentrálnia a gazdaságpolitikai gondolkozást, hogy mennyire elengedhetetlen a gazdasági növekedés újraindítása hosszú távú, fenntartható alapon” (i. m., 31. o.). Az tehát az alapvető kérdés, hogy „képesek lesznek-e a latin-amerikai országok magas növekedési ütemek elérésére, az *évi 7 százalékos növekedés tartományában* (kiemelés tőlem, Sz. Gy.), [mégpedig] tartós jelleggel” (i. m., 29. o.). Végül felveti a kérdést: „minthogy a régió nagy része öregedni kezd, nem a most következő néhány év-e a tartós gazdasági növekedés utolsó lehetősége?” (i. m., 28. o.). Noha itt nem a magyar gazdaság szempontjából levonható következtetésekkel foglalkozunk, kétségtelen, hogy nálunk is szükség lenne erre a szemléletváltásra, különös tekintettel arra, hogy a népesség előregedése, amit ő nyilvánvaló módon a növekedés akadályának minősít, nálunk már be is következett.

*Kuczynski* a növekedés előfeltételét a hazai megtakarítás növelésében látja, és nyilvánvaló módon helyteleníti, hogy a növekedés döntő részben a tőkeimporttól függjön. A nagyobb megtakarítás nyilvánvaló előfeltétele azonban a szegénység felszámolása és a növekedés: „a magas növekedési ütem a megtakarítás előmozdításának legegyszerűbb módja” (i. m., 29. o.). Ezen felül „a kormányoknak is elegendő jövedelmüknek kell lennie ahhoz, hogy lényeges mértékű termelő beruházást finanszírozzanak, elsősorban a közoktatás és az alapvető infrastruktúra terén, hogy [ezzel] megadják a felemelkedés lehetőségét a jövedelmi spektrum középső és alsó részén lévő nagy tömegeknek” (i. m., 29. o.). Arra kell tehát törekedni, ami Kelet-Ázsiában történt, ahol „kéz a kézben járt a gazdasági növekedés, a megtakarítás és az oktatás” (i. m., 29. o.). Ez a szemléletmód alapvető megváltozása, de rá kell mutatni arra is, hogy alapvető problémát vagy akár belső ellentmondást is tartalmaz. A nagyobb megtakarítás a gyorsabb növekedés előfel-

tétele, a gyorsabb növekedés viszont előfeltétele a nagyobb megtakarításnak. Hiányzik az a fogantyú, amely lehetővé tenné a csekély megtakarítással járó lassú növekedés zsákutcájából való kitörést.

Ez azonban mégis alapvető módon megváltozott szemlélet, és ennek felel meg a könyv szerkezete is. *Kuczynski* most bemutatott bevezető tanulmányát az alábbi kilenc (2–10. sorszámú) tematikus tanulmány követi, amelyek témája:

2. Az állam reformja (*Kuczynski*, 2003b);
3. A szegénység, az egyenlőség és a szociálpolitika (*Birdsall – Székely*, 2003);
4. A fiskális politika (*Artana – López Murphy – Navajas*, 2003);
5. A pénzügyi rendszer (*Kuczynski*, 2003c);
6. A monetáris politika és a valutaárfolyamok (*Rojas-Suarez*, 2003);
7. A külkereskedelem liberalizációja (*Bouzas – Keifman*, 2003);
8. Az oktatás és képzés (*Wolff – de Moura Castro*, 2003);
9. A munkaügy (*Saavedra*, 2003);
10. A második generációs reformok megvalósításának politikája (*Navia – Velasco*, 2003).

Már a fejezetcímek és sorrendjük is mutatja az óriási változást. A könyv az állam reformjával kezdődik, és nem az állam háttérbe szorításával. A szegénység felszámolásával, a nagyobb egyenlőség megteremtésével és a szociálpolitikával folytatódik, tehát az igazságosság kérdésével, vagyis olyan témával, amely eddig szóba sem került. Ezekkel kapcsolatban korábban – a *dismal science*, azaz lehangoló tudomány szellemében – inkább azt tételezték fel, ha nem mondták is ki, hogy a növekvő egyenlőtlenség és a szociális helyzet rosszabbodása a gazdaság rendbetételének és felemelkedésének elkerülhetetlen ára. Ilyen nézetekkel mintha idehaza is találkoztunk volna. Csak ezután következnek a fiskális és monetáris politika, valamint a külkereskedelem liberalizálása, a tanulmányok sorát pedig az oktatás és képzés, valamint a munkaügy és végül a reformok megvalósításának politikai útja zárja le, tehát egy határozottan politikatudományi tanulmány. Valamennyi megérdemelné, hogy külön-külön részletesen ismertessük, de erre nincs lehetőség. Valamennyi tanulmány alapos elolvasását javasoljuk az ezekkel a kérdésekkel és az ide tartozó reformokkal foglalkozó magyar szakértőknek.

A kötetet 363 tételből álló irodalomjegyzék zárja le, zömmel a részletekkel foglalkozó latin-amerikai szerzők munkái. Mind a kötet tematikus tanulmányainak, mind pedig az irodalomjegyzékben szereplő tanulmányoknak a szerzői zömmel latin-amerikaiak. Egyértelműen látszik tehát az a törekvés, hogy ezek az országok saját kezükbe akarják venni saját sorsukat, és egyre inkább kialakul az ezt lehetővé tevő szakértői gárda. Hogy el tudják-e érni céljukat, a növekedést és az igazságosságot, és főként a *Kuczynski* által követelményként megfogalmazott 7 százalékos növekedési ütemet, most még nem lehet megmondani, de a cél és a törekvés félreérthetetlen. Az ezzel kapcsolatos részletek tárgyalását – sajnálatos módon – mellőzve, vissza kell térnünk a fő témához: a konszenzus értékeléséhez. Ezt *Williamson* tanulmányai teszik lehetővé.

### A konszenzus értékelése: Williamson tanulmányai

*Kuczynski* bevezetőjét és a kilenc tematikus tanulmányt mintegy keretbe foglalja *Williamson* három írása. Megelőzi őket az Agenda (*Williamson*, 2003a), amely a teendők foglalta össze, követi az Összefoglalás (*Williamson*, 2003b), amely a kilenc tematikus tanulmány összefoglaló áttekintése, és lezárja a Függelék (*Williamson*, 2003c), az Agenda és a konszenzus összehasonlítása. Következzék tehát az Agenda, az Összefoglalás, és végül a Függelék, a konszenzus és az Agenda összehasonlítása.

Az Agenda megfogalmazásának kiindulópontja csak a tapasztalatok összegzése lehet: mi is volt a konszenzust követő idő kiábrándító tapasztalatainak oka. Williamson három fő okot sorol föl:

- a visszatérő súlyos válságokat;
- a szükséges reformok nem kellőképpen következetes végrehajtását és az ún. második generációs reformoknak, tehát az intézményrendszer megerősítésének elhanyagolását, és azt, hogy
- a gazdaságpolitika központjában egyedül a növekedés meggyorsítása állt, nem pedig a növekedés és az igazságosság együttesen.

Elsősorban a harmadik tétel érdemel részletesebb tárgyalást, mert ez az igazán újszerű megállapítás, annak ellenére, hogy az igazságos jövedelemelosztás, mint végső cél már 1989-ben megjelent (lásd korábban). Noha itt az ismertetés és nem a kritika áll a középpontban, e sorok írójának elkerülhetetlenül fel kell vetnie a kérdést, hogy vajon a fenti harmadik ok jól interpretálja-e a konszenzust. Vajon a konszenzus középpontjában nem a stabilizáció állt-e inkább, mint maga a növekedés, valamint az a semmivel sem bizonyított feltételezés, hogy a stabilizáció meghozza növekedést?

Ha ez így van, a konszenzus alapvető hibái úgy fogalmazhatók meg, mint

- a gazdaság szempontjainak egyoldalú hangsúlyozása a társadalmi szempontok és az igazságosság elhanyagolásával;
- a gazdaság szempontjain belül a stabilizáció egyoldalú hangsúlyozása a növekedéssel szemben.

Ez a két szempont természetesen szorosan összefügg, mert az igazságosság érvényesítésének nincs jobb eszköze, mint a növekedés.

Visszatérve *Williamson* érvelésére, szerinte a kiábrándító tapasztalatok fontos vagy akár alapvető oka a jövedelemelosztás és a szociálpolitika elhanyagolása. Elképzelhetetlen ugyanis, hogy az átlagos helyzetűek valaha is fel tudjanak zárkózni az ipari országok szintjéhez csupán a növekedés következtében, anélkül hogy csökkenne az egyenlőtlenség a gazdagok és szegények között. Ez az egyenlőtlenség megfosztja a szegényeket a felemelkedés lehetőségétől, és nagyrészt ez magyarázza ennek a régióknak a gyászos gazdasági teljesítményét. Noha itt nem foglalkozunk a magyar és kelet-közép-európai összefüggésekkel, nem lehet elkerülni az utalást arra, hogy ebben a régióban az egyenlőtlenség, sőt az esélyegyenlőtlenség nem csökken, hanem növekszik, ami a lemaradókat – a gazdasági növekedés mérsékelt üteme folytán is – még inkább megfosztja a felemelkedés lehetőségétől.

Az új Agenda tehát négy elemből áll, és ezek:

- a válságmentes gazdaságpolitika;
- az első generációs reformok befejezése;
- a második generációs reformok és
- a jövedelemelosztás és a szociális szféra.

Vizsgáljuk meg sorban a javaslatoknak ezt a négy csoportját.

A *válságmentes gazdaságpolitika* igénye egyenesen következik a 90-es évtized válságaiból és ezek romboló hatásaiból. Ennek *Williamson* által felsorolt legfontosabb elemei a következők:

- költségvetési többlet kedvező időben, hogy ez felhasználható legyen a rossz években;
- valutatartalékok gyűjtése a külkereskedelmi problémák idejére;
- rugalmas valutaárfolyam;
- alacsony infláció;

- a bankrendszer felügyelete és
- a belföldi megtakarítások növelése.

Ezek konzervatív, de megalapozott javaslatok, amelyek nem mennek túl a konszenzus szellemén, de új köntösben jelennek meg, mint a válságmentes gazdaságpolitika előfeltételei. Nem vitatható, hogy védelmet adnak a válságokkal szemben, de – akárcsak a konszenzus esetében – vitatható, sőt kétséges, hogy valóban növekedésre vezetnek-e. Előadásukat érdekes javaslat követi arra vonatkozóan, hogy hogyan lehet a maastrichti kritériumoknál rugalmasabb és közgazdasági szempontból megalapozottabb feltétel- és ellenőrzési rendszert felállítani a pénzügyi stabilitás követelményei betartásának követésére. A leírtak alapján óhatatlanul felmerül a gondolat, hogy a kedvező idők költségvetési többlete és a belföldi megtakarítások növelése milyen messze van a mai hazai gyakorlattól.

Az *első generációs reformok* – vagyis a már a konszenzusban tárgyalt reformok – befejezéséről maga *Williamson* írja le, hogy a régióknak elsősorban a növekedés meggyorsítására lenne szüksége, az első generációs reformok azonban, amelyeket már a konszenzus is hangsúlyozott, inkább fékezik, mint előmozdítják a növekedést. Részletebben csak a munkapiac merevségeinek feloldásával foglalkozik, amitől a régió gazdaságainak a piaci változásokhoz való gyorsabb alkalmazkodását reméli.

A *második generációs reformok* elsősorban az intézményrendszer reformját jelentik, és azért kapták ezt a nevüket, mert nem szerepeltek a reformoknak a konszenzusban is megjelenő első generációjában. Amint elsősorban a kilenc tematikus tanulmány szerzői kifejtik, második generációs reformnak való minősítésük nem is helyes, mert az intézményrendszer megfelelő működése előfeltétele az első generációs – a konszenzusban szereplő – reformok megvalósításának. *Williamson* itt két intézkedést tart elsődlegesnek: a pénzügyi szektor és a politikai intézmények institutionális reformját.

A *jövedelemelosztás és a szociális szféra* tekintetében – *Okun* [1975] nagy dilemmájára utalva – a konszenzusnak és a konszenzus ellenzőinek álláspontját ütközteti. Ezek szerint a konszenzus hívei a növekedés fokozására törekcsenek az egyenlőség sérelme nélkül, a konszenzus ellenzői pedig az egyenlőség fokozására a növekedés ütemének csökkentése nélkül. Utal a vonatkozó empirikus kutatások ellentmondó eredményeire. Egyesek szerint a növekedés akkor is kedvező a szegények számára, ha ez nem tudatos célja a gazdaságpolitikának, más eredmények szerint viszont az alacsony jövedelmek növekedési elaszticitása határozottan kisebb egynél, vagyis a nemzeti jövedelem 1 százalékos növekedése esetén a szegények jövedelmének növekedése nem éri el az 1 százalékot. Alapvető javaslata az adóbevételek növelése és a többletbevételek a szociális szolgáltatásokra, a közoktatásra és a közegészségügyre való fordítása. Szerinte az adóbevételek növelése nem odázható el újabb külföldi tőkeimporttal. Szinte fölösleges az arra való utalás, hogy ez a nézet mennyire ellentétes az elsősorban a költségvetési kiadások, de emellett az adók csökkentését központba állító nemzetközi és hazai közgazdasági közfelfogással.

Végso következtetése mindezek alapján az, hogy *a fenti agendának nincs koherens alternatívája*, és a globalizáció kritikusai mindeddig nem voltak képesek koherens alternatíva előterjesztésére. Nem lát tehát más lehetőséget, mint a tíz évvel korábban előterjesztett konszenzusban foglalt reformok teljes, korrekt és következetes megvalósítását, nem pedig ennek a folyamatnak a megfordítását.

*Az Összefoglalás (Williamson, 2003b)*

Az Összefoglalás első része ehhez hasonló szellemet képvisel. A második résszel, a tematikus tanulmányok áttekintésével hely hiányában sajnos nem foglalkozhatunk. Az

első rész megismétli a lehangoló tényeket, és felveti a kérdést, hogy mi a kudarc oka. Szerinte erre négy magyarázat, feltevés vagy akár vélelem lehetséges:

- az első, hogy az az egész stratégia, amelyet kritikussai „neoliberális reformnak” neveznek, hibás;
- a második ennek ellentettje: az, hogy a reformok nem mentek elég messzire;
- a harmadik, hogy időre van szükség ahhoz, hogy a piacot előtérbe helyező reformok kedvező hatásai beérjenek;
- a negyedik, hogy a kiábrándító eredmények a régiót ért exogén sokkoknak a következményei, amelyek ismételtelen megszakították az előremenetelt.

Azt az álláspontot foglalja el, hogy a második és a negyedik feltevés együttesen magyarázza meg a legjobban a kiábrándító eredményeket.

Ami a részleteket illeti, szerinte a legfontosabb hiányosságok a következők voltak:

- a valutaárfolyam nem volt kellőképpen kompetitív ahhoz, hogy az export gyors növekedésére vezessen;
- az oktatás és képzés nem kapta meg azt a prioritást, amely lehetővé tette volna a modern, tudásra alapozott gazdaság kialakítását;
- a reform institutionális bázisa gyöngye volt, és a köztisztviselők, a bíróságok és az oktatók nem alkalmazkodtak kellőképpen a modern világhoz;
- a szegényeknek nem volt lehetőségük képességeik kifejlesztésére és
- nem indult meg a jövedelemelosztás egyenlőtlenségének csökkentése.

Mindezek arra utalnak, hogy Williamson a *progresszív szempontokkal kiegészített hagyományos stratégia* követését tartja célszerűnek.

#### *A Függelék, az Agenda és a konszenzus összehasonlítása (Williamson, 2003c)*

Az Agenda és a konszenzus összehasonlítása, a kötetet lezáró tanulmány ugyanezt a szellemet képviseli. Összefoglalja a konszenzus kialakulását; amit már megtettünk ennek a cikknek az elején. Megismétli, hogy a „washingtoni konszenzus” elnevezés helyett jobb lett volna az „univerzális konvergencia” kifejezés használata, már csak azért is, mert „ha az lett volna a szándéka, hogy propagandát fejtsen ki a reform érdekében Latin-Amerikában, Washington lett volna az utolsó város a világon, amelyet a reform ügyével kapcsolt volna össze” (i. m., 325. o.). Ez a név, amint írja, istenáldás volt a reform ellenfelei számára. Azt sugallta, hogy ez a reform az Egyesült Államok és az uralma alatt álló nemzetközi pénzügyi intézmények csinálmánya, és az Egyesült Államok érdekeit szolgálja. „Ez a kifejezés rövid idő alatt túllépett eredeti jelentésén, tíz konkrét javaslat listáján, amelyekről egy adott város legbefolyásosabb emberei úgy vélték, hogy hasznos a világ egy adott régiója számára egy adott történelmi pillanatban, és ideológiai agendává vált, amely minden időkre érvényes, és amelyet feltehetőleg rá kell kényszeríteni minden országra.” (I. m., 326. o.)

Williamson határozottan tagadja a konszenzus azonosságát a neoliberalizmussal, a Mont Pellerin Társasággal, Friedmannal és Hayekkel, valamint Reagannel és Thatcherrel. Szerinte voltak fontos azonosságok, de alapvető különbségek is. A konszenzus ellenfelei „úgy használták fel ezt a kifejezést, mint amely a Reagan- és Thatcher-kormányok konzervatív programjának egészével azonos. [Ezt tették] ahelyett, hogy megkülönböztették volna azokat az elemeket, amelyet túlélték Reagan és Thachert (mint a globalizáció és a privatizáció), és azokat, amelyeket minden ceremónia nélkül eltemettek, amikor uralmuk véget ért (mint a monetarizmust, a kínálati oldali közgazdaságtant (supply side economics) és a lehető legkisebbre csökkentett kormányt (minimalist government))” (i. m., 326. o.). Szerinte ez tette lehetővé Stiglitz [2002 és

2003] számára is, hogy mennydörögjön a konszenzus ellen anélkül, hogy bármilyen lényeges kérdésben eltérne a véleménye attól, amit ő – *Williamson* – 1990-ben leírt.

Ezek egy mélyen sértett ember szavai. Nem vonható kétségbe, hogy ez a sértettség – legalábbis nagyrészt – megalapozott. Amint ennek a cikknek az első részéből egyértelműen megállapítható, a konszenzus eredeti formájában is lényegesen progresszívebb volt – ha szabad ismét ezt az ideológiai felhangú szót használni ebben a közgazdasági cikkben –, mint amilyen a híre. Ezek a progresszív elemek még hangsúlyozottabbá váltak az Agendában.

Azt, hogy a konszenzus már eredeti formájában is progresszívebb volt a hírénel, megerősítik ennek a tanulmánynak a hátralévő oldalai, amelyek először azt a kérdést vetik fel, hogy megbukott-e a konszenzus. „Ha valaki ezt a kifejezést neoliberais értelemben használja, akkor könnyű a kritikásai közé tartozni” – írja (i. m., 327. o.). „Az egyik ok, amiért olyan sokan csalódtak az 1990-es évek eredményeiben, az, hogy annak a növekedésnek a hozadéka, amelyet akkor el lehetett érni, a foglalkoztatás kiterjesztésének vagy a szegénység csökkentésének dimenzióiban mérve, kiábrándító volt. Ez is várható, ha a növekedés lassú, és azoknak a haszna, akik a jövedelmi skála alsó részén helyezkednek el, csupán a [magasabb jövedelműek hasznának] lecsöpögéséből ered. A szegények számára is kedvezőbb eredmény vagy gyorsabb növekedést, vagy a növekedés eredményeinek jobb elosztását kívánja meg; lehetőség szerint mindkettőt. A neoliberais eljárás, amely kizárja a jövedelemelosztás kérdésének bármilyen figyelembevételét, még valószínűbbé teszi, hogy az eredmények kiábrándítóak lesznek” (uo.). Ez tehát nem csupán a konszenzus neoliberaisnak minősítése elleni tiltakozás, hanem a neoliberais politika elleni határozott tiltakozás is. Ez a határozott kritika valóban nem fér össze a konszenzussal kapcsolatos hagyományos elképzelésekkel.

*Williamson* a következőket tartja a konszenzus saját verziójával szembeni jogos kritikáknak. Szerinte

- a konszenzus nem hangsúlyozta a válságok elkerülését;
- a reform sok területen nem volt kielégítő mértékű, különösképpen a második generációs reformok tekintetében és
- a cél túlságosan szűkre szabott volt: a növekedés gyorsítása a jövedelemelosztás rosszabbodása nélkül.

Ez utóbbi volt szerinte az 1989. évi hivatalos washingtoni álláspont, ezért vette be ezt a konszenzusba, de ez jogos kritikára ad okot.

„Ezért tehát még a saját verzióm szerinti washingtoni konszenzus sem volt elegendő ahhoz – folytatja –, hogy az 1990-es évek gazdaságpolitikáját irányító kiáltvány legyen. Nem figyelmeztette az országokat azokra a veszélyekre, amelyekkel szembekerültek. Elhanyagolta az institutionális reformokat. Túlságosan szűken a növekedésre koncentrált. Az ezt követő Agenda, amelyet ebben a kötetben alakítottunk ki, ezeknek a hibáknak az orvoslására törekszik” (i. m., 329. o.). Ebből egyenesen következik, hogy szerinte a konszenzus neoliberais verziója még kevésbé volt alkalmas a gazdaságpolitikát irányító kiáltvány szerepének betöltésére.

Félreérthetetlenül látható tehát, hogy a konszenzus eredeti formájában sem volt az a neoliberais kiáltvány, mint amilyen a híre, hogy *Williamson* a lehatározottabban elhatárolja magát ettől az értelmezéstől, és hogy mind ő, mind pedig – nála is határozottabban – a vele és Washingtonnal együttműködő latin-amerikai szakértők a korábinál sokkal szélesebb látókörű gazdaság- és társadalompolitikát akarnak kezdeményezni. Hogy ez az óhaj milyen mértékben válik valósággá, hogy a stabilizációtól milyen mértékben sikerül továbblépni a növekedés és különösképpen a 7 százalékos ütemű növekedés, a növekedéstől pedig az igazságosság felé, azt a jövő dönti el. A siker tehát, mint minden ilyen esetben, kétséges, a szándék azonban egyértelmű.



## GAZDASÁGPOLITIKAI REFORMOK: ELŐRE A NÖVEKEDÉSÉRT

Míg a *Kuczynski és Williamson* [2003] által szerkesztett kötet, amellyel eddig foglalkoztunk, Latin-Amerika növekedésének újraindításával, az OECD által a közelmúltban közreadott és *Gazdaságpolitikai reformok: Előre a növekedésért* (Economic Policy Reforms: Going for Growth) c. kötet (OECD, 2005) az OECD más államainak a szervezet vezető országához, az Egyesült Államokhoz való felzárkóztatásával foglalkozik. Ennek a felzárkóztatásnak eszköze csak a növekedés újraindítása vagy meggyorsítása lehet, és ezért e két munka célja azonos. A megközelítés módja és a konkrét javaslatok ugyanakkor, amint ezt azonnal látni fogjuk, különböznek. Az azonos cél és az eltérő megközelítés indokolja ennek a két munkának a párhuzamos tárgyalását.

A kötet az OECD nagyszámú részlettanulmányán és terjedelmes statisztikai háttéranyagain, valamint kérdőíves felmérésein alapszik; ezeknek az anyagoknak az itteni részletezése lehetetlen. Már az előszó első bekezdésében azzal indít, hogy „a növekedés újra a közfigyelem központjában áll az OECD egészében. Sok OECD-országban egyre inkább észrevehető a hosszú távú gazdasági teljesítménnyel kapcsolatos kiábrándultság. Általános az egyetértés abban is, hogy a növekedés lendületének visszaszerzése a kulcsa annak, hogy fenn lehessen tartani még a már elért életszintet is a gyorsan előregedő társadalmak korszakában.”

A központi gondolat tehát az Egyesült Államokhoz való felzárkózás. A kötet megállapításai szerint az 1994–2003. évi időszakban az OECD-országok egy része gyorsabban növekedett, mint az Egyesült Államok, felzárkózásuk tehát már megindult. Ide tartozik elsősorban Írország, ahol az időszak átlagos növekedési üteme évi közel 5 százalékponttal volt magasabb az Egyesült Államok ebben az időszakban kiemelkedően jó teljesítményénél. A kötet szerint kielégítő Korea, valamint Lengyelország, Szlovákia és Magyarország teljesítménye is. A kötetet kiegészítve meg kell azonban jegyeznünk, hogy a rendszerváltást követő válság mélypontjának, 1994-nek bázisán az Egyesült Államok évi 2 százalékponttal – Magyarország esetében alig évi másféllel – meghaladó növekedés aligha tekinthető felzárkózásnak, hanem inkább csak a veszteség részbeni pótlásának. A skandináv, az angol nyelvű és a dél-európai országok átlagos növekedése nem különbözik szignifikáns mértékben az Egyesült Államokétól, az EU magjában, eredeti hat államában pedig (a kötet, adatok híján, alig foglalkozik Luxemburggal, ez a kifejezés mégis indokolt) a növekedés köztudottan szignifikáns mértékben alacsonyabb. A legkiábrándítóbb Törökország és Mexikó helyzete, ahol mind a nemzeti jövedelem szintje, mind pedig növekedésének üteme a legalacsonyabb. Ez a teljesítmény valóban kiábrándító, mert azt jelenti, hogy igazán kielégítő felzárkózás csak Írországban, tényleges felzárkózás pedig ezen felül csak Koreában tapasztalható. Böven van tehát tennivaló a növekedés terén, és nem megalapozatlan az a kiindulás, hogy ennek mérőszáma az Egyesült Államokhoz való felzárkózás mértéke lehet.

A kötet központiak tekinthető és a legfontosabb következtetéseket összefoglaló 1. fejezete – kiindulópontként – az Egyesült Államokkal szembeni reális, tehát 2000. évi vásárlóerő-paritáson mért reáljövedelem-különbséget két részre bontja, a munkaerő felhasználásának hatására és a munka termelékenységének hatására. A munkaerőnek az Egyesült Államokénál kisebb mértékű felhasználása a munkaerő-állományban való részvétel alacsonyabb arányából, a nagyobb munkanélküliségből és az egy foglalkoztatottra jutó évi ledolgozott munkaórák kisebb számából adódhat. Mindezek folytán a munkaerő-felhasználás – elsősorban Korea, valamint Izland és a Cseh Köztársaság kivételével – mindenütt kisebb mértékű, mint az Egyesült Államokban. Különösképpen alacsony a munkaerő-felhasználás az EU magjában, vagyis első tagállamaiban, továbbá természetesen Törökországban. Alacsony Magyarországon is.

Ugyanez a kötet – ennek logikus folyományaként – a reáljövedelem-különbség fennmaradó részét a munka termelékenysége terén fennálló eltérés hatásának tekinti. Ez tehát reziduum, amely minden más tényező hatását magában foglalja. Ennek folytán, ha a munka termelékenységét mint az egy ledolgozott munkaóra jutó GDP-t definiáljuk, a munkaerő felhasználása és a munka termelékenysége terén fennálló különbségek együtt definíció szerint kiadják az egy főre jutó reális GDP különbségét. Az eredmények szerint a munka termelékenysége elsősorban Norvégiában, továbbá Franciaországban, Belgiumban, és – egészen csekély mértékben – Olaszországban nagyobb, mint az Egyesült Államokban.

Ezek a tények egyértelműen megmutatják ennek az eljárásnak a problematikus voltát. Egyrészt maga a tanulmány is rámutat arra, hogy az egy főre jutó GDP nem is az Egyesült Államokban, a vezető államban a legmagasabb, hanem Norvégiában, ez azonban a szénhidrogén-vagyon következménye. Az itt követett eljárás a szénhidrogén-vagyon hatását mégis a munka termelékenységének hatásaként tünteti fel. Másrészt ismét maga a tanulmány is rámutat arra, hogy összefüggés van a munkaerő felhasználása és a munka termelékenysége között olyan értelemben, hogy ahol a munkaerő felhasználása nagyobb, ott a munka termelékenysége kisebb és viszont. Ez arra vezet, hogy a munka termelékenysége az itt alkalmazott eljárás szerint nagyobbak adódik Franciaországban, Belgiumban és Olaszországban, noha ez valószínűtlen, és nyilván csak annak a következménye, hogy itt alacsony szintű a munkaerő felhasználása. Komoly problémák merülnek fel tehát már a követett eljárás legalapvetőbb elemével kapcsolatban is.

Ezek a problémák fokozódnak a gazdaságpolitikai prioritások meghatározása során. Az eddigiek logikájából az következik, hogy kétfajta gazdaságpolitikai prioritás választható: vagy a munkaerő felhasználását, vagy a munka termelékenységét lehet növelni. A kötet úgy érvel, hogy nem akarják követni a „mindenkinek ugyanazt” („one size for all”) eljárást, amelyet, főként a nemzetközi pénzügyi intézmények ajánlásaival kapcsolatban, a közgazdász szakma joggal kifogásol, hanem differenciált javaslatokat terjesztenek elő az egyes országok számára. Ezt a „mindenkinek ugyanazt” eljárást azonban úgy akarják elkerülni, hogy ahol valamely országban hiányosságot tapasztalnak, ott a „legjobb gyakorlattól való eltérést” („deviation from the best practice”, i. m. 18. o.) tekintik az elmaradás okának. Ennek egyenes következménye, hogy a megoldás a „legjobb gyakorlathoz” való csatlakozás, vagyis az amerikai intézményi rendszer követése. A kötet tehát ilyen elvek szerint határoz meg minden ország számára három olyan gazdaságpolitikai prioritást, ahol a javaslatnak van kvantitatív módszerek alkalmazására felépülő megalapozottsága, és két továbbit, ahol nincs.

Az ilyen alapon a munka termelékenységének növelésére és az európai országok számára előterjesztett javaslatok (i. m. 19. o.) a következők:

- csökkenteni kell az új cégek belépésének akadályait a közszolgáltatásokba (elektromos energia, hírközlés és vasutak), valamint a szabad foglalkozások terén Dániában, Franciaországban, Németországban, Görögországban, Izlandon és Svájcban;
- csökkenteni kell az új vállalatok alapításával kapcsolatos adminisztratív akadályokat Ausztriában, Csehországban, Görögországban, Magyarországon és Törökországban;
- csökkenteni kell az üzleti tevékenységnek az árellenőrzésből és az adminisztratív eljárásokból adódó korlátozásait Belgiumban, Írországon és Hollandiában;
- csökkenteni kell a köztulajdon arányát Finnországban, Magyarországon, Olaszországban, Norvégiában. Lengyelországban, Portugáliában, Svédországban és Törökországban.

E sorok írója csodálkozva olvassa ezeket a javaslatokat, mert az eddigiekben a munka termelékenységének növelését az oktatással és képzéssel, a beruházással, a mű-

szaki fejlődéssel, valamint a tudományos kutatással kapcsolta össze. Ilyen utalások ebben a műben csak ennek az alfejezetnek a végén jelennek meg, például olyan formában, hogy „növelni kell a közoktatási rendszer követelményeinek szintjét Németországban, Luxemburgban” stb., de beruházásról vagy K+F-ről szó sem esik.

A munkaerő felhasználásának növelésére tett javaslatok ugyanakkor a következők:

- csökkenteni kell a munkanélküli-segély fizetésének időtartamát és szintjét, ugyanakkor javítani kell a munkaközvetítés rendszerét;
- csökkenteni kell a munkáltatók társadalombiztosítási hozzájárulásait;
- csökkenteni kell a kordedvezményes és a rokkantnyugdíjazás lehetőségeit és
- az általános bérszintnél kisebb mértékben kell növelni a minimálbéreket.

Nem vonható kétségbe, hogy ezek az intézkedések növelik a foglalkoztatottságot, de igen nagy emberi költségek árán, és aligha mozdítják elő az előző fejezetben olyannyira hangsúlyozott igazságosságot. E sorok írójában ugyanakkor felmerül a kérdés: ez a gondolkozásmód nem téveszti-e össze az okot az okozattal? A munkanélküliség növekedése vajon nem annak következménye-e, hogy nincs munkaalkalom, és nem csupán annak, hogy a szociális juttatások adta lehetőségeket egyesek csalárd módon munkakerülésre használják fel? A kordedvezményes és rokkantnyugdíjazás terjedése vajon nem a munkanélküliségből való menekülés és annak következménye-e, hogy egy bizonyos kor fölött szinte lehetetlen az elhelyezkedés, és nem csupán annak folyománya, hogy egyesek így akarják a munka helyett a semmittevést választani? Vagy általánosságban: nem a növekedés megindítása növeli-e a foglalkoztatást, ahelyett hogy a szociális juttatások megvonásától és a munkavállalási indíték ilyen módon való megnövelésétől várnánk a növekedés megindulását?

Nézzük meg végül a Magyarország számára javasolt gazdaságpolitikai prioritásokat:

- csökkenteni kell a közszolgáltatási intézmények működésének állami ellenőrzését;
- csökkenteni kell az alacsony bérű munkások után fizetett társadalombiztosítási hozzájárulásokat, azzal a fenntartással, hogy a költségvetés egyensúlyának szempontja korlátozza az adócsökkentés lehetőségét;
- csökkenteni kell a vállalkozások alapításával kapcsolatos adminisztratív terheket;
- folytatni kell a rokkantnyugdíjazás rendszerének reformját azért, hogy nőjön a munkakínálat,
- csökkenteni kell a lakásépítés támogatását nemcsak a költségvetési megfontolások folytán, hanem a munkaerő mobilitásának növelése érdekében is.

E sorok írója szerint nem ezek az intézkedések azok, amelyekről elsősorban várható a magyar gazdaság növekedésének meggyorsítása. Egyes javaslatok racionálisak, bár nem elsődlegesek, másoknak viszont a közgazdasági megalapozottsága is vitatható. A közszolgáltatási intézmények működésének állami ellenőrzése elkerülhetetlen, és nem állítható, hogy a legkevesebb ellenőrzés a legjobb. Vitatható, hogy a magyar lakásépítés támogatási rendszere jelen formájában a legcélszerűbb és főként a legigazságosabb-e, de az nem vitatható, hogy a lakásépítés támogatása növeli, és semmiképpen sem csökkenti a munkaerő területi mobilitását.

Ennek a tanulmánynak a központi része tehát nem ismertethető komoly kritikai megjegyzések nélkül. Ugyanakkor elkerülhetetlenül felmerül az előző fejezetekkel való összehasonlítás igénye. Amíg *Williamson*, a washingtoni konszenzus első írásba foglaltja tiltakozik a konszenzus szűk értelemben vett neoliberais értelmezése ellen, és amíg *Kuczynski* és *Williamson* szinte megdöbbentően széles spektrumú javaslatokat terjesztenek elő Latin-Amerika növekedésének meggyorsítására, addig ez a javaslat valóban szinte liberális kiáltványnak tekinthető. Ez a kötet abból a bizonyítatlan feltevésből indul ki, hogy a liberalizáció és a dereguláció folytatása automatikusan a növekedés újraindulását és az OECD-országoknak az Egyesült Államokhoz való felzárkózását vonja maga

után. Ezt a feltevést nemcsak hogy semmi sem bizonyítja, hanem Latin-Amerikának az adósságválság kitörése utáni több mint két évtizedes gazdaságtörténete ennek ellenkezőjét támasztja alá. Ezt ékesen bizonyítják Mexikó, az egyetlen OECD-tag latin-amerikai ország, valamint Törökország, az egyetlen OECD-tag közel-keleti ország ebben a kötetben is részletesen tárgyalt siralmas eredményei is.

A kötetnek ezt az összefoglaló jellegű 1. fejezetét háttéranyagok követik. Ezek kiemelkedően értékesek, és óriási ismeretanyagot tartalmaznak, részletes ismertetésükre azonban éppúgy nem kerülhet sor, mint *Kuczynski és Williamson* [2003] kötete tematikus fejezeteinek ismertetésére. A 2. fejezet a strukturális politikai indikátorokat mutatja be. Az itt közölt grafikonok az OECD-országok gazdasági szerkezetei közti óriási különbségeket ismertetik, és ezek a különbségek semmiképpen sem látszanak megszüntethetőnek, vagyis az egységes institutionális rendszerre való törekvés irreális. A 3. fejezet az egyes országokkal szemben megfogalmazott ajánlásokat és ezek rövid indokolását tartalmazza, a 4. fejezet pedig az árupiaci dereguláció mértékének meghatározására felhasznált kérdőíves módszert ismerteti. A kötetet a nyugdíjrendszerrel, a női munkavállalással és az adókedvezménnyel támogatott nyugdíjpénztárak költségvetési hatásaival foglalkozó kiemelkedően értékes, de az összefoglaló fejezettel csak viszonylag laza kapcsolatban álló 5–7. fejezet zárja le.

### Irodalom

- Antalóczy Katalin – Kunczer Éva* [1995]: Magyarország és a Világbank kapcsolatai. *Európa Fórum*, december, 49–70. o.
- Artana, Daniel – Murphy, Ricardo López – Navajas, Fernando* [2003]: A Fiscal Policy Agenda. In: *Kuczynski – Williamson* [2003], 75–101. o.
- Birdsall, Nancy – Székely, Miguel* [2003]: Bootstraps, not Band-Aids: Poverty, Equity, and Social Policy. In: *Kuczynski – Williamson* [2003], 49–73. o.
- Bouzas, Roberto – Keifman, Saúl* [2003]: Making Trade Liberalization Work. In: *Kuczynski – Williamson* [2003], 157–179. o.
- Csaba László* [1995]: A nemzetközi pénzügyi szervezetek és a kelet-európai rendszer-átalakító politika. *Közgazdasági Szemle*, december, 117–158. o.
- Greskovits Béla* [1994]: A tiltakozás és a türelem politikai gazdaságtanáról. Latin-Amerika és Közép-Kelet-Európa átalakulásának tapasztalatai alapján. Kandidátusi értekezés. Közép-Európai Egyetem, Politikatudományi Tanszék. Kézirat. Budapest.
- Kuczynski, Pedro-Pablo* [2003a]: Setting the Stage. In: *Kuczynski – Williamson* [2003], 21–32. o.
- Kuczynski, Pedro-Pablo* [2003b]: Reforming the State. In: *Kuczynski – Williamson* [2003], 33–47. o.
- Kuczynski, Pedro-Pablo* (2003c): The Financial System. In: *Kuczynski – Williamson* [2003], 103–121. o.
- Kuczynski, Pedro-Pablo – Williamson, John* (eds.) [2003]: After the Washington Consensus. Restarting Growth and Reform in Latin America. Institute for International Economics, Washington, D.C., 373 o.
- Lányi Kamilla* [1997]: A globális konvergencia változatai: Washington és Maastricht. I. és II. rész. *Külgazdaság*, 1997. november és december, 5–29. és 5–19. o.
- Lányi Kamilla* [2000]: Válság táplálta globalizáció. *Külgazdaság*, I. és II. rész. (2000. április és május), 5–24. és 5–35. o.
- Navia, Patricio – Velasco, Andrés* [2003]: The Politics of Second-Generation Reforms. In: *Kuczynski – Williamson* [2003], 265–303. o.
- Okun, Arthur* [1975]: Equality and Efficiency: The Big Trade-Off. Brookings Institution Press, 1975.
- Rojas-Suarez, Liliana* [2003]: Monetary Policy and Exchange Rates: Guiding Principles for a Sustainable Regime. In: *Kuczynski – Williamson* [2003], 123–155. o.
- Saavedra, Jaime* [2003]: Labor Markets During the 1990s. In: *Kuczynski – Williamson* [2003], 213–263. o.
- Stiglitz, Joseph E.* [2002]: Globalization and Its Discontents. Allen Lane, an imprint of Penguin Books, 2002, 282 o., illetve W. W. Norton & Co., New York – London, 2002.
- Stiglitz, Joseph E.* [2003]: A globalizáció és visszásságai. Napvilág Kiadó, Budapest, 2003, 274 o.
- Szamuely László* [1995]: Az átalakítási stratégiák gazdaságfilozófiai háttere. Megállapodásra kell törekedni az IMF-fel. *Gazdaság*, 28/2. (ösz), 68–74. o.

- Williamson, John* (ed.) [1990]: Latin American Adjustment: How much has happened. Institute for International Economics, Washington, D.C., 1990, 445 o.
- Williamson, John* [1990a]: What Washington Means by Policy Reform. In: *Williamson* [1990], 7–20. o.
- Williamson, John* (ed.) [1994]: The Political Economy of Policy Reform. Institute for International Economics, Washington, D.C., 1994, 601 o.
- Williamson, John* [2003a]: Overview. An Agenda for Restarting Growth and Reform. In: *Kuczynski – Williamson* [2003], 1–19. o
- Williamson, John* [2003b]: Summing Up. In: *Kuczynski – Williamson* [2003], 305–321. o
- Williamson, John* [2003c]: Appendix. Our Agenda and the Washington Consensus. In: *Kuczynski – Williamson* [2003], 323–331. o.
- Wolff, Laurence – de Moura Castro, Claudio* [2003]: Education and Training: The Task Ahead. In: *Kuczynski – Williamson* [2003], 181–212. o.
- OECD (2005): Economic Policy Reforms. Going for Growth. OECD, ISBN 92-64-00836-5, 2005, 193 o.

## Dinamikus ágazaton belüli kereskedelem és alkalmazkodási költségek – a magyar élelmiszeripar esete

FERTŐ IMRE

*A nemzetközi kereskedelem elméletében azt a tételt, miszerint az ágazaton belüli kereskedelem alacsonyabb alkalmazkodási költségekhez vezet a tényezőpiacokon, a sima alkalmazkodás hipotézisének (smooth adjustment hypothesis) hívják. A tanulmány a sima alkalmazkodás hipotézisét vizsgálja meg a magyar élelmiszeripar példáján az 1992 és 2002 közötti időszakban. A munkaerő-piaci alkalmazkodás költségeit a munkaerő létszámának a változásával mértük. Az elemzés fontosabb eredményei a következők. Egyrészt a munkatermelékenység javulása a munkaerő létszámának csökkenéséhez, míg a hazai kereslet bővülése annak növekedéséhez vezet. Ugyanakkor rövid távon nincs szignifikáns kapcsolat a jó szektorális külkereskedelmi teljesítmény, a marginális ágazaton belüli kereskedelem és a foglalkoztatottság között. Az eredmények azonban meglehetősen érzékenyek a marginális ágazaton belüli kereskedelem indexeinek a megválasztására, valamint a periódus és a késleltetés hosszára.\**

Az ágazaton belüli kereskedelem irodalmában az elmúlt másfél évtizedben két fontos fejlemény történt. Egyrészt, a kutatások igyekeztek az ágazaton belüli kereskedelem különféle elméleteit összhangba hozni az empirikus elemzések eredményeivel, kiküszöbölni a korábbi anomáliákat, amelyek az elmélet és a gyakorlat között feszültek. Különösen nagy hangsúlyt fektettek az empirikus vizsgálatokban arra, hogy megkülönböztessék a horizontális és a vertikális differenciált termékek esetében az ágazaton belüli kereskedelmet azért, hogy a különböző elméletek predikcióit közvetlenül lehessen tesztelni. A másik kutatási irány arra a kérdésre kereste a választ, hogy a külkereskedelem liberalizálásakor az ágazaton belüli kereskedelem vajon tényleg relatíve alacsonyabb alkalmazkodási költségekkel jár-e? A külkereskedelem liberalizálásának hatása ugyanis attól függ, hogy a partnerek közötti kereskedelem ágazatok közötti vagy ágazaton belüli. Míg az előbbi az erőforrások *ágazatok közötti* reallokációjával jár, addig az utóbbi az erőforrások *ágazaton belüli* reallokációjához vezet. A nemzetközi kereskedelem elméletében azt a tételt, miszerint az ágazaton belüli kereskedelem alacsonyabb alkalmazkodási költségekhez vezet a tényezőpiacokon, a *sima alkalmazkodás hipotézisének* hívják (Brülhart, 1999). Ez a tanulmány az ágazaton belüli kereskedelem irodalmának utóbbi vonulatához tartozik.

\* A kutatást az OTKA Kereskedelemelmélet és magyar agrárkereskedelem című programja támogatta.

Fertő Imre, az MTA Közgazdaságtudományi Intézetének főmunkatársa.

Az eddigi empirikus vizsgálatok elsősorban a fejlett országok tapasztalataira, ezen belül is az EU-12 tagállamaira és Ausztráliára koncentráltak nyolcvanas évekbeli adatokat használva. Joggal feltételezhetjük azonban, hogy a külkereskedelem liberalizálásából származó alkalmazkodási költségek talán még jelentősebbek lehetnek az átmeneti országok esetében. Ennek ellenére a kelet- és közép-európai országokkal foglalkozó ilyen témájú vizsgálatok meglehetősen ritkák. *Kandogan* [2003] az ágazaton belüli kereskedelem empirikus irodalmától némileg eltérő koncepció alapján vizsgálta meg a Társulási Szerződés okozta alkalmazkodási költségeket Németország és négy kelet- és közép-európai ország esetében. Egy korábbi tanulmányunkban (*Fertő, 2004a*) a magyar ipar esetében elemeztük a Társulási Szerződésből származó alkalmazkodási költségeket 1990 és 1998 között. Ez a tanulmány az első, amely egy átmeneti országban vizsgálja meg a sima alkalmazkodás hipotézisét az élelmiszeriparban.

Magyarország a kilencvenes évek elején jelentősen liberalizálta külkereskedelmét. Az egyik legfontosabb eleme volt a liberalizálási folyamatnak az EU-val 1991-ben kötött társulási szerződés, amely a teljes értékű tagság előzményeként egy részleges kereskedelem-liberalizálást jelentett az elmúlt évtizedben. De hasonlóképpen említhetnénk más kereskedelmi egyezményeket (WTO-megállapodás, CEFTA stb.), amelyek további részleges kereskedelem-liberalizáláshoz vezettek. A magyar gazdaság fejlődésével, különösen az EU-hoz való magasabb fokú integrációjával a kereskedelmi hatások természetének és terjedelmének valószínűleg fontos hatásai lesznek a tényezőpiaci alkalmazkodás költségeire és a gazdaság átstrukturálódására. A fenti dolgozatokhoz képest kibővítjük az elemzés horizontját, nem csupán az EU-val folytatott, hanem a teljes kereskedelemre koncentrálunk.

Ebben a tanulmányban az élelmiszer-ipari termékek esetében vizsgáljuk meg, hogy milyen alkalmazkodási költségekkel járt Magyarországon a külkereskedelem liberalizálása az 1992 és 2002 közötti periódusban. A tanulmány elején röviden bemutatjuk az ágazaton belüli kereskedelemmel és az alkalmazkodási költségekkel kapcsolatos elméleti megfontolásokat. Majd ismertetjük a marginális ágazaton belüli kereskedelem koncepcióját és az annak mérésére kidolgozott különböző indexeket. Kitérünk az empirikus vizsgálatok két alapproblémájára: a periódus és a késleltetés hosszának a megválasztására. Az eddigi kutatások nem adnak megfelelő elméleti támpontot annak eldöntésére, hogy miként mérjük az ágazaton belüli kereskedelmet az alkalmazkodási költségek összefüggésében. Elemzésünk során ezért a nemzetközi irodalom által felkínált indexekből többet is alkalmazunk, hogy ellenőrizzük, eredményeink mennyire robusztusak az alternatív specifikációkra. Végezetül összegezzük eredményeinket, és megfogalmazunk néhány következtetést a magyar gazdaság alkalmazkodási költségeire vonatkozóan.

### **Ágazaton belüli kereskedelem és alkalmazkodási költségek**

Az ágazaton belüli kereskedelem elemzése szoros kapcsolatban áll a kereskedelem-liberalizálás, valamint a nemzetközi kereskedelem alkalmazkodásának vizsgálatával. *Balassa* [1966] volt az első, aki azt feltételezte, hogy a magas, illetve a növekvő ágazaton belüli kereskedelem alacsonyabb alkalmazkodási költséggel jár, mint az ágazatok közötti kereskedelem. Az alkalmazkodási költség a piac működésének átmeneti zavarai-ból származik, amikor a piac nem képes azonnal reagálni a keresletben és a kínálatban bekövetkezett változásokra. A kereskedelemelmélet összefüggésében az alkalmazkodás azokat a jóléti veszteségeket jelenti, amelyeket a kereskedelem indukál a tényező-költségekben vagy a munkanélküliségben. Az ágazaton belüli kereskedelem irodalma szerint az alkalmazkodás könnyebb az időleges bérkülönbségekben és munkanélküliségben

kifejezve, ha a növekvő vagy megszűnő tevékenységek egy adott iparághoz, mint ha különböző ágazatokhoz tartoznak.

A sima alkalmazkodás hipotézise mögötti elméleti megfontolásokat a neoklasszikus kereskedelemelmélet Jones–Samuelson-féle specifikus tényezőmodelljének segítségével lehet illusztrálni.<sup>1</sup> Induljunk ki egy kis nyitott gazdaságból, amely a tökéletes verseny körülményei között egyaránt termel, illetve fogyaszt export- és importjóságokat meghatározott világpiacon ár mellett. A munkaerő szabadon mozog az iparágak között, de az egyes országok között immobil. Továbbá a többi termelési tényező rögzített, és a tényezőinputoknak csökkenő határjévedelme van. Tegyük fel, hogy ezt a kis nyitott országot keresleti sokk éri, például a kormányzat néhány kereskedelmi korlátozást csökkent vagy megszüntet. Ennek következtében megváltoznak a relatív termékárak, ami jelzést ad a termelési tényezők számára, hogy az egyik szektorból a másikba áramoljanak. Ha ez a sokk az importverseny növekedéséhez vezet egy adott iparágban, akkor csökkenni fog az iparág termelési tényezői iránti kereslet. Feltételezzük, hogy a munkaerő a legmobillabb termelési tényező rövid távon, amely azonnal érzékeli az alkalmazkodási kényszert. A munkaerőpiacra gyakorolt hatás egyrészt függ a munkaerőpiac szerkezetétől, másrészt a változásoknak a bérekre és a munkanélküliségre gyakorolt kombinált hatásától. A sima alkalmazkodás hipotézise szerint, ha az egyidejű export- és importsokkok ellensúlyozzák egymást egy ágazaton belül, akkor az alkalmazkodás költségei alacsonyabbak, mint ha ezek a sokkok különböző ágazatokra hatnának. Ha az alkalmazkodás tökéletesen sima, akkor a gazdaság azonnal új egyensúlyi állapotba kerül, ahol az egész gazdaságra érvényes bérek az exportjóságok bérében kifejezve csökkennek, valamint a munkaerő egy része az összehúzódó importszektorból a növekvő export szektorba áramlik.

Az első esetben az ágazatokhoz kötött, alacsony képzettségű munkások nem tudnak költség nélkül munkahelyet váltani, noha a bérek teljesen rugalmasak. A munkaerő immobilitásának számos oka lehet, mint például az ágazatspecifikus tudás, a földrajzi immobilitás vagy a vállalathoz való hűség. Ha egy exportfellendülést követően az importszektorban dolgozó munkások nem tudnak vagy nem akarnak az exportáló szektorba átmenni, akkor az importszektor relatív bérei csökkenni fognak. Idővel a magasabb bérek miatt azonban egyre több munkás áramlik az exportszektorba, és a gazdaság valószínű, hogy a hosszú távú egyensúly felé tart. Addig is az alkalmazkodási költségek a szektorok közötti bérkülönbségekben jelennek meg. A bérkülönbségek természetesen nem jelentenek önmagukban alkalmazkodási költséget. A csökkenő importszektorból a növekvő exportszektorba való munkaerő-áramlás azonban pótlólagos erőforrás-felhasználással jár. Ilyenek lehetnek például új munkahely keresése, továbbképzés vagy új lakóhelyre való költözés, amelyek mind munkahelyváltással kapcsolatos költséget jelentenek. Ezen költségek miatt a képzetlen munkaerő piaca szegmentálttá válik rövid távon, és ez időlegesen bérkülönbségekhez vezethet a két szektor között. Az időleges tényezőár-diszparitás ugyanakkor szükségszerű feltételét képezi a tényezőpiaci alkalmazkodásnak. Ez az oka annak, hogy a szektorok közötti bérkülönbséget a munkaerő specifikumának egyik indikátoraként szokták használni.

A második esetben a berráta lefelé merev és alapvetően a növekvő szektor határozza meg. Ilyen helyzetben az exportszektor fellendülése kezdetben a bérek általános emelkedéséhez vezet, amelyet az exportszektor megnövekedett munkaerő-kereslete húz. Amíg a bérszintek a piactisztító szint fölött vannak, a munkaerő iránti teljes keresletet a teljes kínálat szűkössége határozza meg, és a munkások elveszítik a munkahelyüket az importáló szektorban anélkül, hogy új munkahelyet találnának. Idővel a piaci erők lehetőséget terem-

<sup>1</sup> A sima alkalmazkodás hipotézisének elméleti hátterét Brühlhart és Elliott [1998 és 2002] alapján ismerjük.



tenek arra, hogy a munkanélküliek tárgyalhassanak bérek csökkenéséről, de addig az alkalmazkodási költségek az időleges munkanélküliség formájában jelennek meg. Előfordulhat, hogy az alkalmazkodási költségek meghaladják a külkereskedelemből származó nyereséget, ezért a kereskedelem liberalizálása Pareto-inferior lehet (Baldwin és társai, 1980). A költség-haszon mérleg az alkalmazkodási költségek terjedelmétől, a külkereskedelemből származó nyereségtől és a társadalmi diszkontrátától függ.

Összegezve, a specifikus tényezőmodell szerint az alkalmazkodási költségeknek két potenciális forrásuk van (Neary, 1985). Egyrészt a munkaerő tökéletlen helyettesíthetősége az egyes ágazatok között, másrészt pedig a nominális bérek merevsége. Ezek megjelenési formája a munkanélküliség és a tényezőár-diszparitás. A gyakorlatban a két jelenség nagy valószínűséggel egyszerre jelenik meg.

Noha a munkaerő-piaci alkalmazkodás marginális és átlagköltsége nagyobb lehet az ágazatok közötti, mint az ágazaton belüli kereskedelem esetében, a teljes költség az ágazatok közötti és az ágazatokon belüli alkalmazkodás relatív nagyságától is függ. Az alkalmazkodás relatív nagysága viszont a tényezőintenzitás szerkezetétől függ (tőke/munka arány) az ágazaton belül és az ágazatok között. Továbbá, függ a különböző típusú kereskedelmi expanzió általános egyensúlyi hatásától, amely tartalmazza a hazai keresletben bekövetkező változásokat vagy azok abszorpcióját a termelésben. Lovely és Nelson [2002] egy specifikus tényező- és általános egyensúlyi modellben kimutatták, hogy a kereskedelem liberalizálásához kötődő nettó kereskedelmi változások döntően ágazatok közötti természetűek, ugyanakkor a munkaerő reallokációja alapvetően ágazaton belüli jellegű. Lovely és Nelson [2000] egy korábbi tanulmányukban viszont egy olyan modellt szerkesztettek, ahol a külkereskedelem liberalizálása után a kereskedelem szerkezete és a munkaerő-piaci alkalmazkodás a fentiekkel ellentétes képet mutat, azaz az ágazaton belüli kereskedelem általában ágazatok közötti alkalmazkodási folyamatokat indukál.

Az elméleti irodalomban tehát jelenleg nincs egyetértés az ágazatok közötti és az ágazaton belüli munkaerő-piaci alkalmazkodás relatív nagyságáról, amely az ágazaton belüli vagy az ágazatok közötti külkereskedelmi expanzióhoz kapcsolódik. Ezért az elméleti kétértelműség tudomásul vétele mellett fordulunk az empirikus elemzés irányába.

#### *A marginális ágazaton belüli kereskedelem mérése*

Az ágazaton belüli kereskedelem mérésére a klasszikus Grubel–Lloyd- (*GL*) indexet szokták használni (Grubel és Lloyd, 1975):

$$GL_j = 1 - \frac{|X_j - M_j|}{(X_j + M_j)}, \quad (1)$$

ahol:  $X_j$  és  $M_j$  az export, illetve az import értékét jelöli a  $j$ -edik termékcsoporthoz. Az index értéke 0 (tökéletes ágazatok közötti kereskedelem) és 1 (tökéletes ágazaton belüli kereskedelem) között változik. A *GL*-indexet iparági szintre aggregálhatjuk a következő súlyozást alkalmazva:

$$\frac{(X_j + M_j)}{(X + M)}, \quad (2)$$

ahol:  $X$  és  $M$  a teljes export és import.

Az elmúlt évtizedekben sok vita folyt arról, hogy miként lehet mérni az ágazaton belüli kereskedelmet, de ma nagyjából konszenzus van abban a tekintetben, hogy még mindig a *GL*-index a legmegfelelőbb mérce, ha csak egy periódust vizsgálunk, azaz a *GL*-index az ágazaton belüli kereskedelem statikus indikátora. A kereskedelem liberalizálás irodalmában jól ismert hipotézis, bár gyakran implicit, hogy a *GL*-index magas értéke alacsony alkalmazkodási költségekkel korrelál. Az alkalmazkodási költség azonban dinamikus jelenség, ezért a statikus *GL*-index valószínűleg nem megfelelő mérce ebben az esetben. *Hamilton–Kniest* [1991] úgy érvelnek, ha magas *GL*-értéket figyelünk meg egy meghatározott időpontban, akkor ebből még nem jelezhetünk előre a priori módon a kereskedelem szerkezetében végbemenő hasonló változásokat egy későbbi periódusban. A statikus *GL*-index értékében bekövetkezett növekedés két időpont között ugyanis elrejtetheti azokat az egyenlőtlen változásokat a kereskedelem szerkezetében, amelyek inkább az ágazatok közötti, mintsem az ágazaton belüli alkalmazkodás következményei.

Ezt a felismerést tükrözik a legújabb elméleti fejlemények, amelyek a marginális ágazaton belüli kereskedelem fontosságát hangsúlyozzák a kereskedelem liberalizálás alkalmazkodási költségeinek interpretálásában (*Hamilton–Kniest*, 1991, *Greenaway és szerzőtársai*, 1994, *Brühlhart*, 1994 és 1999, *Thom–McDowell*, 1999). A marginális ágazaton belüli kereskedelem koncepciója egy mérési problémához kapcsolódik, amely a kereskedelmi folyamatok dinamikáját igyekszik számba venni. Más szavakkal, a különböző szerzők arra voltak kíváncsiak, hogy miként lehet két tetszőlegesen kiválasztott időpont között az ágazaton belüli kereskedelem alakulását számszerűsíteni. A marginális kifejezés ebben az összefüggésben a kereskedelmi folyamatokban időben bekövetkező változásokra utal. Az elmúlt években több különböző indexet fejlesztettek ki a marginális ágazaton belüli kereskedelem mérésére.<sup>2</sup> *Brühlhart* [1994] a következő indexet javasolta:

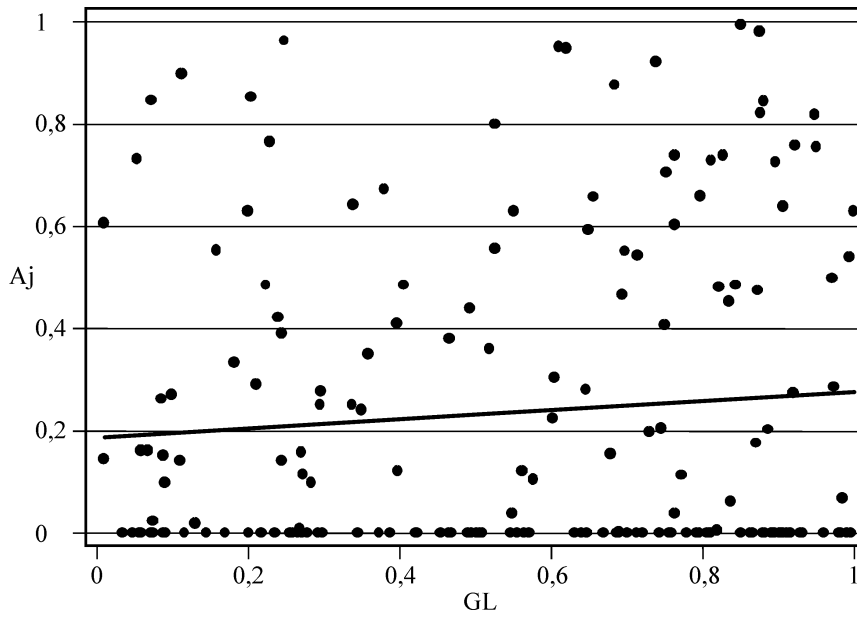
$$A_i = 1 - \frac{|\Delta X_i - \Delta M_i|}{|\Delta X_i| + |\Delta M_i|}, \quad (3)$$

ahol: az egyes változóknak ( $X_i$  és  $M_i$ ) ugyanaz a jelentése, mint a *GL*-index esetében, és  $\Delta$  jelöli a kereskedelmi folyamatokban bekövetkezett változást két év között. Hasonlóan a *GL*-indexhez, az  $A$  index értéke is 0 és 1 között változik, ahol a szélső értékek azt jelölik, hogy a kereskedelmi folyamatokban végbement változások teljesen ágazatok közötti (0) vagy ágazaton belüli (1) természetűek. Az  $A$  indexet – megfelelő súlyokat alkalmazva – aggregálhatjuk iparági szintre, mint a *GL*-index esetében. A különböző mércék közül az  $A$  index vált a legnépszerűbbé a marginális ágazaton belüli kereskedelemről szóló legújabb empirikus irodalomban (például: *Fidrmuc és szerzőtársai*, 1999, *Brühlhart–Hine*, 1999).

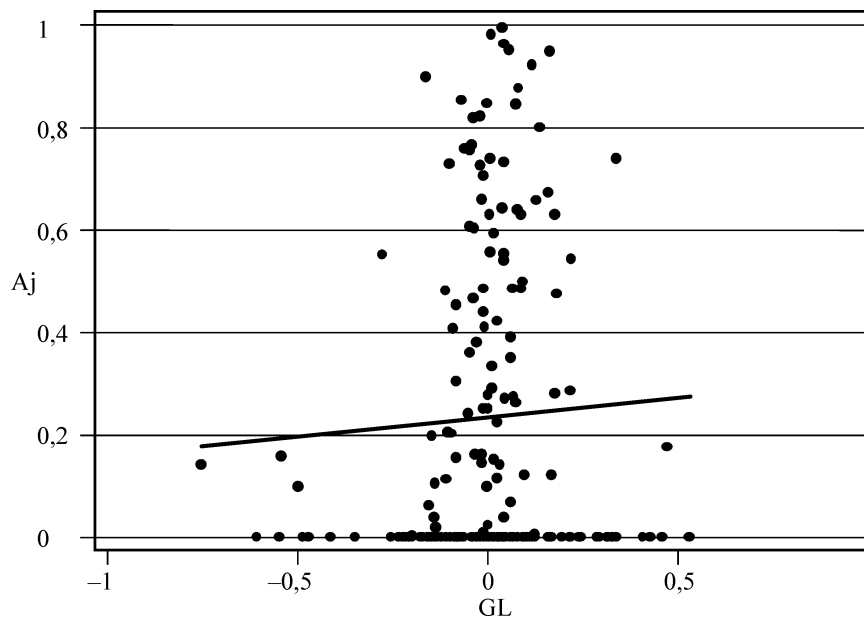
A marginális és a statikus ágazaton belüli kereskedelem megkülönböztetése nem túlzottan érdekes, ha a két változó erősen korrelál egymással. *Brühlhart* [2000] az ír feldolgozóipari adatokat vizsgálta, melynek eredményei azonban azt mutatták, hogy az  $A_j$  és a *GL*-indexek, illetve a *GL*-index első differenciája között nem volt kapcsolat. Az empirikus vizsgálat részletes megkezdése előtt ezért mi is megvizsgáltuk a különböző indexek közötti kapcsolatot. Az 1. és 2. ábrából láthatjuk, hogy az egyes változók nem korrelálnak egymással, azaz eredményeink megerősítik *Brühlhart* intuícióját a mi adatbázisunkra.

<sup>2</sup> Lásd *Azhar és szerzőtársai* [1998] és *Brühlhart* [1999] kitűnő kritikai áttekintését marginális ágazaton belüli kereskedelem különböző indexeiről.

Az A és a GL-indexek pontdiagramja és az OLS regressziós egyenes



Az A és dGL-indexek pontdiagramja és az OLS regressziós egyenes



Az  $A$  index elsősorban a multilaterális tanulmányok számára lehet releváns, amelyek az általános alkalmazkodási folyamatokhoz kapcsolódnak. Az  $A$  index használhatósága azonban korlátozott egy ország vizsgálatában, mivel nem ad információt a kereskedelem indukált nyereségek és veszteségek eloszlásáról az országok vagy az ágazatok között. *Brühlhart* [1994] ezért egy másik mérőszámot javasolt:

$$B = \frac{\Delta X - \Delta M}{|\Delta X| + |\Delta M|}, \quad (4)$$

ahol:  $|B| = 1 - A$ . A  $B$  index értéke  $-1$  és  $1$  között mozog. A  $B$  index kétdimenziós: egyaránt információt ad a marginális ágazaton belüli kereskedelem arányáról, és az országspecifikus szektorális teljesítményről. Egyrészt, a  $B$  értéke nulla, ha a marginális kereskedelem egy adott ágazatban teljesen ágazaton belüli, míg  $-1$  és  $1$ , ha ágazatok közötti típusú a marginális kereskedelem. Másrészt, ha a szektorális teljesítményt az export- és importváltozások egymáshoz viszonyított arányával definiáljuk, akkor a  $B$  index közvetlenül kapcsolódik a szektorális teljesítményhez. Ha  $B > 0$ , akkor  $\Delta X > \Delta M$ , és ha  $B < 0$ ,  $\Delta X < \Delta M$ . Az  $A$  indexszel szemben a  $B$  indexet nem lehet aggregálni az ágazatok között. *Brühlhart* [1994] egy harmadik módszert is javasolt:

$$C = (|\Delta X| + |\Delta M|) - |\Delta X - \Delta M|, \quad (5)$$

amelyet osztani lehet ágazati szinten is olyan változókkal, mint a bruttó kereskedelem, a termelés, az értékesítés vagy a foglalkoztatás.

*Menon* és *Dixon* [1997] bírálták a  $C$  indexet, mert az nem ad információt a kereskedelmi változások mértékéről, amelyek ágazatok közötti tényezőmozgással járnak. Ezért egy olyan mérőszámot javasoltak, amely az ágazatok közötti kereskedelemre koncentrál.

$$UMCIT = |\Delta X - \Delta M|. \quad (6)$$

Ezt az indexet szintén lehet osztani és aggregálni. *Menon* és *Dixon* [1997] ismerttet egy olyan helyzetet, amikor a *Brühlhart*-féle mérőszám nem reagál a különböző ágazatok közötti tényezőmozgásokra, míg az *UMCIT* igen. A szerzők ezért úgy érvelnek, hogy noha a  $C$  index jó indikátora a kereskedelmváltozások terjedelmének, de nem megfelelő az ágazatok közötti tényezőmozgások számbavételére. Gyenge korrelációt találtak az *UMCIT* index és *Brühlhart*-féle mérőszámok között.

*Azhar* és *Elliot* [2003] szerint a kereskedelem indukálta alkalmazkodási folyamatok mérőszámának négy egyszerű kritériumnak kell megfelelnie. Először, az indexnek a nettó kereskedelem (export-import) változása növekvő függvényének kell lennie (monotonitás). Másodsor, egy adott szakágazat expanziójához kapcsolódó alkalmazkodási költségek a hazai országban egyenlők azokkal a költségekkel, amelyek az adott szakágazat összehúzóódásához kapcsolódnak a külföldi országban (konzisztencia). Harmadszor, fel kell ismernie, hogy egy országban az adott ágazat „ki-” vagy „befelé” specializálódik-e (országspecifikusság). Végezetül, ha az ágazat teljes keresletét nem befolyásolják a kereskedelmi folyamatok, akkor azok nem igényelnek alkalmazkodási költségeket. A szerzők a következő – a fenti feltételeket kielégítő – mérőszámot javasolják a kereskedelem okozta alkalmazkodás mérésére:

$$S = \frac{\Delta X - \Delta M}{2(\max\{|\Delta X|_t, |\Delta M|_t\})} \quad (7)$$

*ahol:*  $t \in N$ ,  $N = \{1, 2, 3, \dots, n\}$ . Az  $S$  index értéke  $-1$  és  $1$  között mozog, az  $S$  index negatív, ha a szektorális kereskedelmi egyensúly romlott, és pozitív, ha a szektorális kereskedelmi egyensúly javult a vizsgált időintervallumban.

A marginális ágazaton belüli kereskedelem irodalmában a különböző szerzők eddig elsősorban arra fektették a hangsúlyt, hogy megtalálják a megfelelő mérőszámot. Lényegesen kisebb figyelmet szenteltek azonban a gyakorlati alkalmazás kérdéseire. Számos olyan probléma van a marginális ágazaton belüli kereskedelem mérésénél, amelyek ugyanúgy befolyásolhatják az eredményt, mint a statikus ágazaton belüli kereskedelem esetében. Ezek közé tartoznak a termékcsoportosításból származó torzítások, a súlyozási kérdések, a kereskedelem-egyensúlytalanság hatásának megfelelő korrekciója, a földrajzi torzítás, az ágazaton belüli kereskedelem foka és szintje közötti különbség.<sup>3</sup> Meglepő módon azonban a marginális ágazaton belüli kereskedelem méréséről szóló irodalomban általában figyelmen kívül hagyják ezeket a megoldatlan kérdéseket. Két módszertani kérdés azonban speciálisan a marginális ágazaton belüli kereskedelem méréséhez kapcsolódik (*Brühlhart, 2000*). Egyrészt a periódus hosszának megválasztása a marginális ágazaton belüli kereskedelem különböző indexeinek kiszámításánál, másrészt az, hogy a kereskedelmi és tényezőpiaci hatások milyen hosszú idő alatt fejtik ki hatásukat.

A marginális ágazaton belüli kereskedelem mérésénél meg kell határozni a vizsgálat számára legmegfelelőbb intervallumot. A periódus hosszának megválasztása mögött azonban nincs semmilyen elméleti megfontolás, és az eddigi empirikus vizsgálatok sem adnak további támpontokat. A periódus megválasztása mögött általában a következő intuíció áll. A kereskedelem szerkezetében középtávon végbement változások korrelálnak valószínűleg legerősebben a tényezőpiaci változásokkal. A kereskedelem szerkezetében megfigyelt rövid távú változások zajosak lehetnek vagy túlzottan volatilisak, ezért valószínűleg nem befolyásolják érzékelhetően a vállalatok beruházási és munkaerő-piaci döntéseit. Ha viszont a hosszú távú változásokra koncentrálnunk, akkor szemünk elől veszíthetjük magát az átmeneti folyamatot mint a vizsgálat tárgyát, amelyre tulajdonképpen a sima alkalmazkodás hipotézise vonatkozik. A középtáv meghatározása azonban elméleti fogódzó híján továbbra is empirikus kérdés marad.

A marginális ágazaton belüli kereskedelem mérőszámai közül csak az  $A$  index statisztikai tulajdonságait vizsgálták meg részletesebben. *Oliveras* és *Terra* [1997] rámutatnak arra, hogy az  $A$  index több tekintetben nem rendelkezik a  $GL$ -index kedvező statisztikai tulajdonságaival. Egyrészt az  $A$  index értéke nem csökken szisztematikusan, amikor a statisztikai aggregáltságot csökkentjük, azaz egyre mélyebb bontásban számoljuk ki az indexet. Másrészt nincs általános kapcsolat az  $A$  index egy adott periódusban kiszámított értéke és annak alperiódusaiban kalkulált értéke között. Hasonlóképpen nincs kapcsolat az  $A$  index egy meghatározott iparágra számított értéke és az adott iparág szakágazatainak értéke között. Következésképpen az  $A$  index értéke különösen érzékeny a vizsgált periódus és aggregációs szint megválasztására. *Oliveras* és *Terra* [1997] ezért azt javasolja, hogy a vizsgált periódus hosszát úgy kell megválasztani, hogy ne legyen nagy ingadozás az idősorokban. Továbbá azt ajánlják, hogy a marginális ágazaton belüli kereskedelem indexeit több aggregációs szinten is ki kell számítani, hogy elkerüljük annak az esélyét, hogy a megfigyelt iparág alkalmazkodási folyamatát nem megfelelően értelmezzük.

<sup>3</sup> Az ágazaton belüli kereskedelem mérésének problémáiról magyarul lásd: *Fertő* [2004a].

*Fertő és Hubbard* [2001] a mezőgazdasági termékek ágazaton belüli kereskedelmét vizsgálva Magyarország és az EU között úgy találták, hogy az *A* indexnek a teljes időszakra (1992–1998), illetve a két alperiódusra kiszámított indexei közötti korreláció igen gyenge volt. *Brühlhart* [2000] tanulmánya az egyetlen, amely az empirikus elemzésben részletesen vizsgálja az intervallum megválasztásának a problémáját. Az ír feldolgozóipari adatokra vonatkozó eredményei azt mutatják, hogy a marginális ágazaton belüli kereskedelemnek inkább rövid távon van hatása a munkaerő-piaci alkalmazkodásra. Röviden, az eddigi tesztek megerősítik az elméleti megfontolásokat, miszerint az empirikus eredmények igen érzékenyek lehetnek a vizsgált periódus hosszának a megválasztására.

A második probléma ahhoz kapcsolódik, hogy a külkereskedelem szerkezetében végbement változások milyen késleltetéssel jelennek meg a tényezőpiaci alkalmazkodás folyamatában. A marginális ágazaton belüli kereskedelem empirikus irodalma kizárólag a munkaerő-piaci hatásokkal foglalkozik, és eltekint a többi tényezőpiacon végbemenő alkalmazkodási költségektől. Az eddigi kutatások abból indultak ki, hogy a vállalati bérjegyzékekben történő változások csak bizonyos késleltetéssel követik az eladásokban végbement változásokat. Rövid távon a vállalatok abszorbeálják a változásokat a készletek szintjének és a munkaidőnek a megváltoztatásán keresztül. Nincsen azonban sem elméleti, sem gyakorlati megfontolás a késleltetés hosszáról. *Brühlhart* [2000] ezért amellett érvel, hogy a késleltetés problémáját részletesen kell elemezni az empirikus vizsgálatokban.

## EMPIRIKUS EREDMÉNYEK

Az empirikus eredmények ismertetése előtt röviden bemutatjuk az alkalmazott adatbázisokat. A külkereskedelmi adatok az OECD-adatbázisából származnak az SITC (Standard International Trade Classification) rendszerben öt számjegyű bontásban USA dollárban. Az export- és importadatokat átranzformáltuk az ISIC négy számjegyű bontásának megfelelően, így a teljes minta 18 élelmiszer-ipari szakágazatot tartalmaz az 1992 és 2002 közötti időszakra. Az egyes szakágazatokra vonatkozó termelési és foglalkoztatási adatokat a KSH Ipargazdaság Statisztikai Évkönyveiből származnak. A termelési adatokat reálárfolyamon átszámoltuk dollárra.

*Brühlhart és Elliott* [1998] munkáját követve regressziós elemzést végzünk a marginális ágazaton belüli kereskedelem és az alkalmazkodás közötti kapcsolat vizsgálatára. Pontosabban arra a kérdésre keressük a választ, hogy a külkereskedelem liberalizálása utáni foglalkoztatásváltozás az élelmiszeriparban vajon kapcsolatban van-e a kereskedelemmel, illetve a kereskedelem szerkezetével. A tesztelt hipotézisek a következők. Egyrészt, a munkatermelékenység javulása negatívan befolyásolja a foglalkoztatás növekedését. Másrészt, a hazai kereslet növekedése pozitív kapcsolatban áll a foglalkoztatás növekedésével. Harmadszor, azokban az ágazatokban, ahol jó szektorális kereskedelmi teljesítményt figyelhetünk meg, azaz nettó exportnövekedést, ott a foglalkoztatásnak is nőnie kell. Végezetül, azok a szektorok relatíve stabil foglalkoztatási helyzettel jellemezhetőek, amelyekben a marginális ágazaton belüli kereskedelem magas, azaz a növekvő ágazaton belüli kereskedelem kapcsolódik a szektorok közötti munkaerő-alkalmazkodáshoz, és ezért kicsi a munkaerő-áramlás a szektorok között.

A fenti hipotéziseknek megfelelően a foglalkoztatásban bekövetkezett változásokra két modellt becsülünk. Az elsőben feltételezzük, hogy a termelékenységben történt változások endogének és függetlenek a kereslet változásaitól. Ennek megfelelően a következő egyenletet becsüljük:

$$\Delta \text{Empl}_{it} = \beta_1 + \beta_2 \Delta \text{PROD}_{it} + \beta_3 \Delta \text{CONS}_{it} + \beta_4 \text{TPER}_{it} + \beta_5 \text{MIIT}_{it} + v_i + \varepsilon_{it}, \quad (8)$$

*ahol:  $\Delta Empl_{it}$  a foglalkoztatásban történt változás  $i$  ágazatban  $t$  intervallumban,  $PROD$  a munkatermelékenység (output/munkaerő) és  $CONS$  a belföldi fogyasztás.  $TPER$  egy dummy-változó, amely a kereskedelem teljesítményét méri. A  $TPER$  változó értéke 1, ha  $B$  értéke nagyobb egyenlő nullánál, egyébként 0.  $MIIT$  a marginális ágazaton belüli kereskedelem egyik korábban definiált indexe. Mivel nincs egyetértés az irodalomban, hogy melyik a legjobb mérce a marginális ágazaton belüli kereskedelem mérésére, ezért eredményeink érzékenyek lehetnek arra, hogy melyik index szerepel az egyenletben. Ennek kiderítésére több, fent bemutatott indexszel mértük a marginális ágazaton belüli kereskedelmet, és ezekkel külön-külön megbecsültük az egyenletet. A második modellben azt feltételezzük, hogy a termelékenység változásait endogén módon befolyásolják a belföldi fogyasztásban és a kereskedelem szerkezetében végbement változások. Ezért a második modellből kihagytuk a  $PROD$  változót és a redukált egyenletet újrabecsültük. A számításokat szintén elvégeztük a marginális ágazaton belüli kereskedelem különböző indexeire.*

*Az évről évre becsült regressziók eredményei*

Az 1. táblázat a korrelációs együtthatókat mutatja a (8) egyenlet változói között, amelyeket egyéves intervallum alapján számoltunk ki. Az első oszlopban láthatjuk a foglalkoztatás változása ( $\Delta EMPL$ ) és a magyarázó változók közötti korrelációkat. Számításaink csak részben erősítik meg az elméletből származtatható várakozásokat. A foglalkoztatás változása és a termelékenység változása között szignifikánsan negatív, míg a foglalkoztatás változása és a belföldi fogyasztás változása között szignifikánsan pozitív kapcsolatot találunk. A foglalkoztatás változása és a külkereskedelmi változásokhoz kapcsolódó változók a várakozásokkal szemben többnyire ellentétes előjelűek, kivéve az  $UMCIT$  változót. Másrészt ezek a kapcsolatok nem tekinthetők szignifikánsnak, kivéve az  $S$  változót.

*1. táblázat*

**Korrelációs koefficiensek az évről évre becsült változók között**

	$\Delta EMPL$	$\Delta PROD$	$\Delta CONS$	$TPER$	$A_j$	$C$	$UMCIT$	$S$
$\Delta EMPL$	1,000							
$\Delta PROD$	-0,468*	1,000						
$\Delta CONS$	0,148*	0,054	1,000					
$TPER$	-0,110	0,066	-0,085	1,000				
$A_j$	-0,065	0,061	-0,012	0,080	1,000			
$C$	-0,001	0,011	-0,018	0,091	0,487*	1,000		
$UMCIT$	0,004	-0,027	-0,031	0,050	-0,231*	0,199*	1,000	
$S$	-0,134*	0,101	-0,069	0,873*	0,116	0,090	0,015	1,000

\* 10 százalékos szinten szignifikáns.

A regressziós elemzés eredményeit a 2. táblázat mutatja. Az első modellben, nem meglepő módon, a regressziós koefficiensek a termelékenység és a hazai kereslet változásaira szignifikánsak és az előjelük a várakozásoknak megfelelő. Másként fogalmazva, a keresletnövekedés a foglalkoztatás növeléséhez, míg a termelékenység javulása annak csökkenéséhez vezet. A szektorális kereskedelmi teljesítmény változója ( $TPER$ ) nem szignifikáns és negatív előjelű, kivéve az  $S$  indexhez kapcsolódó specifikációt. A marginális ágazaton belüli kereskedelem és a foglalkoztatás változása között negatív, de nem

szignifikáns kapcsolatot találtunk, kivéve, amikor a *C* indexet alkalmaztuk a marginális ágazaton belüli kereskedelem mérésére. Röviden, a külkereskedelem változásához kapcsolódó változóknak a várakozásokkal ellentétes jelük van és nem szignifikánsak. Az eddigieket összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a különböző specifikációk lényegében közel azonos eredményre vezettek.

2. táblázat

**A foglalkoztatottságban bekövetkezett változások és ágazaton belüli kereskedelem évről évre: állandó hatású panelbecslések 1992–2002 között**

	Aj $\Delta EMPL$	C	UMCIT	S
$\Delta PROD$	-0,291***	-0,293***	-0,293***	-0,291***
$\Delta CONS$	0,004**	0,004***	0,004**	0,004***
<i>TPER</i>	-0,021	-0,023	-0,022	0,002
<i>MIIT</i>	-0,016	1,304e-07	-2,005e-09	-0,026
<i>Konstans</i>	-0,101	0,006	-0,007	0,006
<i>N</i>	180	180	180	180
$R^2$	0,255	0,254	0,253	0,255

Megjegyzés: Az A, C, UMCIT és S betűk az jelzik, hogy melyik indexet alkalmaztuk az *MIIT* mérésére.

\* 10 százalékos szinten, \*\* 5 százalékos szinten, \*\*\* 1 százalékos szinten szignifikáns (a szokásos jelölés szerint).

A második modellben, amikor a termelékenység változását mérő változót kihagytuk, a változók előjele nem változott, ugyanakkor továbbra is csak a belföldi fogyasztás változója maradt szignifikáns (lásd a 3. táblázatot). A modell magyarázó ereje drasztikusan csökkent, függetlenül attól, hogy melyik változót alkalmaztuk a marginális ágazaton belüli kereskedelem mérésére.

3. táblázat

**A foglalkoztatottságban bekövetkezett változások és ágazaton belüli kereskedelem évről évre: állandó hatású panelbecslések 1992–2002 között (korlátozott modell)**

	Aj $\Delta EMPL$	C	UMCIT	S
$\Delta CONS$	0,003*	0,003*	0,003*	0,003*
<i>TPER</i>	-0,032	-0,034	-0,034	0,0154
<i>MIIT</i>	-0,031	1,007e-07	1,038e-07	-0,0542
<i>Konstans</i>	0,002	-0,005	-0,006	-0,031
<i>N</i>	180	180	180	180
$R^2$	0,035	0,032	0,032	0,038

Megjegyzés: Az A, C, UMCIT és S betűk az jelzik, hogy melyik indexet alkalmaztuk az *MIIT* mérésére.

\* 10 százalékos szinten szignifikáns. \*\*5 százalékos szinten, \*\*\* 1 százalékos szinten szignifikáns.

A periódus hossza

A marginális ágazaton belüli kereskedelem indexeinek értéke érzékeny arra, hogy milyen hosszú periódusra számítják ki. Az empirikus irodalomban *Brühlhart* [2000] munkáját leszámítva eddig nem foglalkoztak expliciten ezzel a problémával. A követke-



zökben ezért *Brülhart* stratégiáját követve részletesen megvizsgáljuk, hogyan befolyásolja az eredményeket, ha a vizsgálat időtartamát egy évről hosszabb időtávra növeljük.

Az adatbázisunk tíz évet tartalmaz (1992–2002). A lehetséges intervallumok hosszának alsó határa két év, míg a felső határa tíz év. Az intervallumok empirikus definíciójának meg kell határoznia a releváns bázist és a végső periódust. Érdeemesnek látszik úgy megalkotni a két alperiódust, hogy azok hossza egyenlő legyen, és ne fedjék át egymást. Ebben az esetben két lehetőségünk van az alperiódusok meghatározására. A tízéves periódust kiindulópontnak véve, a bázis periódust definiálhatjuk az időszak első évével (1992), míg a végső periódust a tizedik évvel (2002). A másik lehetőség, ha az első öt év átlagát vesszük a kiinduló időszaknak, míg a befejező periódusnak a második öt év átlagát. *Brülhartot* követve az utóbbi megoldás mellett döntöttünk, hogy csökkentsük a rövid távú adatok volatilitását, amikor a periódus hosszát növeljük.

A fentieket formálisan kifejezve a középtávú  $A$  index példáján szemléltetjük:

$$A_{BE} = 1 - \frac{|(X_E - X_B) - (M_E - M_B)|}{|(X_E - X_B)| + |(M_E - M_B)|}, \quad (9)$$

ahol:  $B$  a bázis periódust, míg  $E$  a befejező periódust jelöli. A korábbiaktól eltérően  $t$  jelölje az intervallum első évét, míg  $I$  a teljes intervallum hosszát, ekkor a bázis, illetve a végső periódusra vonatkozó exportindexeket az alábbi képlettel számoljuk ki:

$$X_B = \frac{\sum_{y=t}^{t+\text{int}(I/2)} X_y}{\text{int}(I/2)} \quad \text{és} \quad X_E = \frac{\sum_{y=t+I-\text{int}(I/2)}^{t+I} X_y}{\text{int}(I/2)}, \quad (10)$$

lefelé kerekítést feltételezve az integer függvényben. Az import esetében ugyanúgy definiáljuk a kezdő és a végső periódust. Az empirikus modell többi változóját is hasonló módon alakítottuk át a releváns időintervallumra.

A regressziós eredmények érzékenységét úgy teszteltük, hogy újrabecsültük a teljes modellt [(8) egyenlet] úgy, hogy a modell változóit különböző intervallumokra (kettő, öt és nyolc év) számítottuk ki. A 4. táblázatból láthatjuk, hogy a termelékenység változásának koefficiense ( $\Delta PROD$ ) szignifikáns és negatív mindegyik időtartamra és specifikációra. A hazai kereslet változásának ( $\Delta CONS$ ) változója nem szignifikáns, ha a periódus hossza két év, azonban ismét szignifikáns lesz, ha az intervallum hosszát öt vagy nyolc évre növeljük, függetlenül attól, hogy a marginális ágazaton belüli kereskedelem melyik indexével van együtt a modellben. A szektorális kereskedelmi teljesítmény koefficiense előjelet vált a vizsgált periódusok között, ha a marginális ágazaton belüli kereskedelem három indexével ( $A_j$ ,  $C$  és  $UMCIT$ ) szerepel egy modellben. A marginális ágazaton belüli kereskedelem különböző indexei szintén előjelet váltanak, kivéve az  $S$  indexet, amelyik koefficiense mindegyik periódusban negatív. Érdeemes megfigyelni, hogy a periódus hosszának növelésével nő a marginális ágazaton belüli kereskedelem különböző indexeinek szignifikanciaszintje. Hasonlóképpen az intervallum időtartamának kiterjesztésével nő a modellek magyarázóereje. Összegezve, az előzetes várakozásoknak megfelelően eredményeink egyaránt érzékenyek a periódus hosszának és a marginális ágazaton belüli kereskedelem különböző indexeinek a megválasztására.

**A foglalkoztatottságban bekövetkezett változások és ágazaton belüli kereskedelem változó periódushossz mellett,  
állandó hatású panelbecslések 1992–2002 között**

	<i>A<sub>j</sub></i>			<i>C</i>			<i>UMCIT</i>			<i>S</i>		
	2 év	5 év	8 év	2 év	5 év	8 év	2 év	5 év	8 év	2 év	5 év	8 év
<i>ΔPROD</i>	-0,341***	-0,603***	-0,658***	-0,333***	-0,581***	-0,625***	-0,343***	-0,577***	-0,700***	-0,341***	-0,566***	-0,695***
<i>ΔCONS</i>	0,015	0,068***	0,348***	0,014	0,067***	0,349***	0,015	0,069***	0,346***	0,013	0,066***	0,347***
<i>TPER</i>	-0,061	-0,002	0,055	-0,072*	-0,003	0,028	-0,048	-0,004	0,034	0,09	0,191*	0,041
<i>MIIT</i>	0,110*	0,207***	-0,158*	2,322e-06***	1,858e-06	-2,146e-06	-2,356e-07	-9,595e-07	1,732e-07	-0,148	-0,218*	-0,009
<i>Konstans</i>	-0,005	-0,082**	-0,088**	-0,002	-0,053*	-0,093**	0,022	-0,008	-0,115**	-0,058	-0,129**	-0,115**
<i>N</i>	162	108	54	162	108	54	162	108	54	162	108	54
<i>R<sup>2</sup></i>	0,229	0,479	0,484	0,216	0,462	0,498	0,219	0,453	0,530	0,224	0,494	0,533

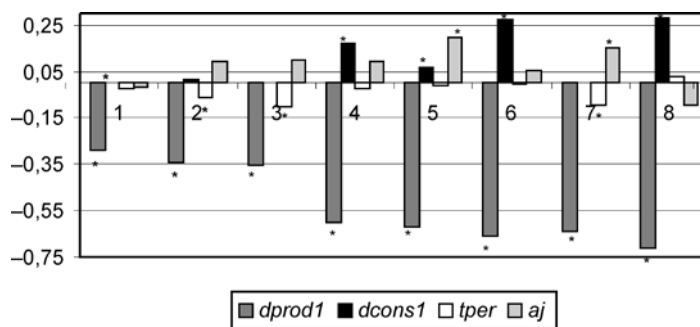
*Megjegyzés:* Az *A*, *C*, *UMCIT* és *S* betűk az jelzik, hogy melyik indexet alkalmaztuk az MIIT mérésére.

\* 10 százalékos szinten, \*\* 5 százalékos szinten, \*\*\*1 százalékos szinten szignifikáns.

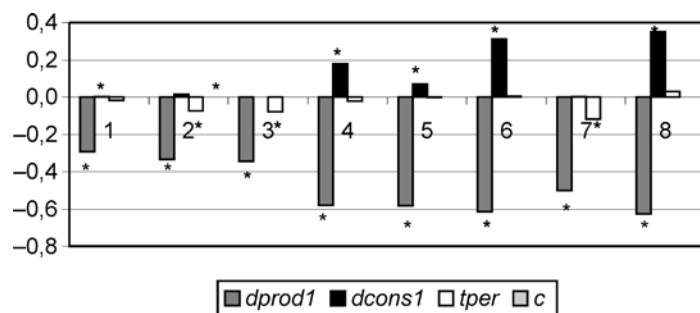
A fenti eredményt megerősíti a 3. ábra, amely az egyes változók koefficienseit mutatja az összes intervallumra egy és nyolc év között a marginális ágazaton belüli kereskedelem különböző indexei mellett, ha a modellben változtatjuk a vizsgált periódus hosszát. Egyrészt láthatjuk, hogy általában a termelékenység és a hazai kereslet változásának koefficiensei növekvő tendenciát mutatnak a periódus hosszának kiterjesztésével. Másrészt a  $\Delta PROD$  változó együtthatója szignifikáns marad mindegyik periódusban és indexre, míg a  $\Delta CONS$  változó a második, a harmadik, illetve a hetedik évre nem szignifikáns.

3. ábra

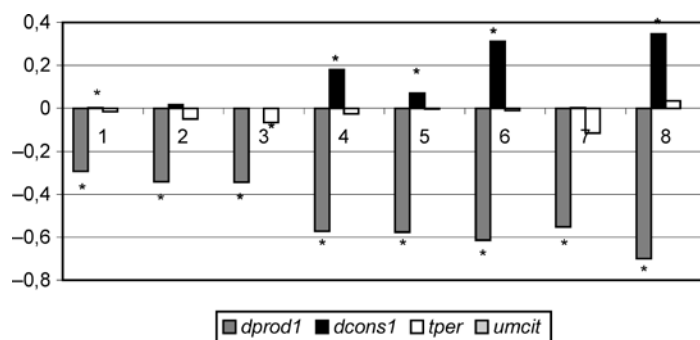
A magyarázó változók koefficiensei változó periódushossz mellett



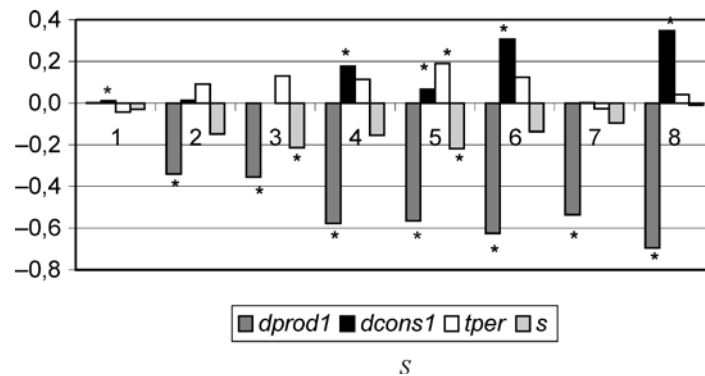
$A_j$



$C$



UMCIT



\* A változók szignifikanciáját mutatja legalább 10 százalékos szinten.

A *TPER* külkereskedelmi változó együttthatójának értéke nemcsak ingadozik, hanem előjelet is vált, ha a periódus hosszát nyolc évre növeljük. A változó szignifikáns lesz, amikor a periódus hosszát kettő vagy három évre növeljük, kivéve, amikor az *S* index szerepel a modellben. A marginális ágazaton belüli kereskedelem indexei közül az  $A_j$  indexnek van a várakozásoknak megfelelő előjele, amikor a periódus hosszát kettőtől hét évig növeljük. A *C* és *UMCIT* indexek esetén az együtttható értéke nagyon közel van nullához, míg az *S* indexnek a várakozásokkal szemben negatív előjele van. A marginális ágazaton belüli kereskedelem indexei többségükben szignifikánsak, amikor a periódus hosszát növeljük.

#### A késleltetés hossza

A korábban kifejtett okok miatt a késleltetés problémája szintén külön vizsgálatot igényel. Ezért az eredeti modellt újrabeecsültük három különböző idejű késleltetéssel a magyarázó változókon, kettő-, három- és négyéves késleltetéssel. A 6. táblázat mutatja regressziós eredményeinket mindegyik marginális ágazaton belüli kereskedelem indexére. A  $\Delta PROD$  és a  $\Delta CONS$  változóknak várakozásainknak megfelelő előjelük van és szignifikánsak mindegyik késleltetésre, kivéve a  $\Delta CONS$  változót a négyéves késleltetésre. A *TPER* változó előjelet vált az  $A_j$ , a *C* és az *UMCIT* változókat tartalmazó modellek esetében, míg az *S* változót tartalmazó specifikáció esetében az előjel végig pozitív. Továbbá, a *TPER* változó nem szignifikáns, kivéve a négyéves késleltetést és *C* változót tartalmazó modell esetében. A marginális ágazaton belüli kereskedelem indexei egyik esetben sem szignifikánsak, míg az  $A_j$  index előjele pozitív, addig a többi indexé negatív. Összegezve, a regressziós eredmények noha érzékenyek a *TPER* változó esetében, valamint a marginális ágazaton belüli kereskedelem indexeinek megválasztására, de ezek a változók általában nem szignifikánsak.

**A foglalkoztatottságban bekövetkezett változások és ágazaton belüli kereskedelem változó késleltetésű hossz mellett, állandó hatású panelbecslések 1992–2002 között**

	<i>A<sub>j</sub></i>			<i>C</i>			<i>UMCIT</i>			<i>S</i>		
	2 év	3 év	4 év	2 év	3 év	4 év	2 év	3 év	4 év	2 év	3 év	4 év
<i>ΔPROD</i>	-0,309***	-0,266***	-0,202***	-0,295***	-0,270***	-0,206***	-0,306***	-0,268***	-0,205***	-0,305***	-0,271***	-0,203***
<i>ΔCONS</i>	0,004**	0,004**	0,004	0,004**	0,004**	0,002	0,004**	0,004**	0,003	0,004**	0,004**	0,002
<i>TPER</i>	0,015	-0,010	0,044	0,019	-0,003	0,062*	0,016	-0,003	0,053	0,044	0,005	0,082
<i>MIIT</i>	0,015	0,059	0,059	-1,058e-06	-3,069e-07	-1,270e-06	-1,542e-07	-6,002e-07	8,667e-08	-0,032	-0,012	-0,035
<i>Konstans</i>	-0,022	-0,028	-0,062**	-0,013	-0,012	-0,042**	-0,016	-0,005	-0,049*	-0,034	-0,020	-0,065*
<i>N</i>	144	126	108	144	126	108	144	126	108	144	126	108
<i>R</i> <sup>2</sup>	0,258	0,248	0,177	0,264	0,246	0,195	0,258	0,251	0,170	0,263	0,244	0,172

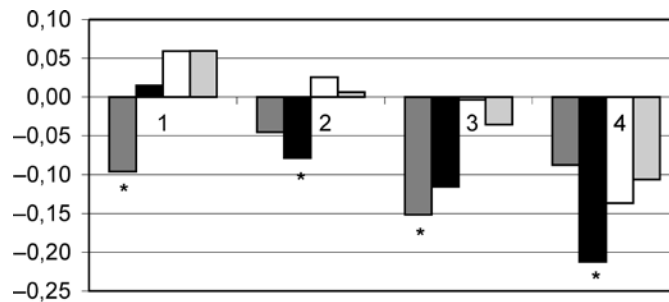
Megjegyzés: Az A, C, UMCIT és S betűk az jelzik, hogy melyik indexet alkalmaztuk az MIIT mérésére.

\* 10 százalékos szinten, \*\* 5 százalékos szinten, \*\*\*1 százalékos szinten szignifikáns.

A 4. ábra a modell változó dinamikájának hatását mutatja a marginális ágazaton belüli kereskedelem indexeire. Az egyes ábrákon a különböző indexek koefficienseinek nagyságát mutatjuk négy különböző idejű késleltetés és négy eltérő hosszúságú periódus mellett. A képek azt sugallják, hogy a marginális ágazaton belüli kereskedelem indexei együttthatóinak nagysága érzékeny a különböző késleltetési időtartam és periódus hosszúságra, kivéve a *C* indexeket.

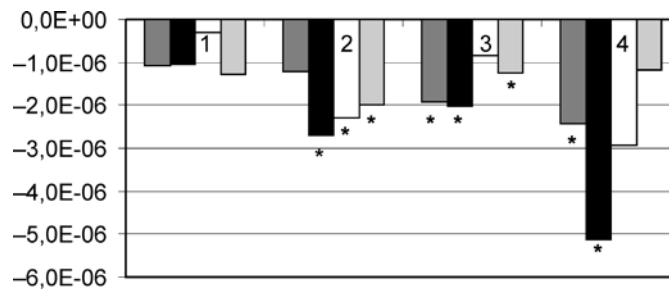
4. ábra

**A marginális ágazaton belüli kereskedelem koefficiensei változó periódus és változó késleltetésű hossz mellett**



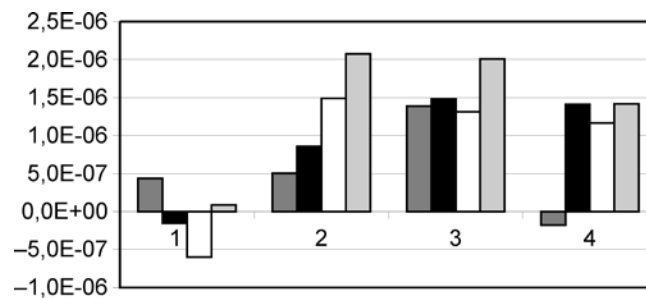
lag 1 lag 2 lag 3 lag 4

$A_j$



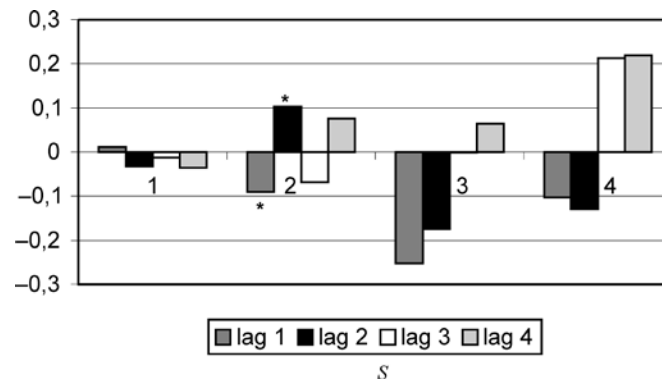
lag 1 lag 2 lag 3 lag 4

$C$



lag 1 lag 2 lag 3 lag 4

$UMCIT$



\* A változók szignifikanciáját mutatja legalább 10 százalékos szinten.

### Összegzés

A tanulmányban a sima alkalmazkodás hipotézisének az ágazaton belüli kereskedelemhez kapcsolódó dinamikus aspektusaival foglalkoztunk. Az elemzés során konkrétan azt vizsgáltuk, hogy a külkereskedelem liberalizálása Magyarországon miként befolyásolta a foglalkoztatás változását az élelmiszeriparban, továbbá az milyen kapcsolatban van a külkereskedelemmel, illetve a külkereskedelem szerkezetével az 1992 és 2002 közötti periódusban. Eredményeink szerint a foglalkoztatás változására pozitívan hatott a belföldi kereslet, míg negatívan befolyásolta a munkatermelékenység javulása. Ugyanakkor nem találtunk szignifikáns kapcsolatot sem a jó szektorális kereskedelmi teljesítmény, sem a marginális ágazaton belüli kereskedelem, illetve a foglalkoztatás változása között. Az elemzés során nagy figyelmet fordítottunk a marginális ágazaton belüli kereskedelem megfelelő intervallumának meghatározására és a hozzákapcsolódó munkaerő-piaci alkalmazkodás vizsgálatára. Eredményeink elutasították, hogy a külkereskedelmi változók rövid távon (évről évre) befolyásolják a munkaerő-piaci alkalmazkodást. Ugyanakkor ezeket a hatásokat középtávon már nem zárhatjuk ki egyértelműen. Megvizsgáltuk továbbá, hogy milyen kapcsolat van a külkereskedelmi és a munkaerő-piaci változások között, ha különböző idejű késleltetést feltételezünk. Eredményeink azt sugallják, hogy ilyen kapcsolat inkább középtávon létezhet. Összegezve, eredményeink arra utalnak, hogy a külkereskedelem liberalizálása nem befolyásolta szignifikánsan a foglalkoztatás alakulását a magyar élelmiszeriparban. Másként fogalmazva számításaink nem találtak bizonyítékot a sima alkalmazkodás hipotézise mellett. Végezetül fontos hangsúlyozni, hogy számításaink érzékenyek bizonyultak mind a marginális ágazaton belüli kereskedelem indexeinek a megválasztására, mind a periódus és a késleltetés hosszára. Ez arra utal, hogy további kutatások szükségesek a marginális ágazaton belüli kereskedelem megfelelő indexeinek kidolgozására, illetve a külkereskedelmi és a munkaerő-piaci folyamatok közötti kapcsolatok időbeliségének vizsgálatára.

## Hivatkozások

- Azhar, A. K. M. – Elliott, R. J. R. – Milner, C. R. [1998]: Static and Dynamic Measurement of Intra-Industry Trade and Adjustment: A Geometric Reappraisal. *Weltwirtschaftliches Archiv*, Vol. 134., No. 3., 404–422. o.
- Azhar, A. K. M. – Elliott, R. J. R. [2003]: On the Measurement of Trade-Induced Adjustment. *Weltwirtschaftliches Archiv*, Vol. 139., No. 3., 419–439. o.
- Balassa, B. [1966]: Tariff Reductions and Trade in Manufactures among the Industrial Countries. *American Economic Review*, Vol. 56., No. 3., 466–473. o.
- Baldwin, R. E. – Mutti, J. H. – Richardson, J. D. [1980]: Welfare Effects on the United States of a Significant Multilateral Tariff Reduction. *Journal of International Economics*, Vol. 10., No. 3., 405–423.
- Brülhart, M. [1994]: Marginal Intra-Industry Trade: Measurement and Relevance for Pattern of Industrial Adjustment. *Weltwirtschaftliches Archiv*, Vol. 130., No. 3., 600–613. o.
- Brülhart, M. [1999]: Marginal Intra-Industry Trade and Trade-Induced Adjustment: A Survey. Megjelent: Brülhart, M. – Hine, R. C. (szerk.): Intra-Industry Trade and Adjustment. The European Experience. Macmillan Press, London.
- Brülhart, M. [2000]: Dynamics of Intra-Industry Trade and Labour Market Adjustment. *Review of International Economics*, Vol. 8., No. 3., 420–435. o.
- Brülhart, M. – Elliott, R. J. R. [1998]: Adjustment to the European single market: inferences from intra-industry trade patterns. *Journal of Economic Studies*, Vol. 25., No. 3., 225–247. o.
- Brülhart, M. – Elliott, R. J. R. [2002]: Labour-Market Effects of Intra-Industry Trade: Evidence for the United Kingdom. *Weltwirtschaftliches Archiv*, Vol. 138., No. 2., 207–228. o.
- Brülhart, M. – Hine, R. C. (szerk.) [1999]: Intra-Industry Trade and Adjustment. The European Experience. Macmillan Press, London.
- Fertő Imre – Lionel J. Hubbard [2001]: A mezőgazdasági termékek ágazaton belüli kereskedelme Magyarország és az Európai Unió között. *Közgazdasági Szemle*, Vol. 48., 9. szám, 766–778. o.
- Fertő Imre [2004a]: Kereskedelem okozta alkalmazkodás a magyar gazdaságban. Megjelent: Gazdasági szerkezet és versenyképesség az EU-csatlakozás után. A VIII. Ipar- és Vállalatgazdasági Konferencia előadásai. 34–40. o. Pécs. 2004.
- Fertő Imre [2004b]: Az ágazaton belüli kereskedelem mérése. *Külgazdaság*, Vol. 48., 12. szám, 45–59. o.
- Fidrmuc, J. [2000]: Restructuring European Union Trade with Central and Eastern European Countries. *Atlantic Economic Journal*, Vol. 28., No. 1., 83–92. o.
- Fidrmuc, J. – Grozea-Helmenstein, D. – Wörgötter, A. [1999]: East-West Intra-Industry Trade Dynamics. *Weltwirtschaftliches Archiv*, Vol. 135., No. 2., 332–346. o.
- Greenaway, D. – Hine, R. C. – Milner, C. R. – Elliott, R. J. R. [1994]: Adjustment and the Measurement of Marginal Intra-Industry Trade. *Weltwirtschaftliches Archiv*, Vol. 130., No. 2., 418–427. o.
- Grubel, H. G. – Lloyd, P. J. [1975]: Intra Industry Trade. Macmillan Press, London.
- Hamilton, C. – Kniest, P. [1991]: Trade Liberalisation, Structural Adjustment and Intra-Industry Trade: A Note. *Weltwirtschaftliches Archiv*, Vol. 127., No. 2., 365–367. o.
- Kandogan, Y. [2003]: Reconsidering the adjustment costs of the Europe agreements. *Applied Economic Letters*, Vol. 10., No. 1., 63–69. o.
- Lovely, M. – Nelson, D. R. [2000]: Marginal Intra-Industry Trade and Labor Adjustment. *Review of International Economics*, Vol. 8., No. 3., 436–447. o.
- Lovely, M. – Nelson, D. R. [2002]: Intra-Industry Trade as an Indicator of Labor Market Adjustment. *Weltwirtschaftliches Archiv*, Vol. 138., No. 2., 179–206. o.
- Menon, J. – Dixon, P. B. [1997]: Intra-Industry versus Inter-Industry Trade: Relevance for Adjustment Costs. *Weltwirtschaftliches Archiv*, Vol. 133., No. 1., 164–169. o.
- Neary, J. P. [1985]: Theory and policy adjustment in an open economy. Megjelent: Greenaway, D. (szerk.): Current Issues in International Trade. Macmillan Press, London.
- Oliveras, J. – Terra, I. [1997]: Marginal Intra-Industry Trade Index: The Period and Aggregation Choice. *Weltwirtschaftliches Archiv*, Vol. 133., No. 1., 170–178. o.
- Thom, R. – McDowell, M. [1999]: Measuring Marginal Intra-Industry Trade. *Weltwirtschaftliches Archiv*, Vol. 135., No. 1., 48–61. o.



# TUDOMÁNYOS TÁJÉKOZTATÓ

## Az európai foglalkoztatási stratégia – A foglalkoztatáspolitikai koordinációs folyamat reformja

A KOPINT-DATORG Konjunktúra Kutatási Alapítvány konferenciája,  
2005. szeptember 8.

A KOPINT-DATORG Konjunktúra Kutatási Alapítvány a Foglalkoztatáspolitikai és Munkaügyi Minisztérium szakmai támogatásával tartotta meg konferenciasorozatának második rendezvényét „Az európai foglalkoztatási stratégia – a foglalkoztatáspolitikai koordinációs folyamat reformja” címmel.<sup>1</sup> A konferencia egyben olyan vitafórumot hozott létre, amelynek keretében a magyar kormányzati szervek, a munkáltatók és munkavállalók érdekképviselőinek képviselői, politikai tanácsadók és tudományos szakértők mondhatták el véleményüket az Európai Foglalkoztatási Stratégia (EFS) fontosságáról és magyarországi alkalmazhatóságáról, valamint az éppen elkészült Nemzeti Akcióprogram (NAP) várható hatásáról; így a szakmai vita egyben a Nemzeti Akcióterv társadalmi vitasorozatának is része volt.

A konferencia megnyitó előadását *Garzó Lilla*, az FMM stratégiai és tervezési helyettes államtitkára tartotta. Mondandója alapvetően három kérdéskörre koncentrált: az európai stratégiák változására és ennek okaira, ezek hatékonyságára Magyarországon, illetve hogy mire kell ügyelnünk ezzel kapcsolatban, és hogy hol is tartunk jelenleg a stratégiák által kijelölt úton. Az EU igen kanyargós utat tett meg a stratégiák kialakításáig. Ennek az útnak négy legjelentősebb állomása: 1. *az ún. európai folyamatok*, amelyek részterületekre fogalmaznak meg stratégiákat [ide tartozik a luxemburgi (foglalkoztatás), a cardiffi (strukturális reformok) és a kölni (európai makrogazdasági párbeszéd elősegítése) folyamat], 2. *a lisszaboni egységes stratégia*, amellyel párhuzamosan megindult 3. *egy nyitott koordinációs mechanizmus*, megjelent az egész életen át tartó tanulás (LLL), a társadalmi kirekesztés elleni fellépés, a fenntartható nyugdíjrendszer, és végül 4. *az egységes stratégia az integrált iránymutatásokkal*. Utóbbi nem azt jelenti, hogy bizonyos nyitott koordinációs mechanizmusok nem maradtak fenn (lásd: az LLL, a társadalmi kirekesztődés területén), de mindannak, ami eddig a gazdaságpolitikában és a foglalkoztatáspolitikában szerepelt, most egy egységes struktúrába kell rendeződnie.

A kapcsolódó stratégiák közül külön említést érdemel a cardiffi jelentés, valamint a konvergenciaprogram, a kettő azonban nem azonos műfaj. Az előbbi ugyanis nem stratégiáról, hanem a megtett útról számol be, éppen ezért a konvergenciaprogram számon-

<sup>1</sup> A konferenciasorozatra az Európai Unió Foglalkoztatáspolitikai és Társadalmi Ügyekért Felelős Főigazgatósága által támogatott (VS/2004/0707) projekt keretében kerül sor, amelynek fő célkitűzése az Európai Foglalkoztatási Stratégia fontosságának és lényegének megismertetése Magyarországon, annak feltárása és bemutatása, hogy az európai munkaerőpiac kihívásaira milyen válasz adható az EFS segítségével az új tagállamokban, különösképpen Magyarországon.

kérése is jóval szigorúbb. Ide kapcsolódik a foglalkoztatási irányvonalak egy előző stációja is a csatlakozást megelőző időszakból: a közös értékelés és követő jelentés. A következő lépés a tavaly elkészült foglalkoztatási akcióterv volt, amely önállóan először és utoljára készült el ebben a formában. A kritikák és az újonnan elkészült iránymutatások pedig megteremtették az alapot a *nemzeti akciótervhez a növekedésért és foglalkoztatásért*. A 28 átfogó gazdaságpolitikai irányvonalból 11 foglalkoztatáshoz és humántőke-fejlesztéshez kapcsolódik, kereszthivatkozások szövik át őket, és számonkérésük is különbözik. A foglalkoztatási irányvonalaknak *két generációja* ismert. Az *első* 1997-ben indult és öt évig élt, ebben Magyarország még nem vett részt. A *második* generáció érdekessége, hogy sokkal kevesebb iránymutatást/célkitűzést tartalmaz, ezzel szemben indikátorainak száma eléri a 60-70-et. Az FMM is ez alapján készítette el tavalyi akciótervét.

A lisszaboni stratégia megvalósulását – mint ismert – az elmúlt évben a Wim Kok-munkacsoport értékelte. Megállapította, hogy a célok nem teljesültek, az EU lemaradása csak tovább nőtt Japánnal és az USA-val szemben. Az okok között említik egyrészt, hogy túl sok a cél, másrészt azt, hogy a prioritások egymásnak ellentmondanak. A koordinációs mechanizmus is gyengének bizonyult, valamint a bővítés újabb kockázatokat jelentett. Az a javaslatuk, hogy a célokat és a tevékenységeket a gazdasági növekedésre és a foglalkoztatásra kell koncentrálni. A Wim Kok-jelentések az EU bonyolult döntéshozatali struktúrájának megkerülésével kerültek a nyilvánosság elé, ami a könyörtelen kritikát magyarázza. A Wim Kok-jelentés értelmében egyetlen dokumentumnak kell átfognia és összehangolnia a gazdaságpolitikára (mikro- és makrogazdasági politikákra) és foglalkoztatáspolitikára vonatkozó célokat és intézkedéseket. Az előadó ebből a foglalkoztatási irányvonalak három prioritását emelte ki.

- a) *Az első prioritás* a munkaerő-piaci részvétel növelését és a szociális védelmi rendszer modernizálását érinti, nagyrészt megismételve a lisszaboni célokat:
  - a teljes foglalkoztatottság elérését célzó foglalkoztatáspolitikát, a minőség és termelékenység javítását, a munkavégzés során, a szociális és területi kohézió erősítését,
  - az életciklushoz igazodó munkavégzés ösztönzését,
  - a befogadó munkaerőpiac biztosítását az álláskeresőknél és a hátrányos helyzetű embereknek,
  - a munkaerő-piaci szükségletek kielégítésének javítását.

Mindehhez fejleszteni kell a gyermekgondozási, a nyugdíj- és egészségügyi rendszereket, az aktív és preventív eszközöket, felül kell vizsgálni az adó- és járulékrendszert, javítani kell a foglalkoztatási és munkaerő-piaci szolgálat minőségén, és szem előtt kell tartani a képzés és oktatás továbbfejlesztését.

- b) *Második prioritás* az alkalmazkodóképesség. Ennek rövid bemutatására az előadó a következőket sorolta fel: a munkabiztonságot, a munkahelyi esélyegyenlőséget, a munkaidő-rendszereket, a munkaminőséget, a bérek és egyéb munkaköltségek foglalkoztatásbarát alakulásának biztosítását.
- c) *A harmadik prioritási körbe* a humán tőke fejlesztésére irányuló beruházások tartoznak, valamint az oktatási, képzési rendszer hozzáigazítása az új kompetenciakövetelményekhez.

Az előadás alapján megállapítható, hogy ezekben a prioritásokban csaknem minden benne van, amit a foglalkoztatási irányelvek második generációja is tartalmazott, csak kicsit még közvetlenebb ezen politikák foglalkoztatáshoz és munkaerő-piaci problémákhoz kötése. Az uniós stratégiák magyarországi hatékonyságával kapcsolatban *Garzó*

Lilla arra a kérdésre, hogy vajon segítenek-e ezek a stratégiák itthon, egy igennel és egy kérdőjellel válaszolt. Az igen mellett szóló érv, hogy fontos olyan stratégiák beépítése, amelyekre az EU saját támogatáspolitikáját építi, ezzel is kényszerítve bennünket azon folyamatok és dokumentumok figyelembevételére, amelyek alapján az EU kidolgozza irányvonalait. Ez az első eset, amikor Magyarországot az EU rákényszerítette arra, hogy a probléma súlyának megfelelően kezelje a foglalkoztatást. 2001–2002 előtt ugyanis soha nem fordult elő, hogy a foglalkoztatás összkormányzati együttműködés tárgya, vagy bővítésre kijelölt terület lett volna – és ezt az előadó pozitív eredménynek értékelte. Mire kell azonban vigyáznunk? *Garzó Lilla* felhívta a figyelmet arra, hogy veszélyeket rejthet magában a csatlakozók sajátosságainak elsikkadása, hiszen eltérő történelmi utat bejárt államokról van szó. Ebből adódik, hogy növekedési modellünk is elkülönül az EU-15 országaitól. Míg nálunk a növekedés motorja a termelékenység, addig más országokban sokkal alacsonyabb termelékenységnövekedés mellé intenzívebb foglalkoztatásbővülés kapcsolódik. Emellett problémát jelent, hogy Magyarországon magas a kisvállalkozások aránya, amelyeknek foglalkoztató képessége gyenge, és K+F beruházásuk is alacsony. A kettő összefügg, hiszen a kutatás-fejlesztésnek a vállalati innovációra kellene épülnie, ami azonban ilyen szétaprózódott vállalati szerkezetben szinte lehetetlen. Ennek megoldására az FMM kisvállalkozói képzési programot hozott létre, amely azonban ugyanezen okok miatt nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Az uniós stratégiák *első dilemmája* tehát az eltérő növekedési modellekből és ennek további következményeiből adódnak.

*Második dilemmánk* a bérek alakulása. Egyrészt elmaradott a bérek növekedése (a foglalkoztatás növekedése elmarad a GDP növekedési ütemétől, míg a reálbérek most érték azt utol, a jövőben pedig annak követését, illetve megelőzését prognosztizálja az előadó), másrészt ez a növekedés a választási ciklusok szerint további ingadozást mutat. Kérdés, hogy milyenek a magyar esélyek ilyen ciklikusság és elmaradott növekedés mellett?

A *harmadik dilemma* a foglalkoztatási problémák koncentrálódását érinti. A régi EU-tagállamokban az alacsony foglalkoztatási színvonal az esetek többségében a nők alacsony foglalkoztatására vezethető vissza. Magyarországon sokkal inkább az idősek és romák, illetve az alapfokú és annál alacsonyabb végzettségűek alacsony foglalkoztatása jellemző. Ez sajátosan a csatlakozó országok – így különösen Magyarország – problémája. Mindemellett nagyfokú inaktivitás jellemző az országra, sokan szorultak ki ideiglenesen vagy véglegesen a munkaerőpiacról. Jóllehet a probléma egyszeri történelmi okra vezethető vissza, mégis rossz mintákat örökít át mind a család, mind a régió szintjén. Emellett alacsony színvonalú, ám annál kiterjedtebb az ellátórendszer. Példaként említette az előadó az ellátásban részesülő aktív korúak megoszlását, amely európai uniós szinten is kimagasló 19 százalék gyermekgondozási segélyben részesülőt, 10 százalék rendszeres szociális segélyezettet és 46 százalék korhatár alatti rokkantsági, illetve nyugdíjszerű ellátást élvezőt mutat (az adatok 2004-re vonatkoznak). Az FMM célként a szociális rendszerbe kerülés ütemének csökkentését tűzte ki.

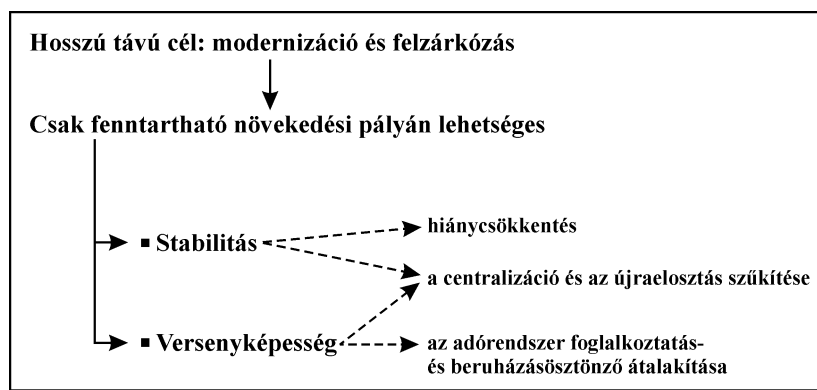
Kérdés, hogy követhetők-e ugyanazok a célok és alkalmazhatók-e ugyanazok az eszközök, mint az unióban? A válasz részben igen, részben nem. *Garzó Lilla* a dilemmák kapcsán igen provokatív kérdést intézett a hallgatósághoz: mi a funkciója/szerepe a foglalkoztatáspolitikának? A következő kérdések (a teljesség igénye nélkül) valóban rámutatnak a foglalkoztatáspolitikai tisztázatlan mivoltára: Teremt-e munkahelyet? Megold-e válságokat, képes-e ellensúlyozni egy „jobless” típusú növekedést? Mi a feladata azokkal kapcsolatban, akik a munkaerőpiacon nem keresett tudással hagyják el az iskolát? Milyen legyen a viszony a munkáltatókkal? Milyen legyen a viszony az önkormányzatokkal?

Az előadás végén az FMM és az integrált iránymutatások viszonyáról esett szó. Kedvezőek az iránymutatások abból a szempontból, hogy megállítják a stratégiák „inflációját”, a foglalkoztatás bővítését közvetlenül összekötik a gazdaságpolitikákkal, lehetőséget adnak a célkitűzések összehangolására, illetve a prioritások súlyozására. Hátrányuk azonban, hogy a csatlakozó országokban már megindított koordinációra-önértékelésre épített folyamatot megakasztják, illetve egyfajta nyomást jelentenek a foglalkoztatáspolitikai ártértelezésére.

A konferencia második előadója *Herczeg Attila*, a Pénzügyminisztérium Gazdaságpolitikai Főosztályának helyettes vezetője volt, aki előadásában a gazdaságpolitikai keretokról, a *nemzeti akcióterv makrogazdasági fejezetéről* beszélt. A nemzeti akciótervvel kapcsolatban két fontos meghatározottságra hívta fel a figyelmet. Egyrészt az EU szigorúan számon kéri a *konvergenciaprogramot*, a kormányzati gazdaságpolitikát, másrészt Magyarország *felzárkózása*, illetve stabilitása a jelen periódusban alapvető fontosságú. A jelenlegi két-három éves periódusban megkerülhetetlennek tűnik a fiskális eszközök alkalmazása. Erre nem az EU elvárásai miatt, hanem stabilitásunk elérése érdekében van szükség. A kérdés csak az, hogy mindezt milyen ütemben képzeljük el. A cél az lenne, hogy a jövőben lehetőség nyíljon – különösen rövid távon – a felzárkózás és a stabilitás közötti ellentmondások feloldására. A magyar gazdaságpolitikának kormányoktól függetlenül célul kell kitűznie a modernizációt, a felzárkózást. Egészséges módon ez csak akkor lehetséges, ha hosszabb távon is a nemzetközi átlag fölötti növekedési pályán sikerül tartani a magyar gazdaságot. Melyek a növekedési pálya ismérvei? Az előadó két tényezőt ragadott ki: a stabil háttér és a gazdasági versenyképességet. Hogyan képzelhető el mindez fiskális eszközök segítségével. A jelenlegi fiskális politika célja: a stabilitáshoz szükséges hiánycsökkentés, ami történhet direkt módon, az állam szerepének zsugorításával, és egyéb takarékosági eszközökkel. A versenyképességet az adópolitikával lehet foglalkoztatás- és beruházásösztönző irányba befolyásolni. (Lásd az 1. ábrát.)

1. ábra

#### Célok és fiskális eszközök



A magyar növekedési képesség az 1990-es évek közepétől tartósan mintegy 2 százalékponttal magasabb, mint az eurózóna növekedése, amit tartani, illetve – ha erre lehetőség nyílik – növelni szeretne a kormány. Az elmúlt években növekedésünk megítélése – a hasonló helyzetű környező országokkal (Csehország, Lengyelország, Szlovákia) összehasonlítva – állandó vita tárgya. Fontos azonban, hogy a hosszabb távú trendre kell figyelni, ugyanis a felsorolt országok a ciklus más fázisában vannak. A gazdasági növe-

kedés üteme hullámzó, a legutóbbi időszakban fellendülés tapasztalható, tehát nem beszélhetünk lefelé mozgó trendről. A növekedés üteme mellett a gazdaságfejlődés szerkezeti elemeinek alakulására is felhívta a figyelmet az előadó. Magyarország kis, nyitott ország, ahol a növekedés motorja a külgazdaság és a beruházás. A 2000-es évek elején a belső fogyasztás vált a fő hajtóerővé, de ez egy kis, nyitott gazdaság esetében csak rövid ideig tartható fenn. Ilyen gazdaságpolitika mellett ugyanis a kis potenciálú belső piacon az egyensúly romlani fog, hiszen a belső fogyasztásnak jelentős importtartalma van, amit a gazdaság nem tud ellentételezni. Ez történt 2001–2002-ben, ennek köszönhetően térünk le korábbi növekedési pályánkról. A stabilitás feltételeinek megteremtése nélkül nem lehet a gazdaságot a nemzetközi szintnél magasabb növekedési pályán tartani. S természetesen további veszély az is, ha az EU-ban is csökken a növekedés; akkor Magyarország sem lesz képes a korábbi dinamikus növekedési ütemet fenntartani. Stabilitásunk tehát gyenge lábakon áll, a fizetési mérleg hiányát nem sikerült csökkenteni, az adósságállomány is növekszik. Mégis, a felzárkózás közben stabilitásunk javult, és el kell választani két tény: az önmagunkhoz képest beállt javulást és az EU-val szemben gazdaságpolitikai dokumentumokban vállaltak véghezvitelét. A fizetési mérleggel kapcsolatban az előadó kitért az egyik legnagyobb megosztottságát okozó problémakörre, arra, hogy felzárkózás idején tekinthető-e kritériumnak a fizetésimérleg-hiány konszolidálása. Sokan úgy vélekednek, hogy bizonyos időszakokban ez a követelmény háttérbe szorítható. Ha azonban az egyensúlyhiány időben nagyon elhúzódik, az már figyelmeztető jel. A magas fizetésimérleg-hiány mögött azonban meghúzódik két pozitívan alakuló mutató. A külső finanszírozás mértéke csökkenő és a szerkezete javuló, tehát a külföldi működőtőke-beáramlás nem adóssággeneráló része növekvő, ami némi optimizmusra ad okot. Ilyen gazdasági adottságok mellett kell tehát azt a gazdaságpolitikát kiépíteni, ami a következő években előbbre tudja vinni a felzárkózást.

Az előadás áttekintette az uniós makrogazdasági iránymutatásokat (lásd első keretes írásunkat), kiemelve mindenképp a *foglalkoztatás és a növekedés együttes előtérbe kerülését*. Az egyik legfontosabb elem – ami a jövőben Magyarország számára is fontos feladatot jelent – a foglalkoztatáspolitikai és a gazdaságpolitikai integrálása. A fő gazdaságpolitikai célkitűzések mellett a versenyképesség és a foglalkoztatás kérdéseit az érdekellentétek feloldásával kell rendezni. Mindez azonban problematikus olyan gazdaságpolitikai irány mellett, amely a versenyképesség növelését tűzi ki célul, és minél magasabb értékű munkát kíván az országba behozni. Ha termelékenységünket a technika eszközeivel (lásd: automatizálás, informatika stb.) akarjuk növelni, akkor kérdéses az alacsony képzettségű munkaerőtömegek sorsa. Az eddig részletezett ismeretekkel a háttérben mi lehet a magyar gazdaságpolitikában az a „policy mix”, amivel előrelépést lehet elérni. Mindenképpen szigorú fiskális politikára van szükség, annak azonban célszerűnek kell lennie. A munkabérekkel kapcsolatos ajánlás nem lehet más, mint a termelékenységgel való párhuzamos mozgás. Az utóbbi időben Magyarországon ez nem igazán teljesült, eleinte a bérek rendkívül alacsonyak voltak, majd hirtelen növekedés következett be, amit jelenleg visszarendeződésnek kell követnie. A helyes és óvatos bérpolitika lényege az ingadozások elkerülése. Ugyanakkor kétségtelen, hogy a felzárkózást itt is érvényesíteni kell. A *fiskális politikában* megindult változtatásokról szólva az előadó kitért arra, hogy ez elsősorban az adórendszerben hoz módosulásokat. Elsődleges cél a munkaerővel kapcsolatos terhek csökkentése, de a jelenlegi meghatározottságok mellett nagy ára van a hirtelen adócsökkentésnek, hiszen akkor még nagyobb csökkentésre van szükség a kiadási oldalon is. A fokozatos csökkentés előnyei ellenére a kormány most mégis a hirtelen nagy csökkentést választotta. A makrogazdasági pálya alakulásának új lehetőséget adnak az uniós támogatások, ahol a társfinanszírozásra a nemzeti forrásokat csak akkor szabad lekötöni, ha megfelelő projektekre tudja használni az ország. Ez az

egyik legnagyobb kihívás a II. Nemzeti Fejlesztési Terv (NFT) kialakítása során. Az előadó végül még egyszer felhívta a hallgatóság figyelmét arra, hogy a csehek és a szlovákok gazdasági növekedése ugyan a közelmúltban megelőzte a magyar növekedés mértékét, a maastrichti kritériumokat viszont saját konvergenciaprogramjuk szerint ugyanabban az időpontban kívánják teljesíteni, mint mi. A jelenlegi helyzetet értékelve megállapíthatjuk, hogy bizonyos strukturális változásokat végre kell hajtani.

#### **A 2005–2008-as időszakra vonatkozó makrogazdasági iránymutatások**

- A makrogazdasági stabilitás biztosítása a fenntartható növekedés érdekében.
- A gazdasági és fiskális fenntarthatóság megóvása mint a foglalkoztatás bővítésének alapja.
- A források növekedés-, foglalkoztatásorientált és hatékony allokációjának elősegítése.
- A makrogazdasági stabilitást és növekedést erősítő bérfolyamatok biztosítása.
- A makrogazdasági, strukturális és foglalkoztatási politikák közötti összhang erősítése.
- Egy dinamikus és jól működő EMU elősegítése.

*Jobbágy Valér*, a GKM Tervezési Főosztályvezetője a nemzeti akcióprogram második (NAP II.), mikrogazdasági fejezetével foglalkozott, elsősorban azokra a beavatkozási területekre helyezve a hangsúlyt, amelyek a 2005–2008-as időszak Nemzeti Akcióprogramjának Mikrogazdasági versenyképesség fejezetében található. A mikrogazdasági fejezethez kapcsolódó integrált iránymutatások két fő iránya: a tudás és az innováció ösztönzése és a növekedés szolgálatába állítása, másrészt befektetőbarát és a foglalkoztatás számára is vonzó üzleti, beruházási, vállalkozási környezet kialakítása. Az e-tudásnak és innovációnak a növekedés szolgálatába állítása terén 5 iránymutatás fogalmazódott meg, ezek: a K+F költségek nagysága és szerkezete, az innovációs akciók, a vállalkozások innovációs aktivitásának az ösztönzése, az információs társadalom és gazdaság terjesztése, az ipari szektor komparatív előnyeinek erősítése, illetve az erőforrásokkal való fenntartható gazdálkodás.

Az üzleti környezet, illetve a gazdálkodási-beruházási környezet kialakítása és javítása szintén 5 területen fogalmazódott meg, melyek között megtalálható: az egységes belső piac, a verseny élénkítése, a vállalkozói környezethez kapcsolódó szabályozáspolitikai lépéseknek, illetve a szabályozásnak, a kis- és középvállalatok üzleti környezetének erőteljesebb javítása (közlekedési és virtuális elérhetőséget segítő infrastruktúrák kialakítása). Ez az a tartalmi keret, amelyen belül az érintett szervezetek a prioritásokat, a beavatkozási területeket a 2005–2008-as időszakra kijelölhetik. A prioritások kijelölésénél figyelembe kell venni az integrált iránymutatások, illetve az akcióprogram másik két fejezetének céljait, illetve az azokban megfogalmazott elvárásokat. Így a makrogazdasági fejezetben felvázolt költségvetési korlátokat, amelyek figyelembevételével kell kialakítani a prioritásokat. Olyan területet célszerű kiválasztani, amelyek költségvetési forrásigénye alacsony; így elsődleges figyelmet kapott a szabályozás (a különböző rendszerek hatékonyságának javítása) és a forrásigénnyel rendelkező javaslatok közül inkább a versenyképességet, illetve a versenyt kevésbé torzító beavatkozások. A foglalkoztatás bővítéséhez kapcsolódó fejezetben az elérhetőség és mobilitás központi szerepet kapott, ami Magyarország versenyképességének, sőt mikrogazdasági versenyképességének javítása szempontjából is elengedhetetlen. Kiemelkedő jelentőségű a kis- és középvállalatok ösztönzése, fejlesztése, üzleti környezetének javítása.

**Prioritások NAP II. – Szabályozáspolitikai**  
(közvetett eszközök)

**Az üzleti/vállalkozói/beruházási környezet javítása:**

- vállalkozásokat érintő jogszabályi környezet egyszerűsítése,
- adminisztratív terhek csökkentése,
- a kormányzati politikák stabilitása, ösztönző szerepe,
- vállalkozói kultúra terjesztése,
- kis- és középvállalatok számára támogató környezet kialakítása, általános működési feltételek javítása.

**A verseny élénkítése:**

- verseny előtt álló akadályok felszámolása,
- szabályozó intézkedések és szabályozó intézményrendszer hatékonyságának javítása,
- a hálózatos iparágak liberalizálásának folytatása és az iparági szabályozó hatóságok hatékonyságának és függetlenségének erősítése,
- az állami támogatások mértékének csökkentése és összetételének javítása a horizontális jellegű támogatások arányának növelésével.

Magyarországon a verseny élénkítését szolgáló jogszabályi környezet megfelelően kialakított, ugyanakkor hatása kevésbé érvényesül a gazdasági folyamatokban, amiből arra lehet következtetni, hogy a jogszabályi környezetet garantáló működési és intézményi mechanizmusok nem kellően hatékonyak, amelyek javítására irányuló beavatkozásokat fogalmaztak meg.

A közvetlen eszközök közötti két prioritás a következő: *egyrészt* a kutatás-fejlesztés, az innováció és az infokommunikációs eszközök ösztönzése, *másrészt* a fizikai tőke minőségének fejlesztése és annak széles értelemben vett infrastrukturális fejlesztése. Ugyanakkor a másik két fő fejezetre, a foglalkoztatáspolitikára és gazdaságpolitikára vonatkozóan további, a különböző területek rangsorolását és az első, második, harmadik fejezet összhangját biztosító prioritások születtek. Nevezetesen a harmadik fejezettel kapcsolatban: a foglalkoztatás bővítése, az inaktivitás csökkentése, az oktatásnak-képzésnek a gazdaság igényeire való nagyobb érzékenysége, reagáló képessége és a vállalatok és munkaerő alkalmazkodóképességének javítása. A beavatkozási területeket illetően a K+F és az innováció területét emelte ki az előadó. Mind a K+F, mind az innováció területén számtalan olyan, elsősorban az intézmények saját kutatásainak gazdasági realizálását szolgáló mechanizmus, illetőleg bizonyos együttműködési forma előtt álló szabályozási akadály van, amelyet a lehető leggyorsabban fel kell számolni. Fontos a humán tőke erősítése, ez biztosítja a foglalkoztatási fejezethez – annak is elsősorban az oktatás-képzés struktúrájára, illetve tematikus felépítésére vonatkozó részeihez – való kapcsolódást. A kutatási-fejlesztési eredmények hasznosulásának egyik módszereként javasolható a kutatóhelyek, illetőleg egyetemek gazdasággal való együttműködésének az ösztönzése, a perspektivikus magas hozzáadott értékkel bíró K+F területek megerősítése, lehetőleg nemzetközi együttműködésben, uniós kezdeményezéseken keresztül, akár a hetedik K+F keretprogram, akár a versenyképesség és innovációs program keretében. Kiemelt terület a vállalati innováció ösztönzése, egyrészt a készségek fejlesztésével, másrészt az innovációhoz szükséges inkubálási időszakon való átsegítéssel. Ami az információs társadalmat illeti, kiemelkedő jelentőségűek a szabályozási kérdések, elsősorban a közszolgáltatásokat és közigazgatást érintő intézkedések. Végül, de nem utol-

sősorban az infrastruktúrára vonatkozó intézkedéseket említette az előadó, ezek elsősorban az elérhetőség és mobilitás javítását szolgálják, másodsorban pedig a virtuális elérhetőség témakörében a szélessávú internet kiépítését olyan területeken, ahol ez a piacnak, illetve a vállalkozói szférának nem érné meg.

*A három összefoglaló előadást követő vitában Kovács István Vilmos, a Nemzeti Fejlesztési Hivatal Elnökhelyettese arról szövelt, hogy a NAP következtében sokkal nagyobb szerep helyeződik az állam megújítására. Tágabb értelemben egy kormányzási módszer és az állam által nyújtott szolgáltatások megújításáról van szó. A strukturális támogatások révén először lehet komoly forrásokat fordítani arra, hogy az állam hatékonyabbá váljon, és képes legyen a nagy ellátórendszereket befolyásolni. A gazdálkodók és a fejlesztéspolitika forrásaihoz jutók legtöbbet hangoztatott panasza a szabályozási rendszer nehézsége, az engedélyezési eljárások képtelenül hosszú időigénye, és általában az állam által a vállalkozásokra rakott terhek és a nyújtott szolgáltatások közötti aránytalanságok problémái. Wittich Tamás, aki az Európai Szakszervezeti Szövetség Foglalkoztatási Bizottságában 1995-től képviselte Magyarországot, megerősítette a vitát hasonló tapasztalatokkal, nevezetesen, hogy a foglalkoztatási akcióprogramok Európában kétségkívül ráirányították a kormányok figyelmét arra, hogy az egyik legaktuálisabb probléma a foglalkoztatás élénkítése. Ebből kiindulva az MSZOSZ 2000 óta összehasonlító elemzéseket végez; a 2000-es értékelés szerint Magyarországon a foglalkoztatás szintje 57 százalék, míg az EU-ban 61 százalék, a jelen pillanatban a magyar adat azonos a 2000-essel, míg az EU 62 százalékra tornázta fel magát, messze elmaradva azonban azoktól a céloktól, melyeket a lisszaboni döntés szerint maga elé tűzött. Eredmény, hogy a mostani kormányprogramban központi szerepet kap a foglalkoztatás bővítése, amittől a szakszervezetek elsősorban azt várnák, hogy az egész kormányzati politika és a gazdaságpolitika minden eleme vegye figyelembe a foglalkoztatás kérdéseit.*

A konferencia második felében *Vladiszavlyev András, a Csongrád megyei Munkaügyi Központ igazgatója az állami foglalkoztatási szolgálat EU által meghatározott – az összes tagállamra nézve kötelező érvényű – irányvonalaknak és elveknek megfelelő modernizációs programot mutatta be. Az elvárások teljesítése érdekében a magyar kormány is hozzájárult az alkalmi munkavállalás erősítéséhez, a be nem jelentett állások kifehéritéséhez, a bejelentési kötelezettség megszilárdításához. A Nemzeti Fejlesztési Terv és a közös értékelés alapján kialakított, a kormány által meghatározott stratégiai célok határolják be az Állami Fejlesztési Szolgálat (ÁFSZ) stratégiai célkitűzéseit, és amennyiben ezeket sikerül végrehajtani, akkor teljesítettnek tekinthetők az uniós vállalások. A modernizáció megvalósítása három lépésben történik, ebből kettőt már megtett az ÁFSZ, a harmadikra a 2007–2013-as időszakban mindenképpen sort kell keríteni.*

„Az aktív és preventív intézkedés a munkanélküliek és inaktívak számára” címszó alatt az ÁFSZ olyan szolgáltatásokat kíván nyújtani, amelyek segítségével egyrészt meg lehet előzni a munkanélküliség kialakulását, másrészt lépéseket lehet tenni annak érdekében, hogy ne csak azok érhessék el az ÁFSZ szolgáltatásait, akik jelenleg munkanélküliként állományban vannak, hanem azok is, akik inaktívak, és így a munkaügyi központok adatbázisában nincsenek jelen. Ennek elérésére az internet bizonyult a legmegfelelőbb eszköznek. A következő előírás követelményeinek – a munkaerő-piaci integráció elősegítése, küzdelem a hátrányos helyzetűek diszkriminációja ellen, a tartós munkanélküliség kezelése, annak előrejelzésével – az ÁFSZ már megfelel. A harmadik az alkalmazkodóképesség elősegítése, felkészülés a változásokra.

Jelentős lépés volt az ÁFSZ életében a tavaly szeptemberben lezárult PHARE Twinning Projekt, a kísérletbe 21 kirendeltséget vontak be. A következő, *második lépés* olyan fontos projekteket jelentett, mint a szolgáltatásfejlesztés és a stratégiai tervezéskutatás, a minőségrendszerek kialakítása, a humán erőforrás-fejlesztés, az informatikafej-



lesztés és az infrastruktúra korszerűsítése. Ez lényegében a PHARE Twinning projekt által kidolgozott és körvonalazott lépések továbbfejlesztését jelentette. A modernizáció az ÁFSZ kirendeltségeinek felét érintette. A *harmadik*, jövőbe mutató *lépés* a megmaradt 80 kirendeltség felújítását, az új öninformációs eszközök beszerzését, a teljes informatikai eszközrendszer következő cseréjét, az EU közvetítési rendszerébe való integrálódást, az aktív eszközök egyszerűsítését és integrálását, az internetes szolgáltatások fejlesztését, valamint a pályainformációs és kommunikációs rendszerek modernizációját jelenti. Ez a 2007–2013-as időszak feladata lesz.

*Sziklai István*, az ICsSzEM fejlesztéskoordinációs fősztályvezető-helyettese munkaerőpiacról kirekesztettekről szóló előadását helyzetértékeléssel kezdte: sürgős intézkedésekre lenne szükség, mivel intézményrendszerünk egészen más irányba változott, mint ami alkalmas lenne a jelen problémáinak megoldására. Leginkább az aprófalvas településeken, illetőleg a roma zárványokban kétségbeejtő a helyzet. Az előző előadásokra is reflektálva megjegyezte, hogy szinte sehol nem foglalkozik a statisztika azzal a kb. 500 ezres tömeggel, akiket egyéb okból inaktívoknak nevezünk, és akik sem a tb, sem a munkaügyi ellátórendszer számára nem láthatóak, noha számuk növekedni fog a jövőben. Történt ugyan egy politikai-gazdasági átmenet a magyar történelemben, a szociálpolitikát, illetve a társadalombiztosítást azonban ez a rendszerszerű változás nem érintette.

A 10–50 ezer fős településeken a rendszeres szociális segélyben részesülők aránya megegyezik a települések lélekszáma szerinti országos átlaggal. A lélekszám csökkenésével egyre komolyabb kirekesztettségi problémákkal néz szembe a település. A nagyvárosokban az elmúlt évtizedben csökkent a regisztrált szociális segélyezés mértéke, a kis településeken viszont nőtt. Összegzésként tehát megállapítható, hogy az aprófalvakra és a határ menti területekre koncentrálódnak az esélytelenek. A helyzetből adódóan kétirányú migráció figyelhető meg. Egyrészt a jobb helyzetű rétegek elvándorolnak a nagyvárosok felé, másrészt a városokból kiszorult „újrakezdők” a falvakba. Ennek kiküszöbölésére egyetlen megoldás kínálkozik, mégpedig területileg behatárolható, komplex fejlesztési programok bevezetése. A 2007–2013-as költségvetési periódus prioritásainak tehát a területi zárványok és a városok gettósodott kerületeinek feloldásában kell teteszt öltetniük. Ezt kizárólag összehangolt eszközökkel – a közlekedés, lakhatás, oktatás és képzés egyidejű átszervezésével – lehet elérni.

A jelenlegi rendszer tűzoltásra rendezkedett be, alapvetően az úgymond érdemeseket támogatja, és előítéletes. Az ellátórendszer az aktív korú munkaképes, ám munka nélküli embereket nem tolerálja, ami azt sugallja, hogy a munkanélküliség önhiba és nem strukturális probléma. Az ellátórendszer passzív, és nem segíti elő a foglalkoztatottság növelését. A munkaerő-piaci szolgáltatások és igények között nincs összhang, a rugalmasság teljes mértékben hiányzik a rendszerből. Bár elterjedt nézet, hogy a gazdaság fellendülésének záloga a jóléti elosztás csökkentése, újabban vannak hangok, amelyek szerint a nemzetközi példák ezt nem feltétlenül támasztják alá. Legalább annyi tanulmány szól arról, hogy hogyan segíti a jóléti rendszer a gazdaság versenyképességének javulását, mint ahány annak hátulütőjéről. Magyarországon egyfajta paternalista szemlélet uralkodik, amely igyekszik a mindenkori kormány munkaerő-piaci lépéseit méltányossági, emberbaráti gesztusként beállítani. Az uniós dokumentumokban 2000 óta erősödött az a megközelítés, ami a szociális védelmi rendszert beruházásnak tekinti. Az erre való reflektálás Magyarországon még késik. A szabályozási rendszer is meghaladott, és az előírások betartatása sem kielégítően megoldott.

A válságterületek feloldása mellett kiemelkedő jelentőséget tulajdonít *Sziklai István* a munkahelyteremtésnek, a közösségfejlesztésnek, valamint a foglalkoztatási és szociális szolgáltatások közelítésének. A munkanélküliségi-ellátórendszer széttagolt, aminek az

az oka, hogy 1992 óta a segélyezés az önkormányzatok hatáskörébe került. 1994 óta a segélyezettek fele munkanélküli, így a segély nem a munkanélküli-ellátást vagy az állás-keresési támogatást terheli. Politikai okot is lát a háttérben az előadó: a munkanélküliséget egyfelől valójában csak adminisztratív módon csökkentették, másfelől kinyitották a társadalombiztosítási rendszert, hogy ha valaki rászorultnak bizonyul (elég beteg/öreg), elmehelesen nyugdíjba, tehát az egyik rendszerből kihulló embertömeg átkerül egy másik kategóriába. A széttagoltság szakpolitikai oka pedig az az elv, miszerint a támogatások ezen típusai kevésbé legyenek választhatók, mint maga a munka. 1997. január 1-jétől a rendszeres szociális segély élvezői számára kötelező együttműködést írnak elő a jogszabályok, az együttműködő szolgáltatási rendszert az önkormányzat jelöli ki, és az esetek többségében a családsegítő szolgálathoz irányítják a segélyezettet. Az előadó a legsürgetőbb intézkedést a szociális ellátórendszer, a munkaügyi központ és az önkormányzatok segélyezési hivatalainak összekapcsolásában látja.

A Humán erőforrás-fejlesztési Operatív Program (HEFOP) keretében benyújtottak egy pályázatot, amely a családsegítő szolgálat és a munkaügyi központ együttműködését lett volna hivatott elősegíteni. A pályázat azonban kudarcba fulladt, az okokat homály fedi. A családsegítő szolgálatokkal kapcsolatban további probléma tevékenységi körük pontos meghatározása, valamint az infokommunikációs eszközök elavultsága, illetve azok teljes hiánya. A legkomolyabb hátráltató tényező azonban, hogy a települések felében egyáltalán nem is működik családsegítő szolgálat, és ezek a települések éppen azok, amelyek leginkább rászorultnak (Észak-Magyarország, Dél-Dunántúl). Elodázhatatlan az információs akadálymentesítés, az időbeli rugalmasság bevezetése, a *szolgáltató jelleg erősítése*.

Az FMM és az ICsSzEM 2007-től külön programot szán a munkaügyi kirendeltség és a családsegítés összekapcsolásának. A segélyezési rendszer a kevésbé választhatóság elvével való szakítást támogatja. Olyan szemléletváltásra van szükség, amely a munkába állást segíti. Az előadó példaként említi, hogy a szociális segély a munkába állás után megszűnik, holott az több, egyszeri beruházással is járhat, így indokolt lehet még egy ideig segélyt adni. Sürgető az adatbázisok kiépítésének és összehangolásának mielőbbi végrehajtása, ami elsősorban a munkaügyi és a családsegítő szolgálatok közös ügyviteli rendszerének kialakítását vinné előbbre.

Végül *Faludi Julianna*, a VÁTI, Operatív Program Végrehajtó Igazgatóságának munkatársa a Regionális Fejlesztési Operatív Program (ROP) keretében a helyi foglalkoztatási paktumok lehetőségeiről szerzett tapasztalatokról szól. A foglalkoztatási paktum a foglalkoztatáspolitikai új eszköze a helyi viszonyok tükrözésére egy foglalkoztatási stratégia kidolgozása érdekében. Magukhoz a paktumokhoz kapcsolódó pályázati kiírást a Regionális Fejlesztési Operatív Program keretein belül hirdették meg 2004 áprilisában. A programnak van egy humán erőforrás-fejlesztési prioritása, ebbe illeszkedik a ROP 3. 2., amely a helyi foglalkoztatási kezdeményezéseket támogatja, és amelynek első komponense vonatkozik konkrétan a paktumokra. A tapasztalatok azt mutatták, hogy az alulról jövő kezdeményezések több sikerrel járnak, mivel motivációt biztosítanak helyi szinten. Rövid távon nehezen értelmezhetők az eredmények, hiszen általában közép- és hosszú távon fejtik ki hatásukat. Komplikációt jelent a pénzügyi szektor szereplőinek hiánya és a helyi közigazgatási szervek passzivitása.

A magyar programba kötelező projektelemként jelentek meg a pályázatokban a helyi foglalkoztatási stratégia kialakítására vonatkozó lépések, a több térségi szinten megvalósítható, támogatható tevékenységek érdekében létrejött együttműködési hálózatok támogatása, figyelemfelkeltő akciók, helyzetelemzések stb. Legfőbb tartalmi elemként említi az előadó, hogy a stratégiaalkotás – mint projekt – csak akkor zárulhat le, ha ezt a közigazgatási szintű partnerek elfogadták és beépítették saját stratégiájukba.

A paktumok létrehozása során egyébként mind az alsó és felső területi szintű stratégiákat figyelembe kellett venni.

A pályázat benyújtására jogosultak: a helyi közigazgatási szervek, a civil szervezetek, a munkaügyi központok, a kereskedelmi és iparkamarák, a munkaadó- és -vállaló érdekvédelmi szervezetek, valamint a regionális munkaerő-fejlesztő és -képző központok voltak. Fontos jogosultsági kritérium volt továbbá a közigazgatási szint jelenléte, a munkaügyi központok partnersége révén megvalósuló hatékonyságnövelés és a nonprofit szektor esetében minimum kétéves működés. Előnyt élvezett Észak-Magyarország, Észak-Alföld, Dél-Dunántúl, Dél-Alföld, a leghátrányosabb kistérségek mind a pontozásnál, mind a forrásallokációnál. A tipikus hibákról szólva megemlítette, hogy a paktum tartalmi követelményeivel, illetve a szakmai háttéranyag hiányosságaival kapcsolatban adódott a legtöbb nehézség. A ROP egy év alatt lekötötte összes forrását, március hónaptól pedig a tartalékkeret is feltöltődött. A szerződéskötések folyamán a rendelkezésre álló összeg 71 százalékát (696 856 793 forint) használták föl (a többire október–november folyamán köt támogatási szerződést a ROP). Ebből a négy legelmaradottabb régió 490 581 266 forintban részesült, ez 14 projektet jelent az összesen megkötött 19 támogatási szerződésből. A fennmaradó öt projekt megoszlik a többi három régió között (Közép-Magyarország, Közép-Dunántúl és Nyugat-Dunántúl) 200 millió forint értékben. Alapvetően a széles körű partnerségek kialakítása volt jellemző a vállalkozói szféra kihagyásával, hiszen azt nem is támogatta a kiírás. A paktumok többsége kistérségi vagy települési szintre korlátozódott. Az előadás a jelenlévő, a programokat ismerő-használó szakemberekkel folytatott konzultációvá, illetve vitává alakult.

# **Brief Summary of the Articles**

## **Inflation Targeting: Lessons from the First 15 Years**

LÁSZLÓ JANKOVICS

The economic background of the design of monetary and exchange rate policy has been essentially changed during the last couple of decades. One of the practical consequences of the aforementioned theoretical revolution is the invention and the following quick success of inflation targeting (IT). Inflation targeting is a relatively new type of monetary strategy, however up to date more than 20 developed and emerging countries (including Hungary in 2001) adopted it since its inception in 1990 in New Zealand. Its comparatively successful performance amongst the rapid globalization of financial markets and the frequent outbreak of various types of financial crises has substantially contributed to the IT's attractiveness. This study analyses the rich international experiences concerning the introduction, operation and design of inflation targeting systems. Then the paper turns to the special problems and dilemmas in emerging markets, and assesses the results of empirical investigations. Finally, it draws some conclusions and lists a few normative recommendations in order to improve the Hungarian version of IT.

## **The Washington Consensus and what comes after**

GYÖRGY SZAKOLCZAI

The first part of the article describes the Washington Consensus and the circumstances of its original formulation and presentation. It supports the view represented also by Williamson, who originally formulated this expression and its first description that it is not the neoliberal manifesto as it is generally characterized or even caricaturized. The second part deals with the lost decade of Latin-America, the eighties, and the attempt of the best heads of the Latin-American macroeconomic community to renew the growth process and even to attain the 7 p. c. growth rate. This attempt needs an even broader approach than the correct interpretation of the Washington Consensus, and an attempt not only to attain higher growth rate but also greater equity. The third part deals with a very recent publication of OECD the aim of which is partly the same: the renewal of the growth process in the OECD countries and the closing of the gap between the leading country, the United States and the other members. The author expresses the view that the proposals presented in this publication lack the broad horizon represented by the Latin-American authors of the publications reviewed in the second part, and that the adoption of some further elements of the American institutional system will not lead to closing the gap between the United States and the other OECD member states.

**Dynamics of Intra-Industry Trade and Adjustment Costs.  
The Case of Hungarian Food Industry**

IMRE FERTŐ

If increases in trade are intra-industry in nature, the standard assumption is that adjustment costs will be less forbidding. This proposition had become known as the smooth adjustment hypothesis. The paper investigates the smooth adjustment hypothesis using the example of Hungarian food industry between 1992 and 2002. The costs of labour adjustment is measured by the change in the number of employment. The main results are following. First, the improving labour productivity leads to the decrease in the number of labour, whilst growth in domestic demand has an opposite effect. Furthermore, there is no significant relationships between good sectoral trade performance, marginal intra-industry trade and the employment. However, our results are very sensitive for the choice of marginal intra-industry- trade, and the period and lag structure are chosen.

# Jogi melléklet

## A közbeszerzések szabályozása Magyarországon – II. rész

DR. FRIBICZER GABRIELLA

### A közbeszerzés fogalma

A közbeszerzési törvény a közbeszerzéseket szabályozza. Közbeszerzésnek az ajánlatkérőként meghatározott szervezetek azon beszerzései minősülnek, amelyek meghatározott beszerzési tárgyakra irányulnak, értékük meghaladja valamely közbeszerzési értékhatárt, és az ajánlatkérő a beszerzés fejében ellenszolgáltatással tartozik.

Emellett bármely, egyébként a Kbt. **alanyi hatálya alá nem tartozó szervezet is alkalmazhatja** beszerzéseire **önkéntesen** a törvény előírásait azzal, hogy ebben az esetben annak valamennyi rendelkezése (ideértve a jogorvoslat szabályait is) irányadó a megvalósításra. Így kell eljárni akkor is, ha a Kbt. hatálya alá tartozó ajánlatkérő kíván közbeszerzési eljárást lefolytatni olyan beszerzésére, amelyre – értékénél vagy tárgyánál fogva – nem terjed ki a törvény hatálya.

Mivel az ajánlatkérőkről korábban már volt szó, az alábbiakban csak az egyéb fogalmi elemek részletezésére kerül sor.

### A közbeszerzés tárgyai

#### A Kbt. által szabályozott beszerzési tárgyak köre:

- árubeszerzés,
- építési beruházás,
- szolgáltatás-megrendelés,
- építési koncesszió,
- tervpályázat,
- szolgáltatási koncesszió.

Az **árubeszerzés** olyan visszerthes szerződés, amelynek tárgya forgalomképes és birtokba vehető ingó dolog tulajdonjogának vagy használatára, illetőleg hasznosítására vonatkozó jognak – vételi joggal vagy anélkül történő – megszerzése az ajánlatkérő részéről. Az árubeszerzés magában foglalja a beállítást és üzembe helyezést is.

Az **építési beruházás** olyan visszerthes szerződés, amelynek tárgya a következő valamelyik munka megrendelése (és átvétele) az ajánlatkérő részéről:

- a Kbt. 1. számú mellékletben felsorolt tevékenységek egyikéhez kapcsolódó munka kivitelezése, vagy kivitelezése és külön jogszabályban meghatározott tervezése együtt;

---

Dr. Fribiczter Gabriella főosztályvezető-helyettes, Közbeszerzések Tanácsa Titkárság

- építmény kivitelezése, vagy kivitelezése és külön jogszabályban meghatározott tervezése együtt;
- az ajánlatkérő által meghatározott követelményeknek megfelelő építmény bármilyen eszközzel, illetőleg módon történő kivitelezése.

A **szolgáltatás megrendelése** – árubeszerzésnek és építési beruházásnak nem minősülő – olyan visszerthes szerződés, amelynek tárgya különösen valamely tevékenység megrendelése az ajánlatkérő részéről.

A Kbt. a szolgáltatásokon belül megkülönbözteti az ún. **elsőbbségi és az egyéb szolgáltatásokat**. Az elsőbbségi szolgáltatásokat a Kbt. 3. számú melléklete sorolja fel, míg az egyéb szolgáltatások a Kbt. 4. számú mellékletében vannak meghatározva. A szolgáltatásmegrendelések ilyen jellegű felosztására a 92/50/EGK irányelv ad lehetőséget. Ennek elvi alapját az jelenti, hogy az adott szolgáltatásmegrendelés vonatkozásában a közösségi jogalkotó reálisnak tartotta-e azt, hogy a közbeszerzési eljárásokban más tagállamokból származó ajánlattevők is eredményesen pályáznak majd. A hivatkozott irányelv *IA melléklete* (és ennek megfelelően a Kbt. 3. számú melléklete) sorolja fel azon szolgáltatásokat, amelyeket közösségi szempontból fontosnak ítélték, következésképpen ezek megrendelése szigorúbb szabályok alá esik: e körben az irányelv valamennyi rendelkezése irányadó. Ezzel szemben az irányelv *IB melléklete* (a Kbt. 4. számú melléklete) szerinti szolgáltatási kategóriák vonatkozásában csak az irányelvek bizonyos rendelkezéseit kell kötelezően alkalmazni. A Kbt. előírásai szerint ezen szolgáltatásmegrendelésekre az ajánlatkérő egyszerűsített eljárást folytathat le, amelynek szabályai a későbbiekben részletesebben is ismertetésre kerülnek. **Hangsúlyozandó, hogy a Kbt. 4. számú melléklete szerinti szolgáltatások köre nem bővíthető, és az ott megadott kategóriák (különösen az egyéb szolgáltatások) nem értelmezhetőek kiterjesztően.** Bár a **jogi szolgáltatások** is a Kbt. 4. számú mellékletbe vannak besorolva, az ügyvédekről szóló 1998. évi XI. törvény 5. §-ának (1)–(2) bekezdésében meghatározott tevékenységeknél további egyszerűsítés érvényesül, amelyről az egyszerűsített eljárás szabályai körében szólunk bővebben.

A Kbt. külön szabályozza a **tervpályázatokra** vonatkozó alapvető szabályokat, a részletszabályok pedig kormányrendeletben (a tervpályázati eljárások részletes szabályairól szóló 137/2004. (IV. 29.) Kormányrendeletben) vannak meghatározva. A **tervpályázat** sajátos, külön jogszabályban részletesen szabályozott tervezési versenyforma, amely tervezési feladatok előkészítésére szolgál, illetőleg pályamű alapján a tervező kiválasztásának egyik módja. A tervpályázatokra a szolgáltatásokra irányadó értékhatárok alkalmazandók a Kbt.-ben írtaknak megfelelően.

Az **építési koncesszió** olyan építési beruházás, amely alapján az ajánlatkérő ellenszolgáltatása az építmény hasznosítási jogának meghatározott időre történő átengedése vagy e jog átengedése pénzbeli ellenszolgáltatással együtt.

A szolgáltatási koncesszió csak a nemzeti eljárásrendben és a klasszikus ajánlatkérők tekintetében tartozik a beszerzési tárgyak körébe. A **szolgáltatási koncesszió** olyan szolgáltatásmegrendelés, amely alapján az ajánlatkérő ellenszolgáltatása a szolgáltatás nyújtásával összefüggő hasznosítási jog meghatározott időre történő átengedése vagy e jog átengedése pénzbeli ellenszolgáltatással együtt.

Az építési és szolgáltatási koncesszió tárgyú beszerzések megvalósítására – sajátosságaikra tekintettel – a Kbt. külön eljárási típust tartalmaz.

Nemzeti eljárásrendben árubeszerzésnek minősül az ingatlan tulajdonjogának vagy használatára, illetőleg hasznosítására vonatkozó jognak – vételi joggal vagy anélkül történő – megszerzése is.

A szolgáltatási koncesszió, illetve az ingatlan tulajdonjogának vagy használatára, hasznosításra vonatkozó jog megszerzése érdekében indított közbeszerzési eljárásban függetlenül

attól, hogy értékük eléri vagy meghaladja-e a közösségi közbeszerzési értékhatárt, minden esetben a nemzeti eljárásrend szerint kell eljárni.

A Kbt. a beszerzési tárgyakkal összefüggésben meghatározza azt is, hogy **mely beszerzések képeznek kivételt a törvény tárgyi hatálya alól**. A kivétellel nyilvánítást a beszerzés sajátosságai indokolják.

A kivételek két csoportba sorolhatóak abból a szempontból, hogy valamennyi beszerzési tárgyra alkalmazhatóak vagy csak megadott beszerzési tárgyra irányadóak. A kivételek köre eltér továbbá eljárásrendenként is: az egyszerű eljárásrendben jóval több kivétel alkalmazható (pl. az egyszerű rendszerben kivételként jelentkezik valamennyi olyan beszerzés, amelyekre a nemzeti vagy a közösségi eljárásrendben hirdetmény közzététele nélküli tárgyalásos eljárást kellene lefolytatni).

#### *A közbeszerzési értékhatárok*

##### **A Kbt.-ben három értékhatárrendszer került meghatározásra:**

- a közösségi értékhatárok,
- a nemzeti értékhatárok, valamint
- az egyszerű értékhatárok.

##### **A közösségi közbeszerzési értékhatárok**

A Kbt.-ben az európai közösségi értékhatárokat elérő értékű közbeszerzésekre irányadó értékhatárok a közösségi közbeszerzési irányelvekből adódóan részben euróban, részben SDR-ben<sup>1</sup> vannak megadva. A hirdetménymintákat tartalmazó 15/2004. (IV. 25.) IM rendelet iránymutatása szerint a Világkereskedelmi Szervezet Kormányzati Beszerzésekről szóló Megállapodásának (GPA) alanyi hatálya alá tartozó ajánlatkérőknek az egyezmény tárgyi hatálya alá tartozó beszerzéseire vonatkozó értékhatárok kerültek SDR-ben megállapításra.

A közösségi értékhatárokat az Európai Unió – főszabály szerint – két évente vizsgálja felül, és azok euróban – illetőleg azon országok vonatkozásában, amelyeknél nem az euró a hivatalos pénznem (így Magyarország tekintetében is), nemzeti valutákban – meghatározott összege az Európai Unió Hivatalos Lapjában kerül közzétételre.<sup>2</sup>

Az Európai Unióhoz 2004. május 1-jétől csatlakozó országok vonatkozásában a nemzeti valutákra átszámított értékhatárok az Európai Unió Hivatalos Lapjának C sorozatában 2004. április 20-án kerültek kihirdetésre.

**A klasszikus ajánlatkérők esetében alkalmazandó közösségi – általános forgalmi adó nélkül megállapított – értékhatárok:**

<sup>1</sup> Az SDR a Nemzetközi Valutaalap által meghatározott nemzetközi elszámolási egység (Special Drawing Rights = különleges lehvási jogok)

<sup>2</sup> Az értékhatárokat tájékoztató jelleggel a Közbeszerzések Tanácsa is megjelenteti a Közbeszerzési Értesítőben (illetve honlapján: [www.kozbeszerzes.hu](http://www.kozbeszerzes.hu)).



- **ha az ajánlatkérő minisztérium, a Miniszterelnöki Hivatal vagy a központosított közbeszerzés során ajánlatkérésre feljogosított szervezet:**

Beszerezési tárgy megnevezése	Értékhatar SDR-ben	Értékhatar euróban	Értékhatar forintban
<b>árubeszerzés</b>			
– fő szabály szerint	130 000 SDR-nek megfelelő euró	154 014 euró	38 082 093 Ft
– ha a védelem terén beszerzendő áru nem szerepel a Kbt. 2. számú mellékletében	200.000 SDR-nek megfelelő euró	236 945 euró	58 587 835 Ft
<b>építési beruházás</b>	5 millió SDR-nek megfelelő euró	5 923 624 euró	1 464 695 882 Ft
<b>szolgáltatás megrendelése</b>			
– Kbt. 3. számú mellékletében felsorolt szolgáltatások esetében fő szabály szerint	130 000 SDR-nek megfelelő euró	154 014 euró	38 082 093 Ft
– Kbt. 3. számú melléklet 8. csoportja szerinti kutatási-fejlesztési tevékenység esetében			
– a Kbt. 3. számú melléklet 5. csoportjába tartozó meghatározott távközlési szolgáltatások esetében	---	200 000 euró	49 452 699 Ft
– a 4. számú melléklet szerinti szolgáltatások tekintetében			
<b>építési koncesszió</b>	---	5 millió euró	1 236 317 470 Ft

- **ha az ajánlatkérő egyéb, az előző pontban fel nem sorolt klasszikus ajánlatkérő:**

Beszerezési tárgy megnevezése	Értékhatar SDR-ben	Értékhatar euróban	Értékhatar forintban
<b>árubeszerzés</b>			
	200 000 SDR-nek megfelelő euró	236 945 euró	58 587 835 Ft
<b>építési beruházás</b>			
– fő szabály szerint	5 millió SDR-nek megfelelő euró	5 923 624 euró	1 464 695 882 Ft
– a közösségi eljárásrend hatálya alá tartozó támogatásból megvalósított beszerzések esetén	---	5 000 000 euró	1 236 317 470 Ft
<b>szolgáltatás megrendelése</b>			
– Kbt. 3. számú mellékletében felsorolt szolgáltatások esetében fő szabály szerint	200 000 SDR-nek megfelelő euró	236 945 euró	58 587 835 Ft
– Kbt. 3. számú melléklet 8. csoportja szerinti kutatási-fejlesztési tevékenység esetében			
– a Kbt. 3. számú melléklet 5. csoportjába tartozó meghatározott távközlési szolgáltatások esetében	---	200 000 euró	49 452 699 Ft
– a 4. számú melléklet szerinti szolgáltatások tekintetében			
<b>építési koncesszió</b>	---	5 millió euró	1 236 317 470 Ft

**A közszolgáltatók esetében alkalmazandó közösségi – általános forgalmi adó nélküli megállapított – értékhatárok:**

- **ha az ajánlatkérő a következő ágazatokban működik (azaz az alábbi tevékenységet végzi):**
  - ivóvízzel vagy villamos energiával kapcsolatos tevékenység
  - repülőtér, tengeri vagy belvízi kikötői létesítmények hasznosítása
  - közszolgáltatást nyújtó közlekedési hálózatok üzemeltetése (nem városi vasúti közlekedés kivételével)

Beszerzési tárgy megnevezése	Értékhatár SDR-ben	Értékhatár euróban	Értékhatár forintban
<b>árubeszerzés</b>	400 000 SDR-nek megfelelő euró	473 890 euró	117 175 671 Ft
<b>építési beruházás</b>	5 millió SDR-nek megfelelő euró	5 923 624 euró	1 464 695 882 Ft
<b>szolgáltatás megrendelése</b>			
– Kbt. 3. számú mellékletében felsorolt szolgáltatások esetében fő szabály szerint	400 000 SDR-nek megfelelő euró	473 890 euró	117 175 671 Ft
– Kbt. 3. számú melléklet 8. csoportja szerinti kutatási fejlesztési tevékenység esetében			
– a Kbt. 3. számú melléklet 5. csoportjába tartozó meghatározott távközlési szolgáltatások esetében	---	400 000 euró	98 905 398 Ft
– a 4. számú melléklet szerinti szolgáltatások tekintetében			

- **ha az ajánlatkérő a következő ágazatokban működik (azaz az alábbi tevékenységet végzi):**
  - gázzal vagy hőenergiával kapcsolatos tevékenység
  - kőolaj, gáz, szén vagy más szilárd tüzelőanyag feltárása, illetőleg kitermelése (bányászata)
  - közszolgáltatást nyújtó közlekedési hálózatok üzemeltetése – kizárólag nem városi vasúti közlekedés

Beszerzési tárgy megnevezése	Értékhatár SDR-ben	Értékhatár euróban	Értékhatár forintban
<b>árubeszerzés</b>	-----	400 000 euró	98 905 398 Ft
<b>építési beruházás</b>	-----	5 000 000 euró	1 236 317 470 Ft
<b>szolgáltatás megrendelése</b>		400 000 euró	98 905 398 Ft

- **ha az ajánlatkérő tevékenysége a nyilvános elektronikus hírközlő hálózatok rendelkezésre bocsátása vagy üzemeltetése, illetőleg nyilvános elektronikus hírközlési hálózat nyújtása (tehát az elektronikus hírközlési ágazatban működik):**

Beszerzési tárgy megnevezése	Értékhatár SDR-ben	Értékhatár euróban	Értékhatár forintban
<b>árubeszerzés</b>	-----	600 000 euró	148 358 096 Ft
<b>építési beruházás</b>	-----	5 000 000 euró	1 236 317 470 Ft
<b>szolgáltatás megrendelése</b>		600 000 euró	148 358 096 Ft

### A nemzeti közbeszerzési értékhatárok<sup>3</sup>

A nemzeti közbeszerzési értékhatárokat a 2004. és 2005. évre vonatkozóan a Kbt. határozza meg, 2006-tól kezdődően pedig várhatóan – a korábbi gyakorlatnak megfelelően – a költségvetési törvény tartalmazza majd.

A **klasszikus ajánlatkérők esetében** 2005. január 1-jétől 2005. december 31-ig alkalmazandó nemzeti – általános forgalmi adó nélkül megállapított – értékhatárok:

Beszerzési tárgy megnevezése	Értékhatár forintban
árubeszerzés	25 millió Ft;
építési beruházás	70 millió Ft;
szolgáltatás megrendelése	20 millió Ft;
építési koncesszió	100 millió Ft;
szolgáltatási koncesszió	25 millió Ft.

A **közszolgáltatók esetében** alkalmazandó nemzeti – általános forgalmi adó nélkül megállapított – értékhatárok 2005. december 31-ig:

Beszerzési tárgy megnevezése	Értékhatár forintban
árubeszerzés	50 millió Ft;
építési beruházás	100 millió Ft;
szolgáltatás megrendelése	50 millió Ft;

A **közszolgáltatók esetében a szolgáltatási koncesszió és az építési koncesszió nem minősülnek beszerzési tárgynak.**

Az egyszerű közbeszerzési értékhatárok (2005. december 31-ig):<sup>4</sup>

Beszerzési tárgy megnevezése	Értékhatár forintban
árubeszerzés	2 millió Ft;
építési beruházás	10 millió Ft;
szolgáltatás megrendelése	2 millió Ft;

*A visszterhesség*

A Kbt. hatálya alá csak azon beszerzések tartoznak, amelyekért az ajánlatkérő ellenszolgáltatást nyújt. Ez azonban nem szükségszerűen pénzbeli ellenszolgáltatás. Erre tipikus példaként hozhatók a koncessziók, ahol az ellenszolgáltatás kizárólagosan vagy legalább részben hasznosítási jog átengedésében nyilvánul meg.

<sup>3</sup> A nemzeti közbeszerzési értékhatárok tájékoztató jelleggel megjelennek a Közbeszerzési Értesítőben és a Közbeszerzések Tanácsa honlapján ([www.kozbeszerzes.hu](http://www.kozbeszerzes.hu)).

<sup>4</sup> Az egyszerű közbeszerzési értékhatárok tájékoztató jelleggel megjelennek a Közbeszerzési Értesítőben és a Közbeszerzések Tanácsa honlapján ([www.kozbeszerzes.hu](http://www.kozbeszerzes.hu)).

## A közbeszerzési eljárások tervezési, előkészítési teendői

A közbeszerzési eljárások kiírását, megkezdését a Kbt.-ben rögzített előkészítő tevékenység előzi meg. A megfelelő színvonalú előkészítés jelentős mértékben hozzájárulhat a Kbt. alapelveinek és célkitűzéseinek megfelelő és az ajánlatkérő elvárásaival is összhangban álló közbeszerzés megvalósításához.

Az előkészítés részét jelentő feladatok közül csak néhány gyakorlati szempontból kifejezetten jelentős kiemelésére kerül sor az alábbiakban.

### Bejelentkezés a Kbt. hatálya alá

A Kbt. hatálya alá tartozó ajánlatkérőknek tájékoztatniuk kellett a Közbeszerzések Tanácsát a Kbt. hatálya alá tartozásukról a törvény hatálybalépésétől (főszabály szerint 2004. május 1-jétől) számított 30 napon belül. Amennyiben valamely szervezet a későbbiekben kerül a törvény alanyi hatálya alá, akkor ettől az időponttól számított 30 napon belül köteles bejelentkezni a Tanácshoz (Kbt. 18. §-a). Kiemelendő, hogy nem terheli bejelentési kötelezettség a támogatásban részesített szervezeteket.

Az ajánlatkérők a Kbt. alanyi hatálya alá tartozásukról akkor is kötelesek tájékoztatni a tanácsot, ha nem tervezik a Kbt. hatálya alá tartozó közbeszerzés megvalósítását. Így abban az esetben is be kell jelentkezniük a Közbeszerzések Tanácsához, ha egyáltalán nem kell közbeszerzési eljárást kiírniuk (sem a közösségi, sem a nemzeti, sem az egyszerű eljárásrendben).

A Közbeszerzések Tanácsa az ajánlatkérőkről listát vezet és azt honlapján is közzéteszi, továbbá szükség szerint tájékoztatást nyújt az Európai Bizottság részére.

A Kbt. előírásai alapján nemcsak az ajánlatkérő jogosult bejelentkezni az ajánlatkérői listára, hanem bárki bejelentheti valamely – a listán nem szereplő – szervezet Kbt. hatálya alá tartozását.

### A közbeszerzési terv elkészítése

**A klasszikus ajánlatkérők** – a központosított közbeszerzés során ajánlatkérésre feljogosított szervezetet leszámítva – **minden költségvetési év elején, lehetőség szerint április 15-ig éves közbeszerzési tervet kötelesek készíteni** az adott évre tervezett közbeszerzéseikről. A tervben nem kell szerepeltetni a közbeszerzési törvény hatálya alól kivett beszerzéseket és azon beszerzéseket sem, amelyekre értéküknél fogva nem terjed ki a Kbt. hatálya. Fel kell azonban tüntetni a közbeszerzési tervben például azon közbeszerzéseket, amelyeket támogatásból kíván megvalósítani az ajánlatkérő.

#### **A közbeszerzési terv nyilvános.**

**A közbeszerzési terv-készítési kötelezettség előírásának célja**, hogy az ajánlatkérő szervezetek mielőbb számba vegyék az adott évre tervezett közbeszerzéseiket. Ez elkerülhetővé teszi a közbeszerzések részekre bontása tilalmának megsértését, biztosítja továbbá az egybeszámítási szabályoknak megfelelő érvényesítést, és ezáltal azt is, hogy a közbeszerzések megvalósítására a megfelelő eljárásrendben kerüljön sor, valamint az adott ajánlatkérő által megvalósítani kívánt beszerzések követhetőek legyenek.

**Fontos tudnivaló**, hogy **a közbeszerzési terv nem vonja maga után az abban foglalt közbeszerzések megvalósításának kötelezettségét**. Amennyiben év közben a tervben írtak – előre nem látható közbeszerzési igényre vagy egyéb változásra tekintettel – módosulnak, az ajánlatkérő köteles ehhez hozzáigazítani tervét. **Az éves közbeszerzési tervet első ízben 2005-ben kellett az arra kötelezett ajánlatkérőknek elkészíteniük.**

### **Az előzetes összesített tájékoztatókészítési kötelezettség**

A klasszikus ajánlatkérők és a közszolgáltatók egyaránt kötelesek előzetes összesített tájékoztatót (időszakos előzetes tájékoztatót) közzétenni **a közösségi értékhatárokat elérő vagy meghaladó értékű azon árubeszerzéseik és a 3. számú melléklet szerinti szolgáltatásmegrendeléseik** esetében, amelyeknek – az egybeszámítási szabályokra tekintettel is meghatározott – becsült összértéke eléri vagy meghaladja a 750 000 eurót, azaz a 185 447 620 forintot, továbbá azon építési beruházásaik vonatkozásában, amelyek értéke eléri vagy meghaladja az 5 000 000 eurót, azaz az 1 236 317 470 forintot vagy az 5 000 000 SDR-nek megfelelő eurót (azaz az 1 464 695 882 forintot).

Az árubeszerzések és szolgáltatásmegrendelések tekintetében az előzetes összesített tájékoztató **elkészítésének és** – a Közbeszerzések Tanácsa Titkársága keretein belül működő szerkesztőbizottsághoz történő – **megküldésének határideje április 15.**

**Az építési beruházásokkal összefüggő előzetes összesített tájékoztatót** (tájékoztatókat) az építési beruházásra vonatkozó döntés meghozatalától számított maximum **öt munkanapon belül** kell elkészíteni és közzétételre megküldeni.

Az ajánlatkérő az előzetes összesített tájékoztatót beszerzési tárgyaként vagy együttesen is elkészítheti.

E kötelezettségteljesítésre azért szükséges kiemelt figyelmet fordítani, mivel amennyiben a tájékoztató készítése kötelező, az előre nem látható rendkívüli sürgősség esetét kivéve az ajánlatkérő közbeszerzési eljárását annak közzétételét megelőzően nem indíthatja meg és az adott év folyamán nem is folytathatja le.

Hangsúlyozandó, hogy a Kbt. jelenleg a támogatásból megvalósított közbeszerzésekre sem tartalmaz eltérő szabályokat, ezért az előzetes tájékoztató közzététele e körben is kötelező. A feketemunka elleni fellépés jegyében előterjesztett törvénymódosítás, amely az Európai Unió strukturális alapjaiból és a Kohéziós Alapból finanszírozott projektek végrehajtása során tapasztalt egyes problémák orvosolására is törekszik, ezen várhatóan változtat majd: támogatás elnyerése esetén az ajánlatkérő mentesül e kötelezettség alól.

Az előzetes tájékoztató közzététele sem vonja maga után az abban megjelölt közbeszerzések megvalósításának kötelezettségét, ezért célszerű, ha az ajánlatkérő inkább több, mint kevesebb közbeszerzéséről tesz közzé tájékoztatót.

Az ajánlatkérő természetesen azon – akár közösségi, akár nemzeti eljárásrend szerinti – tervezett közbeszerzéseiről is megjelentethet előzetes összesített tájékoztatót, amelyekről ez nem kötelező. Amennyiben ugyanis az előzetes tájékoztató tartalmazza a vonatkozó hirdetménymintában meghatározott adatokat, az ajánlatkérő rövidített ajánlattételi határidőket alkalmazhat eljárása során.

### **A megfelelő szakértelem biztosítása, a hivatalos közbeszerzési tanácsadó bevonása**

A közbeszerzési eljárások megfelelő, alapos és szakszerű megvalósítása érdekében fontos az, hogy a közbeszerzési eljárások előkészítésében, illetőleg az eljárások bonyolításában, az ajánlatok értékelésében stb. részt vevő szervezetek, személyek megfelelő szakértelemmel rendelkezzenek. **A bevont személyeknek, szervezeteknek a közbeszerzés tárgya szerinti, valamint közbeszerzési, továbbá pénzügyi szakértelemmel is rendelkezniük kell.** A szakértelem biztosítható egy vagy több személy bevonásával is, akik az ajánlatkérővel állhatnak **munkaviszonyban** (köztisztviselői, közalkalmazotti jogviszonyban stb.), de lehetőség van arra is, hogy akár **állandó, akár eseti** jelleggel **külső szakértőket kérjen fel az ajánlatkérő a részvételre.**

Az előző általános előírásokon **túl a közösségi értékhatárokat elérő vagy meghaladó értékű közbeszerzések vonatkozásában 2005. január 1-jétől speciális kötelezettségként jelentkezik a hivatalos közbeszerzési tanácsadó bevonása.**

**A tanácsadó feladata a közbeszerzési eljárás jogszabályoknak megfelelő lefolytatásának elősegítése.** Bevonása a felhívás és a dokumentáció elkészítésénél kötelező, az egyéb eljárási cselekményeknél az ajánlatkérő döntésére van bízva. Amennyiben a tanácsadónak fizetendő ellenszolgáltatás összege eléri vagy meghaladja bármely közbeszerzési értékhatárt, bevonására az ajánlatkérőnek ugyancsak közbeszerzési eljárást kell lefolytatnia, ha ennek a Kbt. szerinti egyéb feltételei is fennállnak. (Természetesen az egybeszámítási szabályokra előzőek során is figyelemmel kell lenni.)

**A közbeszerzési tanácsadó tevékenységéért a polgári jog általános szabályai szerint tartozik felelősséggel és azért megbízási díj illeti meg.** Mindazonáltal a közbeszerzési törvényből nem következik az, hogy a tanácsadónak feltétlenül külső, az ajánlatkérőtől független személynek, illetve szervezetnek kell lennie.

A közbeszerzési tanácsadóvá válás feltételeit a Kbt. és a kapcsolódó IM rendelet, valamint IM-PM együttes rendelet tartalmazzák. **A hivatalos közbeszerzési tanácsadók névjegyzékének vezetése a Közbeszerzések Tanácsa feladata.** A tanácsadóvá válással összefüggésben készített tanácsai közlemények, illetve elnöki tájékoztatók, valamint a névjegyzék rendszeresen közzétételre kerülnek a Közbeszerzések Tanácsa hivatalos lapjában, a Közbeszerzési Értesítőben, továbbá elérhetőek a Közbeszerzések Tanácsa honlapján is.

### **Az éves statisztikai összegezés elkészítése**

Bár szorosan véve nem e témakörhöz kapcsolódik az éves statisztikai összegezés elkészítésének kötelezettsége, mivel azonban ennek összeállítása a közbeszerzési tervhez vagy az előzetes összesített tájékoztatóhoz hasonlóan a közbeszerzések számbavételét célozza, ennek ismertetése is e körben indokolt.

**Az ajánlatkérő az adott évben megvalósított beszerzéseiről, közbeszerzéseiről a tárgyévét követő év május 31. napjáig éves statisztikai összegezést köteles készíteni, és azt a Közbeszerzések Tanácsának megküldeni.**

A Közbeszerzések Tanácsa az általa vezetett ajánlatkérői lista alapján köteles ellenőrizni, hogy minden ajánlatkérő elkészítette-e az összegezést.

A listán szereplő és a határidőt elmulasztó ajánlatkérőket a Közbeszerzések Tanácsa elnöke felhívja e kötelezettségük teljesítésére. Amennyiben az összegezést nem küldik meg, a tanács elnökének kezdeményeznie kell a Közbeszerzési Döntőbizottság hivatalból való eljárását. A döntőbizottság eljárása során a jogsértés megállapítása esetén a jogsértővel szemben bírságot is köteles kiszabni.

Az éves statisztikai összegezéseket a Közbeszerzések Tanácsának október 31-ig összesítenie kell, és meg kell küldenie a jelentést az Európai Bizottság számára. Az adatszolgáltatási kötelezettség előírásának célja, hogy a bizottság uniós szinten rendelkezzen részletes információkkal a közbeszerzési piac nagyságáról, és ily módon az Európai Unió érdekeit az ilyen tárgyú nemzetközi megállapodások megkötése során megfelelően tudja érvényesíteni.

### **A közbeszerzési eljárás fajtái, a megfelelő eljárás kiválasztási szempontjai**

A közbeszerzési eljárások csoportosítása több szempont alapján is elvégezhető, de a legjellemzőbb az eljárás tagoltsága szerinti, illetve az alkalmazhatóság általános vagy speciális jellege szerinti besorolás.

- **A közbeszerzési eljárás tagoltsága szerint**
  - egyszakaszos eljárás,
  - kétszakaszos eljárás,
  - két részből álló eljárás.

- **A közbeszerzési eljárás alkalmazhatósága szerint**
  - külön feltételhez nem kötött eljárások,
  - csak meghatározott feltételek fennállása esetén követendő eljárások,
  - csak megadott szerzési tárgyak megrendelésére alkalmazható eljárások.

#### **A közbeszerzési eljárás tagoltsága szerinti besorolás tartalma**

**Az egyszakaszos eljárásokban** az ajánlatkérő egységesen, egy eljárási szakaszon belül, párhuzamosan vizsgálja azt, hogy az ajánlattevő (illetve meghatározott esetekben az alvállalkozó) alkalmas-e a szerződés teljesítésére, nem állnak-e fenn vele szemben kizáró okok, illetve az ajánlata megfelel-e az előírtaknak, továbbá értékeli az ajánlat tartalmát.

**A két szakaszból álló eljárásokban** az előző feladatok két csoportra oszlanak.

**Az eljárás első szakaszában** csak az vizsgálható és vizsgálendő, hogy a részvételre jelentkező (alvállalkozó) alkalmas-e a szerződés teljesítésére, és nem állnak-e fenn vele szemben a kizáró okok. E részvételi szakaszban ugyanakkor ajánlatot adni vagy ajánlatot kérni szigorúan tilos.

**Az eljárás második szakaszában** (amely már az ajánlattételi felhívásnak megfelelően minősített és legfeljebb az ajánlatkérő által esetlegesen meghatározott keretszámmal megfelelő számú részvételi jelentkezőnek közvetlen megküldésével indul) pedig már csak az ajánlat tartalmát, illetve megfelelőségét vizsgálhatja az ajánlatkérő, az alkalmasság kérdésével már nem foglalkozhat.

**A két részből álló eljárás** (azaz a keretmegállapodásos eljárás) első részében egy teljes egy- vagy kétszakaszos eljárás, a második részben pedig egy vagy több hirdetmény közzéttele nélküli tárgyalásos eljárás lebonyolítására kerül sor.

**Az alkalmazhatósággal kapcsolatos eljárási jellemzők** az egyes eljárástípusoknál kerülnek ismertetésre.

Fontos megemlíteni, hogy a klasszikus ajánlatkérők, illetve a közszolgáltatók szempontjából a megfelelő eljárás kiválasztásának szabályai különbözőek, részben abból adódóan, hogy – mint arra korábban már utaltunk – a közszolgáltatókra vonatkozó szabályozás rugalmasabb, részint pedig abból következően, hogy a közszolgáltatóknak bizonyos szerzési tárgyakra nem kell közbeszerzési eljárást lefolytatniuk.

**A klasszikus ajánlatkérők által választható eljárási típusok az általános szerzési tárgyak (árubeszerzés, a Kbt. 3. számú melléklete szerinti szolgáltatásmegrendelés és építési beruházás) esetében a közösségi és a nemzeti eljárásrendben:**

A klasszikus ajánlatkérők szabadon választhatnak, hogy nyílt vagy meghívásos eljárást kívánnak-e kiírni közbeszerzéseik megvalósítására. (Míg a „rég” Kbt. szerint az ajánlatkérőknek fő szabály szerint nyílt eljárást kellett lefolytatniuk, és meghívásos vagy tárgyalásos eljárásra csak akkor volt lehetőség, ha azt a Kbt. kifejezetten megengedte.) Fontos változás a korábbi szabályozáshoz képest, hogy a nyílt eljárás már csak ajánlati felhívással induló lehet, azaz az előminősítéssel induló nyílt eljárás megszűnt.

- **Nyílt eljárás**

A közbeszerzési eljárás alapesetében a **nyílt eljárás** tekintendő, vagyis az ajánlatkérő bármikor jogosult nyílt eljárás keretében megvalósítani közbeszerzését. A nyílt eljárás egyszakaszos eljárás, amely az ajánlati felhívást tartalmazó hirdetmény közzétételre történő feladásával indul.

- **Meghívásos eljárás**

A meghívásos eljárás két szakaszból álló eljárás, és ennek megfelelően részvételi felhívás közzétételével indul. Mivel a **meghívásos eljárás** választása bármely általános közbeszerzési tárgy vonatkozásában lehetővé vált (azaz ezen eljárás alkalmazása sincs feltételhez kötve), a nyílt és a meghívásos eljárások közötti döntést a kiírti kívánt közbeszerzés összetettsége, értéke alapján célszerű meghozni. Az EU tagországainak gyakorlata azt mutatja, hogy az ajánlatkérők a meghívásos eljárás lehetőségével főképpen akkor élnek, ha a beszerzés nagy értékű és bonyolult. Mivel a meghívásos eljárás első szakaszában kiválaszthatóak az alkalmas ajánlattevők, így egyrészt az ajánlatkérőnek nem kell túl nagyszámú ajánlatot elbírálnia, másrészt az ajánlattevőket is megkímélheti az idő- és költségigényes ajánlatok felesleges összeállításától, hiszen amennyiben nem is alkalmasak a szerződés teljesítésére, az ajánlatkérő ajánlataik érdemi elbírálásáig az egyszakaszos nyílt eljárásban amúgy sem jutna el.

A meghívásos eljárás elnevezés némiképp félrevezető, mivel a meghirdetett részvételi felhívás alapján az eljárás részvételi szakaszában bármely olyan szervezet/személy benyújthat részvételi jelentkezést, amely/aki megfelel az alkalmassági előírásoknak, és „meghívásról” csak az eljárás második szakaszában beszélhetünk.

Az ajánlatkérő a **részvételi felhívásban keretszámot határozhat meg**, ezért a részvételre jelentkezők közül legfeljebb a keretszám felső határáig terjedő számú alkalmas, egyben érvényes jelentkezést benyújtó jelentkezőnek kell majd ajánlattételi felhívást küldenie. A keretszám egyúttal köti is az ajánlatkérőt, mivel azt eredményezi, hogy a keretszámot meghaladó számú ajánlattevőnek nem is küldhet ajánlattételi felhívást. A keretszámnak legalább öt ajánlattevőt kell magában foglalnia, de a közbeszerzés tárgyához is igazodnia kell, és minden körülmény között biztosítani szükséges a valódi versenyt. Emiatt az ajánlatkérő nem írhatja elő automatikusan az ötfős keretszámot, ugyanis e döntés nagyszámú potenciálisan alkalmas ajánlattevő esetében jogorvoslattal támadható. Fontos kiegészítő szabály, hogy amennyiben az ajánlatkérő keretszámot jelöl meg, a részvételi felhívásban meg kell adnia az alkalmas jelentkezők közötti rangsorolás módját is arra az esetre, ha a részvételi szakaszra jelentkezők közül az alkalmas jelentkezők száma a keretszám felső határát meghaladja. A rangsorolást a jelentkezők szerződésteljesítéséhez szükséges műszaki, illetőleg szakmai alkalmasságának igazolása körében kell meghatározni.

Amennyiben az ajánlatkérő nem él a keretszám meghatározásának lehetőségével, valamennyi az első szakaszban alkalmasnak minősített jelentkezőt köteles az eljárás második szakaszában ajánlattételre felhívni.

Az eljárás második szakaszában – mint arra a bevezető részben is utaltunk – az ajánlatkérőnek az ajánlattételi felhívást már nem kell nyilvánosságra hoznia: azt közvetlenül és egyidejűleg küldi meg a kiválasztott ajánlattevőknek.

- **Keretmegállapodásos eljárás**

A klasszikus ajánlatkérők a nemzeti eljárásrendben alkalmazhatják a **keretmegállapodásos eljárást**, amely két részből álló eljárást jelent, és a beszerzés lebonyolításának módja tekintetében jelent újdonságot.

Az ajánlatkérő – a két részből álló eljárás első részében – nyílt, meghívásos vagy tárgyalásos eljárásban hirdetmény közzétételével induló eljárás keretében kiválasztja azokat az ajánlattevőket, amelyekkel keretmegállapodást köt.

A **keretmegállapodásos eljárás első részében** az ajánlatkérő köteles megadni:

- a beszerzés tárgyát

- a keretmegállapodás időtartamát (ami nem haladhatja meg a négy évet),



- a közbeszerzések előírányzott mennyiségét (ha lehetséges),
- a legkedvezőbb ajánlattevők keretszámát.

A keretszámnak legalább három ajánlattevőt kell magában foglalnia, de egyúttal igazodnia kell a közbeszerzés tárgyához, az eljárás sajátos jellemzőihez, és minden körülmény között biztosítani kell a valódi versenyt. Amennyiben a keretszám felső határán több ajánlat azonos, az ajánlatkérőnek az összes ilyen ajánlattevővel szerződést kell kötnie.

Az eljárás első részének eredményeképpen megkötött megállapodásban a fent jelzettekén kívül kötelező rögzíteni az ellenszolgáltatás mértékét, valamint a szerződés lényeges feltételeit is.

**Az eljárás második részében** – a konkrét beszerzési igények felmerülésekor – kizárólag a keretmegállapodásban részes „kiválasztott” ajánlattevők közül kell és lehet hirdetmény közzététele nélküli tárgyalásos eljárás(ok)ban kiválasztani a legkedvezőbb ajánlattevőt. Ilyen ún. „minitender” lebonyolítására a keretmegállapodás időtartama alatt korlátlan alkalommal kerülhet sor. Az eljárás e részében az ajánlattevők a keretmegállapodásban rögzített árnál csak kedvezőbb ellenszolgáltatást ajánlhatnak meg.

A keretmegállapodásos eljárás alkalmazása mellett szól, hogy kombinálja a különböző eljárástípusok előnyeit. Mivel hirdetmény közzétételevel kezdődik, hatékonyan tudja garantálni egyrészt a beszerzés átláthatóságát és nyilvánosságát, és ezáltal a közérdek érvényesítését, másrészt a – nagyobb rugalmasságot biztosító – tárgyalásos eljárással az ajánlatkérő sajátos beszerzési igényeinek, érdekeinek érvényesítését (pl. ha a beszerzés mennyisége előre nem határozható meg). A keretmegállapodásos eljárás kifejezetten alkalmas lehet az előre pontosan meg nem határozható beszerzési igényekkel kapcsolatos problémák kezelésére.

**A klasszikus ajánlatkérők által meghatározott feltételek fennállása esetén választható eljárási típusok az általános beszerzési tárgyak (árubeszerzés, a Kbt. 3. számú melléklete szerinti szolgáltatásmegrendelés és építési beruházás) esetében a közösségi és a nemzeti eljárárendszerben:**

- **Tárgyalásos eljárás**

**Tárgyalásos eljárást** – legyen az akár hirdetmény közzétételevel induló, akár hirdetmény közzététele nélküli – **csak akkor alkalmazhat a klasszikus ajánlatkérő, amennyiben azt a törvény kifejezetten megengedi**, vagyis a tárgyalásos eljárás kivételesnek tekintendő.

Az előírás betartása érdekében **a hirdetmény közzététele nélküli tárgyalásos eljárás megindításáról az ajánlatkérő a Közbeszerzési Döntőbizottság elnökét is köteles tájékoztatni**. Az Európai Bizottság, illetve az Európai Bíróság rendkívül megszorítóan értelmezi ezen eljárások alkalmazhatóságát, hiszen a hirdetmény nélküli tárgyalásos eljárásról az ajánlatkérő által meghívott ajánlattevőn, illetve ajánlattevőkön túli érdekeltek csak utólag szereznek tudomást, így pl. a más tagállambeli vállalkozások részvételi lehetősége kizárt, és ezáltal az egységes belső piac megvalósításának követelménye ekkor háttérbe szorul.

Míg a közösségi értékhatárt meghaladó értékű közbeszerzéseknél kizárólag, addig a nemzeti értékhatár feletti beszerzéseknél pedig – a későbbiekben részletezett kivételeket leszámítva – csak a tárgyalásos eljárásban lehet eljárni. Ekkor ugyanis nem áll fenn az ajánlattevő, illetve az ajánlatkérő általános ajánlati kötöttsége. Ez azonban nem járhat azzal, hogy az eljárás alapján megkötött szerződés tárgya, illető-

leg feltételei olyan jellemzőjében, illetőleg körülményében térjenek el a közbeszerzés megkezdésekor beszerezni kívánt beszerzési tárgytól, illetőleg megadott szerződéses feltételektől, amely nem tette volna lehetővé a tárgyalásos eljárás alkalmazását. Természetesen az utolsó tárgyalás befejezésével az ajánlati kötöttség ebben az eljárásban is létrejön, és ezután a feltételek már nem módosíthatóak: az ajánlatkérőnek és az ajánlattevőnek a szerződést a felhívásnak, a dokumentációnak és az ajánlatnak a tárgyalás befejezési tartalmá szerint kell megkötnie. Ekkor már nincs tehát lehetőség további tárgyalásokra vagy egyeztetésekre lefolytatására.

A tárgyalásos eljárásban az ajánlatkérő és az egy vagy több ajánlattevő közötti tárgyalások célja, hogy az ajánlatkérő a legkedvezőbb érvényes ajánlatot tevővel, illetőleg a legkedvezőbb feltételekkel köthessen szerződést.

Mivel a Kbt. a tárgyalások menetének meghatározásában jelentős mozgásteret biztosít az ajánlatkérőnek, garanciális jellegű szabályokat is meghatároz az ajánlattevők érdekei védelmében. Így előírja azt, hogy az ajánlatkérőnek a tárgyalások során is biztosítania kell az egyenlő bánásmódot az ajánlattevők számára, azaz az ajánlatkérő által adott bármilyen tájékoztatást az összes ajánlattevő rendelkezésére kell bocsátani, továbbá az ajánlatkérőnek minden egyes tárgyalásról jegyzőkönyvet kell készítenie, és azt a tárgyalás befejezésekor minden jelenlévő ajánlattevőnek alá kell írnia.

A tárgyalásokat az ajánlatkérő az ajánlattevőkkel együttesen és elkülönítve, egymást követően, egy vagy több fordulóban is lefolytathatja. Újdonság a Kbt.-ben, hogy az ajánlatkérőnek a többfordulós tárgyalások esetében arra is joga van, hogy csak azokkal az ajánlattevőkkel folytassa a tárgyalást, akik az első, illetőleg a megadott fordulóban a legkedvezőbb ajánlatot tették. Ebben az esetben az ajánlattételi felhívásban előre meg kell határozni az ilyen többfordulós tárgyalás menetét, az első, illetőleg a megadott forduló követő tárgyalásra kiválasztott ajánlattevői létszám felső határát. Az így kiválasztott ajánlattevőkkel folytatott további tárgyalás során az ajánlatkérő ajánlati kötöttsége beáll, azaz ő már nem módosíthatja a feltételeket, az ajánlattevők pedig a korábbi fordulóhoz képest az ajánlatkérő számára csak kedvezőbb ajánlatot tehetnek.

**A hirdetmény közzétételével induló tárgyalásos eljárás** a részvételi felhívást tartalmazó hirdetmény feladásával indul. E hirdetményben az ajánlatkérő létszámot (ez egy konkrét számot jelent), illetve keretszámot határozhat meg (ez egy tól-ig mérték megadása). A keretszám a tárgyalásos eljárások esetében nem lehet kevesebb háromnál, egyébként a létszám/keretszám meghatározására a meghívásos eljárásnál írtak irányadóak. Ugyanakkor a tárgyalásos eljárásban az ajánlatkérő a részvételi felhívásban megjelölheti azokat is, akiket az eljárásban való részvételre meg kíván hívni. Természetesen a megjelölteken kívül az eljárásban való részvételre mindazok jelentkezhetnek a részvételi felhívás alapján, akik alkalmasak a szerződés teljesítésére, és erre a lehetőségre a részvételi felhívásban az ajánlatkérőnek hivatkoznia is kell. Amennyiben az ajánlatkérő létszámot/keretszámot is meghatároz, valamint meg is jelöli a meghívni kívánt szervezeteket, a megjelöltek számát meghaladó létszámot vagy keretszámot köteles meghatározni.

A hirdetmény közzétételével induló tárgyalásos eljárás második szakasza az ajánlattételi felhívás ajánlattevők részére történő egyidejű és közvetlen megküldésével veszi kezdetét, és az ajánlatkérő az eljárás e szakaszában jogosult az ajánlattevőkkel tárgyalásokba bocsátkozni.

**A hirdetmény közzététele nélküli tárgyalásos eljárás** a hirdetménnyel indulóval szemben nem két-, hanem egyszakaszos eljárás, amely az ajánlattételi felhívás ajánlattevők (vagy ajánlattevő) részére történő közvetlenül (és több ajánlattevő esetén egyidejű) megküldésével kezdődik. Ebben az időpontban köteles az ajánlatkérő az eljárás megindításáról és az azt megalapozó körülményekről a Közbeszerzési Döntőbizottság elnökét faxon is tájékoztatni, mint arra fentebb már utaltunk.

- **Gyorsított eljárás**

A meghívásos vagy a hirdetmény közzétételével induló tárgyalásos eljárás esetében gyorsított eljárás is alkalmazható. Ennek az a feltétele, hogy rendkívüli sürgősség miatt az eljárásokra előírt általános határidők nem lennének betartathatóak. A rendkívüli sürgősséget indokoló körülmények azonban nem eredhetnek az ajánlatkérő mulasztásából. Hangsúlyozandó, hogy a közösségi esetjog alapján a gyorsított eljárás alkalmazása feltételeinek fennállását az Európai Bíróság a hirdetmény közzététele nélküli tárgyalásos eljárásokhoz hasonlóan rendkívül szigorúan vizsgálja.

Természetesen a hirdetmény közzététele nélküli gyorsított tárgyalásos eljárás jogszerűen csak akkor választható, ha a tárgyalásos eljárás és a gyorsítás törvényben szabályozott feltételei egyaránt fennállnak.

A gyorsított eljárás valamennyi beszerzési tárgy esetén (így építési beruházás megvalósítására is) alkalmazható, szemben a korábbi közbeszerzési törvénnyel.

**A klasszikus ajánlatkérők által bizonyos beszerzési tárgyak esetén választható eljárástípusok a közösségi és a nemzeti eljárásrendben:**

- **Egyszerűsített eljárás**

Az egyszerűsített eljárás a Kbt. 4. számú mellékletében felsorolt szolgáltatások megrendelése esetében alkalmazható (pl. oktatási és szakképzési szolgáltatások).

**Egyszerűsített eljárásra** a közösségi értékhatárt és a nemzeti értékhatárt elérő értékű közbeszerzéseknél is mód van, de a közbeszerzés értékétől függetlenül azt kizárólag a Közbeszerzési Értesítőben kell meghirdetni és csak a közösségi értékhatár feletti értékű közbeszerzések esetén szükséges az eljárás eredményéről szóló tájékoztatót megküldeni az Európai Közösségek Hivatalos Kiadóhivatalának. Ekkor az ajánlatkérőknek nyilatkozniuk kell arról is, hogy a hirdetmény közzétehető-e (amennyiben nem, a hirdetmény nem jelenik meg, csak tájékoztatási célokat szolgál). A Közbeszerzési Értesítőben ugyanakkor az eljárás eredményéről minden esetben kötelező a tájékoztatót közzétenni (tehát a közösségi és a nemzeti értékhatárt elérő értékű közbeszerzéseknél is).

**Az egyszerűsített eljárás minden esetben egyszakaszos, tárgyalás nélküli vagy tárgyalásos eljárás.** Az ajánlatkérő szabadon dönthet, hogy kíván-e az ajánlattevőkkel tárgyalni vagy a benyújtott ajánlatokat tárgyalás nélkül bírálja el.

Bár általában az egyszerűsített eljárást ajánlati felhívás közzétételével (hirdetménnyel) kell megindítani, az eljárás lefolytatása tekintetében számos rugalmasabb megoldás érvényesül:

- nincs meghatározva pl. az ajánlattételi határidő minimális időtartama,
- az ajánlatkérő nem köteles ajánlati dokumentációt készíteni stb.

**A közvetlenül ajánlattételi felhívás kiküldésével induló (azaz hirdetmény nélküli) egyszerűsített eljárás a hirdetmény közzététele nélküli tárgyalásos eljárásoknak megfelelő feltételek fennállása esetén kezdeményezhető.** Az ajánlatkérő ilyenkor is köteles a Közbeszerzési Döntőbizottság részére megküldeni az ajánlattételi felhívást, valamint az egyszerűsített eljárást megalapozó körülményekről szóló tájékoztatást megadni.

Ugyan a **jogi szolgáltatások** is a Kbt. 4. számú mellékletébe vannak besorolva, az ügyvédekről szóló 1998. évi XI. törvény 5. §-ának (1)–(2) bekezdésében meghatározott tevékenységeknél további egyszerűsítés az, hogy még az egyszerűsített eljárás általános

szabályainak alkalmazása sem kötelező. Ugyanakkor a szerződés megkötéséről az ajánlatkérőnek – a szerződéskötéstől számított öt munkanapon belül – tájékoztatást kell közölnie. Ha a szolgáltatás értéke eléri vagy meghaladja a közösségi értékhatárt, a tájékoztatást az Európai Közösségek Hivatalos Kiadványai Hivatala részére is meg kell küldeni, de az ajánlatkérő ekkor is nyilatkozhat arról, hogy a hirdetés közzétehető-e. Amennyiben az ajánlatkérő válasza nemleges, a hirdetés az Európai Unió szintjén nem jelenik meg, a Közbeszerzési Értesítőben viszont közzétételre kerül. A nemzeti értékhatárt elérő vagy meghaladó értékű szolgáltatások esetében a szerződés megkötéséről szóló tájékoztatást a Közbeszerzési Értesítőben kell közzétenni.

- **Építési koncesszióra irányuló eljárás**

Amint arról már szó volt, az általános beszerzési kategóriák mellett (árubeszerzés, szolgáltatásmegrendelés, építési beruházás) a Kbt. a szabályozás körébe vonja az **építési koncesszióra** irányuló eljárás keretében ugyancsak építési beruházás valósul meg, de az ajánlatkérő ellenszolgáltatását az építmény hasznosítási jogának meghatározott időre történő átengedése vagy e jog átengedése pénzbeli ellenszolgáltatással együtt jelenti, emiatt az eljárásra sajátos szabályokat indokolt alkalmazni.

Építési koncesszió esetén közbeszerzési kötelezettség kizárólag a klasszikus ajánlatkérőket terheli a közösségi és a nemzeti eljárásrendben (az egyszerűen tehát nem), de a közszolgáltatókat nem. Ha az építési koncesszió egyben a koncesszióról szóló 1991. évi XVI. törvény (a továbbiakban: koncessziós törvény) hatálya alá is tartozik, az ajánlatkérőnek – koncessziós pályázat kiírása helyett – közbeszerzési eljárást kell lefolytatnia, valamint a koncessziós törvényt (a Kbt.-ben foglalt eltérésekkel) is megfelelően alkalmaznia kell.

Az ajánlatkérő az eljárást megkezdő hirdetésben köteles meghatározni, hogy a közbeszerzési eljárás melyik fajtája szerint jár el. **Korlátozás nélkül választhat a nyílt, a meghívásos, valamint a hirdetés közzétételével induló tárgyalásos eljárás között.** Emellett a nemzeti eljárásrendben még a keretmegállapodásos eljárás is alkalmazható. A hirdetés közzététele nélküli tárgyalásos eljárás alkalmazása azonban itt is szigorú előírásokhoz kötött.

- **Szolgáltatási koncesszióra irányuló eljárás**

A **szolgáltatási koncesszió** az építési koncesszióhoz hasonlóan a 2003. évi CXXIX. törvénnyel került a közbeszerzési szabályozás hatálya alá.

Szolgáltatási koncesszióra vonatkozó eljárást a Kbt. 3. és 4. számú melléklete szerinti szolgáltatások esetén is alkalmazható, ha az ajánlatkérő ellenszolgáltatása a szolgáltatás nyújtásával összefüggő hasznosítási jog meghatározott időre történő átengedése vagy e jog átengedése pénzbeli ellenszolgáltatással együtt. Ha a szolgáltatási koncesszió egyben a koncessziós törvény hatálya alá is tartozik, az ajánlatkérőnek a koncessziós törvény szerint kell eljárnia, erről azonban a Közbeszerzések Tanácsát haladéktalanul tájékoztatnia kell.

Az ajánlatkérő az eljárást megindító hirdetésben köteles megadni, hogy a közbeszerzési eljárás mely típusa szerint jár el. Szolgáltatási koncesszió megrendelése esetén az ajánlatkérő **a nyílt, a meghívásos, valamint a hirdetés közzétételével induló tárgyalásos eljárás között szabadon választhat. Hirdetés nélküli tárgyalásos eljárást viszont szolgáltatási koncesszió esetében is csak kivételes esetekben lehet alkalmazni. A keretmegállapodásos eljárás nem választható.**

Mint arra korábban már utaltunk, a szolgáltatási koncesszió csak a klasszikus ajánlatkérők tekintetében minősül beszerzési tárgynak és csak a nemzeti eljárásrendben van szabályozva. Így egyrészt az egyszerű eljárásrendben nem kell a szolgáltatási koncesszióra közbeszerzési eljárást kiírni, másrészt nincsenek külön közösségi és nemzeti szabályok.

- **Tervpályázati eljárás**

A **tervpályázati eljárás** szintén csak meghatározott beszerzési tárgy esetén alkalmazható, és tervezési feladatok előkészítésére szolgál, illetve pályamű alapján a tervező kiválasztásának egyik módja.

A tervpályázati eljárás mindhárom eljárásrendben és mindkét ajánlatkérői kör által alkalmazható. A tervpályázati eljárás nyílt vagy meghívásos eljárás lehet, amelynek szabályai jelentős mértékben különböznek az általános nyílt és meghívásos eljárástól.

#### **Az egyszerű közbeszerzési eljárásrendben a klasszikus ajánlatkérők által választható eljárások**

A nemzeti értékhatár alatti, de az egyszerű közbeszerzési értékhatárt elérő (tehát az egyszerű eljárásrendben lebonyolítandó) általános beszerzési tárgyak (árubeszerzés, szolgáltatás-megrendelés, építési beruházás) vonatkozásában a klasszikus ajánlatkérők **egyszerű közbeszerzési eljárást** kötelesek lefolytatni.

Fajtai:

- a mindenkori nemzeti közbeszerzési értékhatárok felét el nem érő közbeszerzések esetén alkalmazandó eljárás (fő szabály szerint: **hirdetmény közzététele nélküli egyszerű eljárás**),
- a mindenkori nemzeti közbeszerzési értékhatárok felét elérő vagy meghaladó értékű közbeszerzések esetében alkalmazandó eljárás (**hirdetménnyel induló egyszerű eljárás**).

**A mindenkori nemzeti közbeszerzési értékhatárok felét el nem érő közbeszerzések** esetében az ajánlatkérő **szabadon eldöntheti**, hogy csak minimum három ajánlattevőnek kíván-e **közvetlenül ajánlattételi felhívást küldeni (hirdetmény nélküli egyszerű eljárás), vagy az ajánlati felhívást a Közbeszerzési Értesítőben is közzé kívánja tenni (hirdetménnyel induló egyszerű eljárás)**. (Az első esetben, amennyiben az eljárásban nem érkezik be minimum három ajánlat, az ajánlatkérő köteles ismételtlen megkísérelni három ajánlat beszerzését. A már beérkezett ajánlatot /ajánlatokat/ az ajánlatkérőnek nem kell ismételtlen bekérnie, feltéve, hogy az ajánlattételi felhívás feltételei időközben nem változtak meg, az ajánlatot/ajánlatokat az ajánlatkérő nem bontotta fel, és az ajánlattevő /ajánlattevők/ hajlandó /hajlandóak/ ajánlatát /ajánlatukat/ változatlanul fenntartani.)

**A mindenkori nemzeti közbeszerzési értékhatárok felét elérő vagy meghaladó értékű közbeszerzés** tekintetében az ajánlatkérőnek nincs választási szabadsága, **meg kell hirdetnie** azt a Közbeszerzési Értesítőben.

**Az egyszerű közbeszerzési eljárás (a hirdetménnyel és a hirdetmény nélkül induló egyaránt) egyszakaszos eljárás, amely az ajánlatkérő szabad választása szerint tárgyalásos vagy tárgyalás nélküli lehet.**

Az egyszerű közbeszerzési eljárásban csak a központi költségvetési szervezeteknek kell közbeszerzenniük a 4. számú melléklet szerinti szolgáltatásmegrendeléseket, a többi ajánlatkérő esetében ez kivételként van szabályozva. Az egyszerű eljárásban a közösségi, illetve nemzeti eljárásrendhez képest jóval szélesebb a kivételek köre.

## A közszolgáltatók által választható eljárési típusok

**A közszolgáltatókra irányadó szabályokat a klasszikus ajánlatkérők által választható eljárásokra vonatkozókkal, illetve azok alkalmazási feltételeivel összevetve az alábbi lényegesebb eltérések emelhetők ki:**

- a közszolgáltatóknál a nyílt és a meghívásos mellett hirdetmény közzétételével induló tárgyalásos eljárás alkalmazása sincs külön törvényi feltételek teljesüléséhez kötve, vagyis az ajánlatkérő bármikor jogosult hirdetményes tárgyalásos eljárás keretében megvalósítani közbeszerzését (a hirdetmény közzététele nélküli tárgyalásos eljárásokkal kapcsolatos korlátozások azonban a közszolgáltatóknál is érvényesülnek);
- a meghívásos és tárgyalásos eljárás – a klasszikus ajánlatkérőktől eltérően – nem csak részvételi felhívást tartalmazó hirdetmény közzétételével indulhat, hanem időszakos előzetes tájékoztatót tartalmazó hirdetmény közzétételével és előminősítési hirdetménnyel is; az ajánlatkérő ekkor is szabadon választhat a meghívásos és a tárgyalásos eljárás között (ld. részletesebben alább);
- a meghívásos és a tárgyalásos eljárás nem gyorsítható;
- keretmegállapodásos eljárás nemcsak a nemzeti, hanem a közösségi eljárásrendben is alkalmazható;
- nincs építési koncesszióra és szolgáltatási koncesszióra irányuló eljárás, mivel az építési koncesszió és a szolgáltatási koncesszió (amint arra korábban már utaltunk) a közszolgáltatóknál nem beszerzési tárgy;
- nincs egyszerű eljárás sem, hiszen a közszolgáltatóknak a nemzeti értékhatár alatti beszerzéseiket nem közbeszerzéssel kell megvalósítaniuk.

## Kizárólag a közszolgáltatók által alkalmazható eljárások

- **Az időszakos előzetes tájékoztatót tartalmazó hirdetménnyel meghirdetett meghívásos vagy tárgyalásos eljárás**

**Az időszakos előzetes tájékoztatót tartalmazó hirdetménnyel meghirdetett meghívásos vagy tárgyalásos eljárás** az ajánlatkérő által közzétett időszakos előzetes tájékoztatóval indul, amely egyúttal meghívásos vagy tárgyalásos eljárás meghirdetését is szolgálja. Annak érdekében, hogy az időszakos előzetes tájékoztatót tartalmazó hirdetmény egyúttal meghívásos vagy tárgyalásos eljárás meghirdetésére is lehetőséget biztosítson, annak tartalmaznia kell a közbeszerzés tárgyára vonatkozó fontosabb információkat. Ily módon biztosítható az, hogy az ajánlattevők már e hirdetmény alapján el tudják dönteni, hogy kívánnak-e szándéknyilatkozatot küldeni.

Az ajánlatkérő az előírt határidőben beérkezett szándéknyilatkozatot tevőket egyidejűleg írásban köteles felhívni szándéknyilatkozatuk megerősítésére és részvételi jelentkezésük benyújtására az időszakos tájékoztató megjelenésének napjától számított 12 hónapon belül.

A konkrét meghívásos vagy tárgyalásos eljárás tehát a részvételi felhívás közvetlen megküldésével és nem hirdetmény közzétételével kezdődik.

- **Az előminősítési hirdetménnyel meghirdetett meghívásos vagy tárgyalásos eljárás**

**Az előminősítési hirdetménnyel meghirdetett meghívásos vagy tárgyalásos eljárás** akkor alkalmazható, ha az ajánlatkérő előminősítési rendszert működtet. Az előminősítés során az ajánlatkérő már előzetesen minősíti a későbbiekben lefolytatandó meghívásos vagy tárgyalásos eljárások résztvevőit. A rendszer összeállítása előminősítési hirdetmény közzétételével indul. Az előminősítési rendszer időtartamát a törvény nem maximálja, de rögzíti, hogy amennyiben az 3 évnél hosszabb, úgy az előminősítési hirdetményt az ajánlatkérőnek minden évben közzé

kell tennie. Ellenkező esetben (tehát akkor, ha az előminősítési rendszer időtartama rövidebb) elegendő egy hirdetemény közzététele.

Az ajánlatkérő köteles meghatározni az előminősítési rendszer működtetésének részleteit, valamint az előminősítési szempontokat és az igazolási módokat. Az ajánlatkérő különböző minősítési fokozatokat is megállapíthat. Az ajánlatkérő az előírt követelményeket szükség szerint módosíthatja is, ekkor új hirdeteményt köteles közzétenni, és a már listán szereplőket, illetve azokat, akiknek a kérelme elbírálás alatt áll, köteles erről közvetlenül írásban tájékoztatni. Egyben fel kell hívnia figyelmüket arra, hogy a módosított szempontoknak való megfelelést is igazolniuk kell.

Az előminősített jelentkezőkről az ajánlatkérő listát vezet, melynek adatai nyilvánosak. A listának tartalmaznia kell az előminősített jelentkező nevét, címét és a listára vétel időpontját. A lista készíthető beszerzési tárgyanként, illetve ezen belül további bontásban is. Az ajánlatkérőnek a közösségi és a nemzeti eljárásrend szerinti közbeszerzéseire külön listát kell vezetnie. Amennyiben az ajánlatkérő egy másik ajánlatkérő előminősítési rendszerét egyenértékűnek tartja, a dokumentációnak tartalmaznia kell ennek az ajánlatkérőnek a nevét és címét, továbbá az arra való utalást, hogy ezen előminősítést elfogadja. A jelentkező az előminősítési rendszer működési időtartama alatt bármikor jogosult kérni listára vételét.

Az ajánlatkérő az előminősítési hirdeteménnyel meghirdetett meghívásos vagy tárgyalásos eljárását **közvetlen részvételi felhívással** indítja meg, melyet **kizárólag a listára felvett előminősített jelentkezők részére küldhet meg**. Az ajánlatkérőnek nem kell az összes jelentkezőt megkeresnie, ha az előminősítési lista a közbeszerzés tárgya szerint, illetőleg azon belüli további bontásban készült (ekkor csak a konkrét beszerzés tárgyával érintett jelentkezők kapnak részvételi felhívást).

#### *A közbeszerzések meghirdetésének szabályai*

Az ajánlatkérőknek a meghirdetéssel induló eljárások esetében a kiválasztott eljárást a megfelelő hirdeteményminta kitöltésével kell kezdeményezniük. A közbeszerzési eljárásokban kötelezően alkalmazandó hirdeteménymintákat a 15/2004. (IV. 25.) IM rendelet tartalmazza.

**A hirdetemények megküldése történhet postai úton, telefaxon, kézbesítő útján vagy személyesen, továbbá elektronikus úton.** Az elektronikus úton való benyújtásnak azért van nagy jelentősége, mert a Kbt. az elektronikus úton megküldött (feladott) hirdetemények megjelentetésére rövidebb határidőt ír elő, így – bizonyos esetekben a közösségi eljárásrendben is, a nemzeti eljárási rendszerben pedig általában – az eljárási határidők rövidíthetők.

A hirdetemények **közzétételére** (feladására, megküldésére, megjelentetésére) vonatkozó szabályokat részben maga a törvény, részben a közbeszerzési és tervpályázati hirdetemények megküldésének és közzétételének részletes szabályairól, a hirdetemények ellenőrzésének rendjéről és díjáról, valamint a Közbeszerzési Értesítőben történő közzététel rendjéről és díjáról szóló 34/2004. (III. 12.) kormányrendelet rögzíti.

- Az ajánlatkérőknek **a közösségi értékhatárokat elérő vagy meghaladó értékű közbeszerzéseik esetében** hirdeteményeket (ajánlati és részvételi felhívásokat, az eljárás eredményéről szóló, a szerződés kötést követően elkészített tájékoztatót, továbbá az előzetes összesített tájékoztatót) fő szabály szerint az Európai Unió Hivatalos Lapjában kell közzétenniük (ami egyúttal a hirdetemények elektronikus napilapjában [a továbbiakban: TED-adatbank] történő megjelentetést is jelenti).

**A hirdeteményeket az ajánlatkérőknek a Közbeszerzések Tanácsán keresztül kell megküldeniük az Európai Közösségek Hivatalos Kiadványai Hivatalának.** A tanács titkársága keretein belül működő szerkesztőbizottság a hirdeteményeket formai és tartalmi szempontból ellenőrzi (azt vizsgálja, hogy megfelelnek-e a közbeszerzésekről szóló jogszabályok előírásainak).

**A közösségi eljárásrendben az ajánlatkérő az eljárás eredményéről két tájékoztatót köteles készíteni:**

- az elsőt a Közbeszerzési Értesítőben (az eredményhirdetéstől számított öt munkanapon belül) kell közzétenni,
- a másodikat hasonló tartalmi elemekkel, de eltérő hirdetményminta alapján az Európai Közösségek Hivatalos Lapjának (a szerződés kötéstől számított öt munkanapon belül) kell feladni Közbeszerzések Tanácsán keresztül. E hirdetmény is megjelenik tájékoztató jelleggel a Közbeszerzési Értesítőben (az általános szabályok szerint).

**A kettős közzétételi kötelezettség célja** az, hogy – a korábbi szabályozáshoz hasonlóan – az érdekeltek mielőbb tájékoztatást kapjanak az eljárás eredményéről, ugyanakkor az Európai Unió Hivatalos Lapjában csak a végleges eredmény jelenjen meg, mivel ott nem lenne mód az esetleg időközben módosult adatok kiigazítására. Előfordul ugyanis, hogy bár az ajánlatkérő kihirdeti az eljárás eredményét, de mégsem kerül sor a szerződés megkötésére, vagy sor kerül, de a nyertes ajánlattevő visszalépése miatt másik ajánlattevővel.

**Az ellenőrzött hirdetményeket az Európai Közösségek Hivatalos Kiadványai Hivatala számára a Közbeszerzések Tanácsa adja fel közzétételre.** Mivel a közbeszerzési eljárással kapcsolatos határidők a közösségi eljárásrendben a hirdetmények tanács általi feladásától számítódnak, a tanács az ajánlatkérőket e tényről még a feladás napján tájékoztatja.

Az Európai Közösségek Hivatalos Kiadványai Hivatala a hirdetményt a feladást követően legkésőbb tizenkét napon belül köteles közzétenni, de gyorsított eljárás esetében, továbbá akkor, ha a hirdetményt elektronikus úton (külön jogszabályban meghatározott módon) küldték meg számára, legkésőbb öt nap alatt. A Hivatalnak a legfeljebb tizenkét, illetve öt napon belül az eljárást megkezdő hirdetményt az eredeti nyelven teljes terjedelemben meg kell jelentetnie, emellett a hirdetmény lényeges elemeinek összefoglalását az EU valamennyi hivatalos nyelvén közzé kell tennie. (Ennél szigorúbb előírás érvényesül az előzetes összesített tájékoztató és az eljárás eredményéről szóló tájékoztató vonatkozásában; ezeket ugyanis a Hivatalnak az EU valamennyi hivatalos nyelvén teljes terjedelemben meg kell jelentetnie, de csak az eredeti nyelven készült szöveg a hiteles.)

**Az irányelvek kimondják, hogy a hirdetmények terjedelme nem haladhatja meg a 650 szót.** A limit betartását a kiadványhivatal ellenőrzi, és tájékoztatásuk szerint a maximumtól legfeljebb 20%-kal lehet felfelé eltérni. Az elektronikus továbbításhoz azonban az a kedvezmény fűződik, hogy az ajánlatkérőknek az így megküldött hirdetmények esetében nem kell érvényesíteniük a 650 szavas korlátozást, azaz a hirdetmény hossza meghaladhatja e határt.

**Az ajánlatkérőknek egyébként módjuk van arra, hogy olyan hirdetményeket is közzétegyenek az Európai Unió Hivatalos Lapjában, amelyekre nem vonatkozna e közzétételi kötelezettség,** de emiatt az eljárásra nem lehet a közösségi eljárásrendet alkalmazni.

**Az Európai Unió Hivatalos Lapjában megjelenő hirdetményeket a Közbeszerzések Tanácsa tájékoztató jelleggel a Közbeszerzési Értesítőben is közzéteszi** azok közösségi közzétételéhez igazodva. [A Szerkesztőbizottság az Európai Közösségek Hivatalos Kiadványai Hivatala részére való továbbítás időpontjához – a hirdetmény megjelentetésére a hivatal számára meghatározott öt, illetőleg tizenkét napos határidőt figyelembe véve – hozzászámítja az öt vagy tizenkét napot, és a hirdetmény a Közbeszerzési Értesítő aznapi, illetve ha aznap nem jelenik meg, az azt követő első számában kerül közzétételre. Így biztosítható, hogy a magyar ajánlatkérők közbeszerzései továbbra is teljes körűen hozzáférhetőek legyenek a Közbeszerzési Értesítőben, viszont így nem sérülnek a más tagállami vállalkozások érdekei sem, hiszen Magyarországon sem lesznek ezek az információk korábban elérhetőek (feltéve persze, hogy a kiadóhivatal is tartja a számára az irányelvekben meghatározott közzétételi határidőket).]



- **A közösségi értékhatár alatti értékű (azaz a nemzeti vagy az egyszerű eljárásrend szerinti) közbeszerzésekkel összefüggő hirdetményeket a Közbeszerzések Tanácsa Hivatalos Lapjában, a Közbeszerzési Értesítőben, illetve elektronikusan változatában (a továbbiakban együtt: Közbeszerzési Értesítő) kell (lehet) meghirdetni. (Jelenleg kizárólag a papírforma tekinthető hivatalosnak. A Közbeszerzési Értesítő hetente három alkalommal – hétfői, szerdai és pénteki napokon – jelenik meg.)**

Ezen eljárások esetében a hirdetmény feladójának az ajánlatkérő minősül, és ennél fogva az eljárási határidők is ettől az időponttól számítódnak. A hirdetmény feladása napját az ajánlatkérőnek kell tudni igazolnia.

A hirdetményeket a Közbeszerzések Tanácsának a feladástól számított legfeljebb tizenkét napon, gyorsított eljárás, valamint a hirdetmény elektronikus úton (külön jogszabályban meghatározott módon) történő feladása esetében pedig legkésőbb öt napon belül kell közzétenni. Ezen időszakon belül kell ellenőrizni azt is, hogy az ajánlatkérő által megküldött hirdetmény megfelel-e a közbeszerzésekkel kapcsolatos jogszabályoknak.

Az ajánlatkérőnek módja van arra is, hogy a hirdetményt, illetve lényeges elemeit a Közbeszerzési Értesítőben idegen nyelven is közzétegye, de egyúttal azt is rögzíti, hogy egyedül az ajánlatkérő által választott eredeti nyelven készült és megküldött szöveg tekinthető hitelesnek.

#### **A közbeszerzések ellenőrzése**

Az ajánlatkérőknek a 2003. évi CXXIX. törvény szerint lefolytatott közbeszerzési eljárásaik alapján kötött szerződéseik teljesítéséről, illetve módosításáról tájékoztatniuk kell a Közbeszerzések Tanácsát, illetve e tájékoztatást a Közbeszerzési Értesítőben is közzé kell tenniük. Egyúttal a Kbt. a Közbeszerzési Döntőbizottság hatáskörét is kiterjesztette az ezekkel összefüggő jogviták intézésére.

**Az ajánlatkérő a szerződés módosításáról, illetve teljesítéséről az annak megtörténtétől számított öt munkanapon belül köteles a 15/2004. (IV. 25.) IM rendeletben meghatározott mintáknak megfelelően összeállított tájékoztatást megküldeni.**

Amennyiben a Tanács úgy ítéli meg, hogy **a szerződés módosítása indokolatlan volt** és a közbeszerzési törvénybe ütköző módon történt, vagy **a szerződésszegés jelentős** és olyan körülményre vezethető vissza, amelyért valamelyik fél felel, **az illetékes ellenőrző szervezet (Állami Számvevőszék, Kormányzati Ellenőrzési Hivatal), illetve a költségvetési szervek tekintetében a belső ellenőrzést is köteles erről tájékoztatni.**

**Az ellenőrző szervek, valamint mindazon szervezetek/személyek, akik egyébként a Közbeszerzési Döntőbizottság hivatalból történő eljárását kezdeményezhetik, vagy azon személyek/szervezetek, akiknek jogos érdekét a törvénybe ütköző szerződésmódosítás vagy teljesítés sérti, a Közbeszerzési Döntőbizottsághoz fordulhatnak.**

**Jogsértés megállapítása esetén a Döntőbizottság a jogsértőt bírsággal sújthatja, de arra nincs joga, hogy a felek szerződéses jogviszonyába beavatkozzon.**

Hangsúlyozandó ugyanakkor, hogy **Magyarországon a közbeszerzések vonatkozásában általános ellenőrzési jogosítvánnyal továbbra is az Állami Számvevőszék, illetve meghatározott szervezeti kör vonatkozásában a Kormányzati Ellenőrzési Hivatal rendelkezik.**

## A közbeszerzési eljárások jogorvoslati lehetőségei

*A Közbeszerzési Döntőbizottság eljárása,  
a Közbeszerzési Döntőbizottság határozatainak bírósági felülvizsgálata*

A közbeszerzési jogorvoslat alapvető formája a Közbeszerzések Tanácsa mellett működő Közbeszerzési Döntőbizottság eljárása.

### **A Közbeszerzési Döntőbizottság eljárása indulhat kérelemre, illetve hivatalból is.**

Kérelmet az ajánlatkérő, illetve az olyan ajánlattevő, részvételre jelentkező vagy egyéb érdekelt (a továbbiakban: kérelmező) nyújthat be, akinek jogát vagy jogos érdekét a Kbt.-be ütköző tevékenység vagy mulasztás sérti vagy veszélyezteti. A kérelem benyújtása előtt az ajánlattevő vagy egyéb érdekelt kérelmező köteles erről értesíteni az ajánlatkérőt, illetőleg a beszerzőt.

#### **A kérelem:**

- a jogsértés megtörténtétől számított **tizenöt napon belül**,
- a közbeszerzési eljárást lezáró jogsértő döntés esetében az eredményhirdetéstől számított **nyolc napon belül nyújtható be**.

Ha a jogsértés a kérelmezőnek később jutott tudomására, a határidő a tudomásra jutással veszi kezdetét. **A jogsértés megtörténtétől számított kilencven napon túl kérelmet előterjeszteni azonban nem lehet.** A Kbt. rögzíti, hogy e határidők elmulasztása jogvesztéssel jár.

Bizonyos esetekben a Kbt. azt is meghatározza, hogy **mit tekint a jogsértő esemény megtörténte időpontjának:**

- a közbeszerzési eljárást megindító jogellenes tartalmú hirdetmény esetében a hirdetmény közzétételét, illetve közvetlen felhívás esetében a felhívás megküldését,
- az előírt határidő lejártánál később feladott hirdetmény esetében a hirdetmény közzétételét,
- a közbeszerzési eljárás mellőzésével történő beszerzés esetében a szerződés megkötésének időpontját, illetőleg ha ez nem állapítható meg, akkor a szerződés teljesítésének bármelyik fél által történő megkezdését.

Bizonyos esetekre az előzőekhez hasonlóan rögzítésre kerül az is, hogy **mi minősül a tudomásra jutás időpontjának:**

- a jogellenes tartalmú, a közbeszerzési eljárást megindító hirdetmény közzétételétől vagy közvetlen felhívás kézhezvételétől, dokumentáció esetében az annak rendelkezésre bocsátásától számított tizenötödik nap,
- az előírt határidő lejártánál később feladott hirdetmény esetében a hirdetmény közzétételétől számított tizenötödik nap,
- a közbeszerzési eljárás alapján megkötött szerződés Kbt.-be ütköző módosítása vagy teljesítése esetében a szerződés módosításáról, illetőleg teljesítéséről szóló tájékoztatót tartalmazó hirdetmény közzétételétől számított harmincadik nap.

**A Közbeszerzési Döntőbizottság hivatalból való eljárását a következő szervezetek vagy személyek kezdeményezhetik, ha a feladatkörük ellátása során a Kbt.-be ütköző magatartás vagy mulasztás jut tudomásukra:**

- a Közbeszerzések Tanácsának tagja, elnöke;
- az Állami Számvevőszék;
- a Kormányzati Ellenőrzési Hivatal;
- a fővárosi, megyei közigazgatási hivatal;
- a Magyar Államkincstár;
- az állampolgári jogok országgyűlési biztosa, a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosa, valamint az adatvédelmi biztos;

- a közbeszerzéshez támogatást nyújtó szervezet;
- a központosított közbeszerzés során ajánlatkérésre feljogosított szervezet.

A Kbt.-ben pontosan megadott esetekben a **Döntőbizottság elnöke is jogosult a hivatalból történő eljárás kezdeményezésére** (hirdetmény nélküli eljárásokkal kapcsolatos bejelentések).

A hivatalbóli eljáráskezdeményezésre nyitva álló határidők a kérelemre induló eljárásokhoz hasonlóan alakulnak azzal az eltéréssel, hogy **az Állami Számvevőszék, a Kormányzati Ellenőrzési Hivatal, a Magyar Államkincstár, illetve a közbeszerzéshez támogatást nyújtó szervezet az általános 90 nap helyett a jogsértés megtörténtétől számított egy évig, míg a közbeszerzési eljárás jogtalan mellőzése esetén három évig kezdeményezhetnek jogorvoslati eljárást** (tehát az objektív eljárásindítási határidő vonatkozásukban kibővül).

**A jogorvoslati kérelemnek tartalmaznia kell:**

- a kérelmező (és képviselőjének) nevét, székhelyét (lakóhelyét);
- a kérelmezői jogosultságot alátámasztó tényeket;
- a kérelemmel érintett közbeszerzési eljárás ajánlatkérőjének nevét, székhelyét;
- a közbeszerzés tárgyát;
- a közbeszerzési eljárás mellőzésével történő beszerzés esetében a beszerző nevét, székhelyét és a beszerzés tárgyát;
- a jogsértő esemény megtörténtének és a kérelmező arról való tudomásszerzésének időpontját;
- a megsértett jogszabályi rendelkezést;
- a Közbeszerzési Döntőbizottság döntésére irányuló indítványt, ennek indokait;
- ideiglenes intézkedés elrendelésére irányuló indítványt, ennek indokait;
- a közbeszerzési ügy lehetséges érdekeltjeinek a kérelmező által ismert nevét, székhelyét (lakóhelyét).

A Közbeszerzési Döntőbizottság kérelemre indult eljárásáért százötvenezer forint igazgatási szolgáltatási díjat kell fizetni. A Kbt. értelmében a díj megfizetése alól mentesség nem adható, és a kérelemhez csatolni kell a díj befizetéséről szóló igazolást.

A Közbeszerzési Döntőbizottságnak a jogorvoslati eljárást legkésőbb a megfelelő kérelem beérkezését követő munkanapon köteles megindítani. Ha a kérelem az előírt adatokat nem tartalmazza, vagy az igazgatási szolgáltatási díj befizetéséről szóló igazolást, illetőleg (ha az eljárásban képviselő jár el) a meghatalmazott képviselő meghatalmazását nem csatolták, a Közbeszerzési Döntőbizottság felhívja a kérelmezőt a hiányok öt napon belüli pótlására, és egyben figyelmezteti, hogy ha a kérelmet újból hiányosan nyújtja be, a Közbeszerzési Döntőbizottság azt el fogja utasítani.

**A Közbeszerzési Döntőbizottság a folyamatban lévő ügyben kérelemre vagy hivatalból** – a jogorvoslati eljárással érintett közbeszerzési eljárás (vagy beszerzés) alapján történő szerződéskötésig – **az eset összes körülményére tekintettel ideiglenes intézkedés elrendeléséről határozhat**, ha valószínűsíthető a Kbt. szabályainak, illetőleg alapelveinek megsértése, vagy ennek veszélye fennáll. Az ideiglenes intézkedés elrendelésének lehetőségét a közösségi közbeszerzési irányelvek alapján kötelező biztosítani.

**A Közbeszerzési Döntőbizottság által alkalmazható ideiglenes intézkedések:**

- a közbeszerzési eljárás felfüggesztésének elrendelése (amely a felhívásban előírt és folyamatban lévő határidőket a felfüggesztés időtartamával meghosszabbítja);
- a még meg nem kötött szerződés megkötésének megtiltása;
- a közbeszerzési eljárás ajánlatkérőjének felszólítása arra, hogy az eljárásba a kérelmezőt vonja be.

A Közbeszerzési Döntőbizottságnak az eljárás megindításától számított **tizenöt napon belül kell határozatot hoznia**, ha az ügyben tárgyalás tartására nem került sor. **Ha a Közbeszerzési Döntőbizottság az ügyben tárgyalást tartott, az eljárás megindításától számított harminc napon belül köteles határozatot hozni.** E határidők legfeljebb **tíz nappal** – indokolt esetben egy alkalommal – **meghosszabbíthatók.**

Fentieknél **hosszabb időtartam** áll a Közbeszerzési Döntőbizottság rendelkezésére az ügy elintézésére, ha a jogorvoslati eljárás a közbeszerzési eljárás alapján megkötött szerződés Kbt.-be ütköző módosítása, vagy teljesítése miatt indult. Ekkor a döntőbizottság az eljárás megindításától számított hatvan napon belül köteles határozatot hozni. Az elintézési határidő ezen ügycsoport esetén – indokolt esetben egy alkalommal – legfeljebb harminc nappal hosszabbítható meg.

**A Közbeszerzési Döntőbizottság a Közbeszerzések Tanácsa nevében meghozott határozatában**

- hatásköre hiányát állapítja meg;
- az alaptalan kérelmet elutasítja;
- a hivatalból indított eljárást jogsértés hiányában megszünteti;
- a kérelem visszavonása esetén az eljárást megszünteti, kivéve ha hivatalból szükséges az eljárás folytatása;
- megállapítja a jogsértés megtörténtét;
- a jogsértés megállapítása mellett a közbeszerzési eljárás befejezése előtt felhívja a jogsértőt e törvénynek megfelelő eljárásra, illetőleg az ajánlatkérő döntésének meghozatalát feltételhez köti;
- a jogsértés megállapítása mellett megsemmisíti az ajánlatkérőnek a közbeszerzési eljárás folyamán hozott vagy azt lezáró döntését, ha e döntés alapján a szerződést még nem kötötték meg;
- rendelkezik az igazgatási szolgáltatási díj és a jogorvoslati eljárás költségeinek viseléséről.

**Amennyiben a Közbeszerzési Döntőbizottság megalapozottnak találja a jogorvoslati kérelmet vagy kezdeményezést, egyben**

- az ajánlattevőt legfeljebb öt évre eltilthatja a közbeszerzési eljárásban való részvételtől;
- elrendelheti az ajánlattevőnek a minősített ajánlattevők hivatalos jegyzékéből való törlését;
- elrendelheti az ajánlatkérő tanúsítványának visszavonását;
- elrendelheti, hogy az ajánlatkérő a hátralévő beszerzéseire, azok értékétől függetlenül folytasson le közbeszerzési eljárást (ez akkor indokolt, ha a már megvalósított beszerzései tekintetében az ajánlatkérő mellőzte a közbeszerzési eljárás lefolytatását);
- bírságot szabhat ki az e törvény szabályait megszegő, illetőleg a nyilvánvaló jogsértés ismeretében szerződést kötő szervezettel (személlyel), valamint a jogsértésért, illetőleg a szerződéskötésért felelős személlyel, illetőleg a szervezettel jogviszonyban álló, a jogsértésért felelős személlyel és szervezettel szemben; hangsúlyozandó, hogy ha a jogsértés a közbeszerzési eljárás jogtalan és rosszhiszemű mellőzésével valósult meg, a Közbeszerzési Döntőbizottság a jogsértés megállapítása mellett köteles bírságot kiszabni.

A Közbeszerzési Döntőbizottság **határozata ellen a Fővárosi Bírósághoz lehet jogorvoslattal fordulni, míg a Fővárosi Bíróság határozatát az Ítéletáblánál lehet megtámadni.**

## A békéltetés

A békéltetés célja egy olyan **alternatív vitarendezési lehetőség megnyitása a közbeszerzésekben résztvevők számára**, amely lehetővé teszi, hogy formális jogorvoslati eljárás lefolytatása nélkül rendezhessék esetleges jogvitáikat. Ha az ajánlatkérő a békéltetési eljárás során beismeri tévedését, érvénytelenítheti közbeszerzési eljárását, amely annak eredménytelenné nyilvánítását eredményezi.

A békéltetést (a tanúsításhoz hasonlóan) a közszolgáltatók közbeszerzési eljárásaival kapcsolatos jogorvoslati eljárásokra vonatkozó 92/13/EGK irányelv szabályozza. A közösségi jogból adódóan a békéltetést csak a közszolgáltatók közösségi eljárásrend szerinti közbeszerzéseivel összefüggésben kötelező biztosítani, de a Kbt. ennél szélesebbre tárja az alkalmazás lehetőségét.

A kötelező esetkörre (közszolgáltatók közösségi eljárásrend szerinti közbeszerzéseivel kapcsolatos vitás kérdések elintézése) vonatkozó békéltetést a Kbt. **különös békéltetésnek** nevezi. Az **általános békéltetés** a klasszikus ajánlatkérők bármely, illetve a közszolgáltatók közösségi értékhatár alatti közbeszerzésével kapcsolatban felmerült jogsértés esetén vehető igénybe.

**Nem kezdeményezhető azonban békéltetési eljárás a közbeszerzési eljárás jogtalan mellőzése miatt.**

A közösségi, illetve a nemzeti értékhatár feletti közbeszerzéseknél a békéltetés a döntőbizottság eljárását előzi meg, **igénybevétele önkéntes, a felek az eljárás folyamán bármikor kérhetik annak befejezését.**

Ha a békéltetési eljárás megkezdődött, ennek **befejezése előtt jogorvoslati eljárás nem kezdeményezhető.** A békéltetési eljárás ugyanakkor **nem zárja ki (befejezését követően) a Kbt.-ben biztosított egyéb jogorvoslati lehetőségek igénybevételét.**

**Az általános békéltetési eljárás lefolytatására a Közbeszerzések Tanácsa, a különösre pedig az Európai Bizottság által vezetett névjegyzékben szereplő békéltetők jogosultak.**

A békéltetés közösségi szinten lényegében egyáltalán nem működik, azonban az általános békéltetésre Magyarországon már találunk példát. (A Közbeszerzések Tanácsa által vezetett névjegyzékre eddig négy békéltető került fel.)